

Это цифровая копия книги, хранящейся для потомков на библиотечных полках, прежде чем ее отсканировали сотрудники компании Google в рамках проекта, цель которого - сделать книги со всего мира доступными через Интернет.

Прошло достаточно много времени для того, чтобы срок действия авторских прав на эту книгу истек, и она перешла в свободный доступ. Книга переходит в свободный доступ, если на нее не были поданы авторские права или срок действия авторских прав истек. Переход книги в свободный доступ в разных странах осуществляется по-разному. Книги, перешедшие в свободный доступ, это наш ключ к прошлому, к богатствам истории и культуры, а также к знаниям, которые часто трудно найти.

В этом файле сохранятся все пометки, примечания и другие записи, существующие в оригинальном издании, как минимум о том долгом пути, который книга прошла от издателя до библиотеки и в конечном итоге до Вас.

Правила использования

Компания Google гордится тем, что сотрудничает с библиотеками, чтобы перевести книги, перешедшие в свободный доступ, в цифровой формат и сделать их широкодоступными. Книги, перешедшие в свободный доступ, принадлежат обществу, а мы лишь хранители этого достояния. Тем не менее, эти книги достаточно дорого стоят, поэтому, чтобы и в дальнейшем предоставлять этот ресурс, мы предприняли некоторые действия, предотвращающие коммерческое использование книг, в том числе установив технические ограничения на автоматические запросы.

Мы также просим Вас о следующем.

- Не используйте файлы в коммерческих целях.
Мы разработали программу Поиск книг Google для всех пользователей, поэтому используйте эти файлы только в личных, некоммерческих целях.
- Не отправляйте автоматические запросы.
Не отправляйте в систему Google автоматические запросы любого вида. Если Вы занимаетесь изучением систем машинного перевода, оптического распознавания символов или других областей, где доступ к большому количеству текста может оказаться полезным, свяжитесь с нами. Для этих целей мы рекомендуем использовать материалы, перешедшие в свободный доступ.
- Не удаляйте атрибуты Google.
В каждом файле есть "водяной знак" Google. Он позволяет пользователям узнать об этом проекте и помогает им найти дополнительные материалы при помощи программы Поиск книг Google. Не удаляйте его.
- Делайте это законно.
Независимо от того, что Вы используете, не забудьте проверить законность своих действий, за которые Вы несете полную ответственность. Не думайте, что если книга перешла в свободный доступ в США, то ее на этом основании могут использовать читатели из других стран. Условия для перехода книги в свободный доступ в разных странах различны, поэтому нет единых правил, позволяющих определить, можно ли в определенном случае использовать определенную книгу. Не думайте, что если книга появилась в Поиске книг Google, то ее можно использовать как угодно и где угодно. Наказание за нарушение авторских прав может быть очень серьезным.

О программе Поиск книг Google

Миссия Google состоит в том, чтобы организовать мировую информацию и сделать ее всесторонне доступной и полезной. Программа Поиск книг Google помогает пользователям найти книги со всего мира, а авторам и издателям - новых читателей. Полнотекстовый поиск по этой книге можно выполнить на странице <http://books.google.com/>

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

508.42

295

v. 4

**INDIANA
UNIVERSITY
LIBRARY**

Handwritten text, possibly a signature or date, including the number '4' and some illegible characters.

572(06)

2. IV.

Société scientifique de Chevtchènko à Léopol.

MATÉRIAUX

pour l'ethnologie ukraino-ruthène

publié par la Commission ethnographique

sous la rédaction

de Th. Volkov.

Tome quatrième.

Les Houzoules, par prof. Vladimir Šoukhevyč, seconde partie.

Наукове товариство імені Шевченка

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ІМ. ШЕВЧЕНКА У ЛЬВОВІ.

Matériaux
МАТЕРІАЛИ

ДО

УКРАЇНСЬКО-РУСЬКОЇ ЕТНОЛОГІЇ.

ВИДАННЕ ЕТНОГРАФІЧНОЇ КОМІСИЇ

ЗА РЕДАКЦИЮ

Х. В. ВОВКА.

v. 4

Том IV.

Львів

Léopol

1901.

З ДРУКАРНІ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМ. ШЕВЧЕНКА
під надзором К. Беднарського.

R.

DK 508.42

. N 295

v. 4

INDIANA UNIVERSITY LIBRARY

г. №. 2017

10-3-63

ГУЩУЛЬЩИНА

НАПИСАВ

Проф. Володимир Шухевич.

ДРУГА ЧАСТЬ.

З 233 ілюстраціями і 5-а хромолітографічними таблицями.

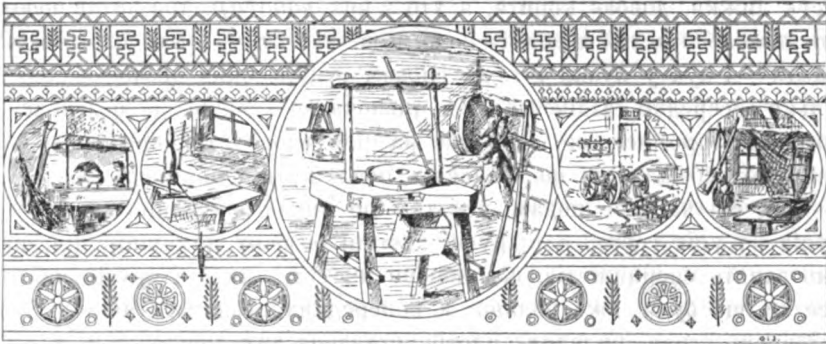

У ЛЬВОВІ, 1901.

Накладом Наукового Товариства імени Шевченка.

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка
під зарядом К. Беднарського.

IX. Звичайні заняття Гуцулів.

I. Праця в осёдку.

І дучи за старими звичаями і місцевими традиціями, заспокоюють Гуцули працею своїх рук усе, чого потребують для себе; тому і займають ся найбільше газдівством, яке відповідає місцевим обставинам; воно подає Гуцулам з одного боку засоби до поживи, а з другого материял, з якого виробляють собі убраня, господарські знаряди, ставлять хати, уряджують оседки і т. д.

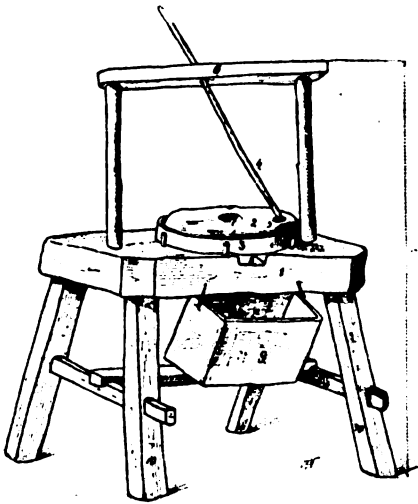
Челядь *кутає ся* — займає ся, літом і зимою то у хаті, де варить їсти, меле зерно, піхає сімя, бє олій, лагодить запаси на зиму, пряде, тче, красить вовну, шие, вишиває, пере шмате, — то по за хатою, де доїть вівці та корови, ходить коло свиний, обходить городовину, лен та коноплі, дре бурєшку, помагає мущинам коло сіна, збирає гриби, афини, щоби за уторговані гроші придбати собі та дітям фустку, пацьорки, ковтки, колачика і т. і.

Мущина вештає ся все по за хатою; він обходить *маржину* (худобу), вивозить *карюцями* гвій, *шкорбдит* поле, рубає дрова, направляє воринє, ставить загороду, кошъири, оре в поли, косить сіно, ходить на полонину „д' маржині“, торгує нею та бриндзєю, *кладє* хати, церкви, робить коло доріг, у бутявах, *ходить* за роботою *царями*, розвозить деготь на доли, *їде конєм* по ярмарках та доліських селах з коновками та лижками, *гбнит* сплави, вирабляє ліжники, коновки і всякі господарські знаряди, струже і ви-

тієє лпжки, довбає корита, а хто з них *чоботар*, той латає чоботи, хто *ваколєсник* той лагодить коло воза, хто *ткач* — тче полотно, хто *циган* — кує у кузни і т. д., словом гуцульський оседок — се не тільки осередок газдівства, але рівночасно і місце, де розвиває ся домашній промисл, що знов має на цілі ьдоволити передовсім власним потребам, а як що *зайве* — послужити і на продажу.

В сій частині подам усе те, що тикає звичайних занять Гуцулів по усіх горах, а в другій частині розберу домашній промисл, яко занятє спеціялістів, поминаючи як тут, так і в другій частині усе те що було вже подано в попередних розділах, як нпр. про готовленє страв, укладанє плотів, ставленє хат, церков і т. д.

Жорна. Як уже згадано, живлять ся Гуцули найголовнійше кулешєю: вони купують кукурудзю в місті і мелють її на муку

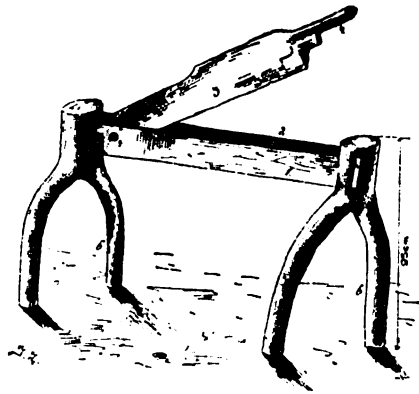
90. Жорна. 1. Колода, у ній спідник; 2. поверхник; 3. обичайка; 4. поганач; 5. каганець; 6. кросна; 7. прогорняця; 8. мучник; 9. корято; 10. лаба.

у млинї (рис. 55 ст. 113) або у себе дома на *жорнах* (обр. 90). Посеред *колоди*, витесаної з твердої лодви, вижолоблений круг, в яким спочиває *спідник* — нерухомий камінь; верх нього покладений другий камінь — *поверхник*, що може обертати ся в *обичайці* при помочи остро у споду закованого і в *каганецу* поверхника вложеного *поганача*, що горішнім своїм кінцем переходить через діру у *кроснах* туго задовбаних у колоді; зерно, вкиданє жменями у *прогорняцю* — діру у поверхнику, дістає ся помежи оба каменї, звідки, розтерте на муку, паде *мучником* у *корїто*.

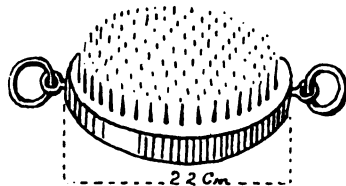
Аби поверхник добре ходив на спіднику, переходить через спідник *зелїзне веретєно*, яке ловить ся у каганець *поркляці* — кусня зелїза, що задовбанє по земо через середину прогорниці.

Муку пересївають у *ситї*, що зложене з *обичайки* і *дрбтьяного* або *волосївого* *дїа*.

Робота коло лену і колопнів. Як дійдуть лен, колонії, то беруть їх, вяжуть у горстки і складають в островийниці — стіжки, аби просохли; аби насіння зібрати, мнуть горетки ногами або тончуть їх праником на розстеленій верёни, після чого кладуть саме біло у мочіло — яму наповнену водою, де біло трохи відмокає; за кілька днів виймають біло з води і розстелюють на поли, аби сохло; з біла, що відмокло у мочілі, буде полотно сіре, а з біла, розстеленого на поли, де воно то на дощи змокне то від сонця смігне, буде полотно біле, файне; у мочілі чи на дощи мусить біло так довго лежати, аж висушене і руками терте, пустить терміть, а в руках лишить волокно; таке біло лену чи конопель кладуть у озницю на лїсу з цїпків (гл. р. 52 ст. 110), де воно сушить ся паров — теплом з ватря. Горячі біла кладуть на ламанку, уставлену коло озниці; у ламанці в грубі стегна = ребра і жоліб широкий; ребра вдовбані або в розсохи, або у два вкопані стовпи, се ламанка на ків; мечиком, що обертає ся на чопику посеред стегнів, ломать біло, аж випаде з него велика терміть; гуш.маток — позістале у руках волокно, кладуть на озницю (обр. 52), аби ся загрів, а звідси на шморгавку = терлицю (обр. 91), з вузшими ребрами як у ламанки, де його вже шморгають, значить притискають правою рукою мечиком у жоліб, а лівою потягають волокна за собою; вишморгане волокно, яке не має вже ніякої терміти, перевязують посередні у кльоби, а ті дергають на дергівці (обр. 92) — кружку набитім 6 см довгими цвяхами; те, що після дерганя лишить ся у руках, се найліше прїдиво; з него робять чесїнне — тонке полотно, а що лишить ся у дергівці чїстряє на деревянім грєбени (обр. 93), затканім туго у діру лавиці; дерганє і чїстрєнє відбуває ся лїтом на дворі на сонци а зимою в огрітій хаті, бо тепле прядево ліпше розпра-

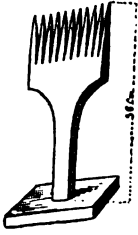

91. Шморгавка = терлиця. 1. ребра = стегна; 2. жоліб; 3. мечик з фостом 4, 5. чопак; 6. сохи.

92. Дергівка.

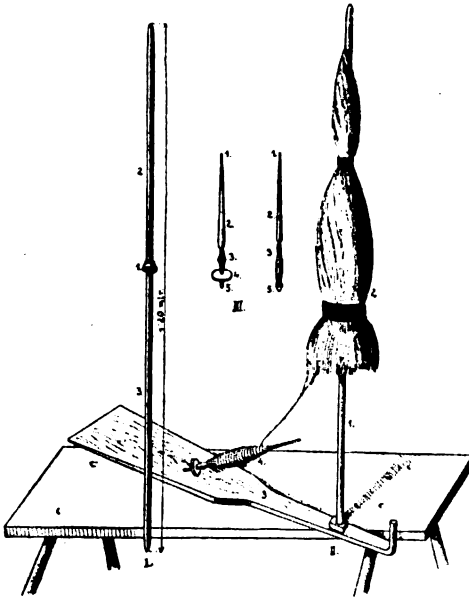
вийів ся; з гребеня йде, що ліпше й довше — на грубе полотно, що коротше, гірше — на бисаги, скатерти, рушники, а що найкоротше, значить і найгірше — *кльоче*, на виріб верень, мотузів, або у вовну до ліжників.

93. Гребінь.

З прядева перечесаного на дергівці роблять *новісма*, а з перечістреного на гребени *кужелі* (обр. 94 II. 2), задля чого розкладають прядиво на мокрій лавиці і скочують его на кужівці до купи у долині грубше а в *вершничкю* тонше, після чого стягають в кужівки, по якій лишає ся у кужелю дірка; вироблені кужелі звязують вершничками по три до купи, завішують у коморі або на жердці у хаті, де вони сохнуть і стають готові до пряжі.

Кужівка (обр. 94. I.) має по середині *кочало*, на яким опирає ся кужіль, натягнена через готову дірку на *кужівник*; долішню частину кужівки під кочалом, затикає *прьидінниця*

94. I. *Кужівка*. 1. кочало; 2. кужівник; 3. держівно. II. *Кужівка* (1) з кужілем (2) заткнена у сідєць (3); 4. простєнь. III. *Веретєна*. 1. спїнь; 2. черєво; 3. затинка; 4. кочальце; 5. гуска.

або у дірку лавиці, або у *сідєць*, який присїдає, або йдучи чи їдучи на кони, запихає за *букурїйку* (обр. 95); з кужівки пряде прьидінниця кужіль на *веретєно* (обр. 94 III.) у якого в *спїнь*, *черєво*, *затинки* або *кочальце*, і *гуска*; аби порожне легке веретєно могло сукати нитку з прьидєва, *дрўдже* его прьидінниця — обертає дуже скоро правою рукою, а рївночасно відтягає пушками лївої руки прьидиво з кужїля, а як на веретєні є вже багато навитої нитки, тоді лише *сўче* його — обертає з легка веретєном на боки, бо *пробстєнь* (обр. 94 II. 4) — навита на веретєні

нитка, сам крутить ниткою; грубість нитки залежить від того, як за *товсто* *пустить* прьидінниця прьидива з кужїля.

Усі простені враз із веретенами, вироблені з одного кужіля, творають *пришники*.

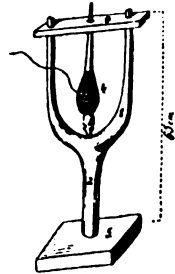
„Прьисти не мож на смерку або як у хаті не видко, бо се не чистий чьис: *Явида* — чорт, робит збитки прьидінницям; він путає прьижу, віхапує веретено з рук а чьисом повалит і саму прьидінницю!“ (вона здрімає ся).

Упоравши ся з пряжею, закладає газдиня у лавиці *веретінник* (обр. 96) а в него один простень; кінець нитки простеня зав'язує на рожок *мотовила*, (обр. 97), на яке мотає нитку через вилиці, уперед на правий бік валка, потому знов через вилиці і на лівий бік валка; намотавши усі *пришники* чьислить по три нитці у одну *чьисницю*, а десять чьисниць збирає у одно *пасмо*, перев'язуючи кожде *пасемком* (шнурочком), після чого зав'язавши на верхку між рижками мотовила усі нитки, що йдуть в один бік,

здймає прьижу з обох валків і розтягає її у руках; аби нитки не попутали ся, пускає прьижу легонько з одної руки, через що вона *засікує ся сама в собі* — скручує ся. Так приладжену прьижу треба 2—3 дни мочити у теплій воді, потім товчить її пранником на дворі на морозі, або на снігу, а поспавши її у хаті попелом, покласти у *полуавницю* — діжку з лабками, у дні якої є дірка заткана чопиком, і поливати окропом, де прьіжа *зобліть ся* добу або й дві; випустивши з *полуавниці* *волу* — поціл розпущений у окропі, несуть прьижу на чисту воду, або на сніг і перуть її, через що вона стає біла. Як прьіжа висохне на морозі, *жнуть її* — товчуть пранником у хаті, а коли від того змякне, розправляють її на *самотоку* (обр. 98), що своїми розмірами мусить відповідати розмірам мотовила. *Самотоку* творають два прямокутні дерев'яні *срмі*, яких

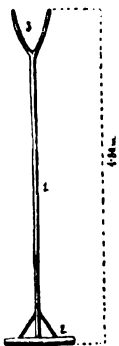

96. Прьидінниця.

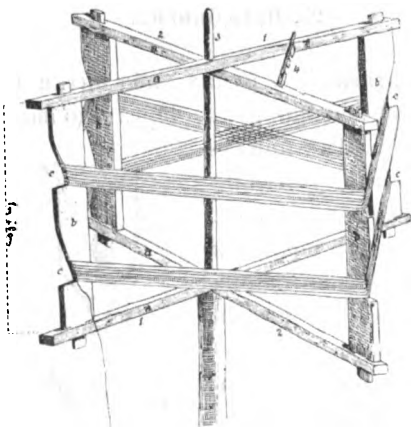
96. Веретінник.
1. розсоха; 2. фіст;
3. правило; 4. простень;
5. лавиця.

довші поземі рамена називають ся *перехрєсницї*, а коротші, прямовисні — *качки*; у качках викарбовані *язуби*; оба ярма зложені на-вхрест; в місци, де ті ярма перетинають ся, обертають ся вони на прямовиснім *сворєни* заткненим у долині у *тринїжок* або у каганец посеред хати, а у горі у сволок; до того, аби пряжа добре розправила ся на самотоці, служить деревяний *розгін* вложений поміж горішні перехрєсницї; як би розгона не було, припалиби оба ярма до себе. З самотоки звивають пряжу у *клубкї*.

97. Мотовило. 1. держівно; 2. валок; 3. вилицї з ріжками.

Коли пряжа має йти до ткача, треба її виснувати з клубків на *снубавку* (обр. 99). Снубавка зложена з прямокутного деревяного *ярма*, з двома довгими *побєдринами* і двома коротшими *колудрабками*; по однім боці снубавки понабивані *чопи*. Замість у осїбне ярмо набивають чопи у стїну хати в прямокутнику; число чопів залежить від того, кілько в пряжі, або від довготи полотна, яке можна мати з приготованих клубків. Аби пряжу з клубків снувати на снубавки, треба два клубки покласти кожний в окреме решето а кінці ниток обох клубків пересилити через дїри *снубавника* (обр. 99 с) — ложку, або кусень дерева з двома дїрами, звязати ті кінці разом і привязати їх на 4-ий чїп спїдної побєдрини снубавки; відси *снубє* ся: веде ся снубавником, долом по за 3-ий, горою по за 2-ий і долом по за перший чїп, звідки на перший чїп одного, потїм другого колудрабка і т. д. снуючи в зик-зак на верхню побєдрину через перший чїп, повїд другий, через третїй а навкруги него назад поверх другого по за перший і т. д. аж до 3-ого чопа долїшньої побєдрини, потїм в округи него і т. д. При тому треба нитки добре утягати, аби не увисли і дуже уважати, аби

98. Самотока. 1. 2. ярма; а. перехрєстєнь; б. качки; с. язуби; 3. сворєнь; 4. розгін.

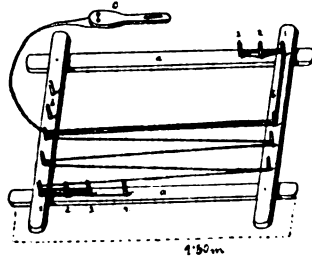
не зробити *перемїт* — не перемїняти вказаного порядку. Полотно буде так довге, як за довго йде пряжа від 4-ого чопа долїшньої побє-

дрини до 3-ого верхньої; широкість полотна залежить від числа ниток, які через чопа перебігають; рахуючи по три нитці на одну чісницю, яких знов 10 іде на одно пасмо (в однім пасмі 30 ниток), може полотно мати 12, 13, 14 (= локоть) а найбільше 15 пасем (трохи ширше ліктя).

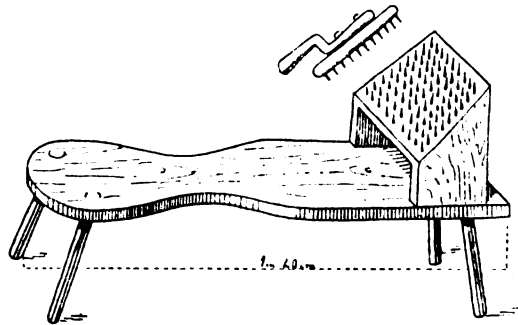
Аби зібрати пряжу з снувавки, бере ся її з 3-ого чопа верхньої победрини і зв'язує ся мотузком *чіни*, у місци, де перехрещують ся нитки на снувавці а цілу пряжу вяже ся у *ключки*.

Так приготована пряжа іде на *оснобу*; на *тканьї* відважують як раз тільки пряжі в клубках; звичайно дають трохи більше на тканє як вага показує, а се на те, „аби ткач не був голоден та аби полотно не дерло сї“.

99 Снувавка. а) победрина; б) колаудрабок; 1. 2. 3. 4. чопа; с) снувавник.

Вовна. На весні, занім вівці підуть у полонину, стріжуть їх зелізними ножицями; зібрану вовну варять, полочуть до чиста на воді, сушать, скубують руками, *чістри* = *ґраблюють* на *ґреблю* (обр. 100) таким способом, що накладають вовни на *дряну*, а *ґреблом* потягають до себе; з того виходить *чистий волос* і *штим*, (пуста, коротка, спідна вовна); з перечістреної вовни роблять кужелі, тчуть їх на веретено, а з сего звивають у клубки, які віддають ткачеви на виріб сукна (див.: Домашній промисл).

100 ґребло На стільци *дрянї*, верх неї властиве *ґребло*.

Крашенє готового сукна тай пряжі на ліжники, належить до звичайних занять Гуцулів. Сукно, уживане Гуцулами, має або природну барву вовни, з якої воно вироблене, себ то: чорну, білу, сиву, темно-брунатну, або воно *крашенє*; ткач вирабляє сукно з некрашеної вовни, яке властители віддають з варстату під *фолюш* (гл. ст. 113 і 114, де во *ніхають* у ступі; через угнітуванє ступою у воді став сукно густійше, *волохате* і вирівнує ся, через що

воно не промокає і в трівалє; фолюшованє трівалє звичайно добу, за що млинар бере 4—6 кр. від метра. Сукно виняте з фолюша висушують на повітря; після чого *дублять* його для тривалости. Задля того виварюють суху вільхову кору так довго, аж відвар — *дубило* згусне, яке відливають до дерев'яної бодні; в таке дубило кидають сукно; винявши його по $\frac{1}{2}$ години натирають попелом, аби товщ і т. и. з него випрати, після чого сушать і витріпують.

Черлене сукно роблять із білого ось як: до кипячого лугу (з попелу букового дерева) вкладає ся біле сукно на 2—3 годині, після того до осібної краски приладженої з *черчети* (кошенілі) змішаної з галуном і розпущеної в кипячім борщи з червоних бураків; у тій красці лежить сукно найдовше годину; в тім часі треба його часто й обережно перевертати, а по годині висушити.

Чорне сукно вироблює ся з *мицьки* — вовни молодих овець, через що воно називає ся *мицьковє*; такого сукна не треба красити, воно лишить ся все одностаино чорне; уживають його особливо на сїраки для жінок.

Вовну із старих овець, яка є брунатнава, а сукно з неї ви-фолюшованє рудава, красять на чорно ось як: Сухі та спілі стручки вилущеного бобу заварюють враз із зерниатами сонїшника, брезілією та вільховою корою; відвар зливають до бодні і кидають туди сукно на 3—4 доби, перевертаючи його з часта, після чого сушать на повітрі. Таке сукно не тратить гарної чорної барви, воно стає густійше і тривалійше, але в руках воно менше делїкатне як мицькове. Окрім сукна з перечістреної вовни роблять його ще із *штиму*, але таке сукно грубе, м'яке і значно дешевше, так нпр. *волосянки* — штани з волося вовни перечістреної коштують 5 злр., а із *штиму* 2:50—3 злр.

З перечістреної вовни вирабляє челядь на малих варстатах для себе запаски, задля того красить вовняну пряжу на зелено, жовто, черлено (червоно), а декуди на голубо.

Жовту краску роблять з зановіти (*Genista tinctoria*), яку сушать, після того піхають у стуші, і додавши кори з дикої яблуні та трохи потовченого галуна, варять у кваснім борщи з житнього трису, або у сирватці; відвар перецїджують, заварюють на ново і кидають туди білу вовняну пряжу, де вона за пів години стає жовта.

Черлену краску роблять двояким способом; або, як повисше згадано, з черчети, або з материнки і з листя дикої яблуні; висушену материнку і листя піхають у стуші і поливають водою аж зробить ся густе тісто; се звязують у плахту, пригїтають каменем, через що витискають черлену краску, яку переварюють у борщи; саму-ж пряжу красять уперед на жовто, а відтак дають її до зга-

даної кіпчачої краски, де пряжа стоїть так довго, аж стане червоною; чим довше лишать її у тій червоній красці, тим червоніша буде.

Голубу краску роблять ось як: збирають сиклини молодого парубка в деревяну судину, де полишають їх, звичайно на печі у теплім місці, дев'ять двів; скоро сиклини почнуть *киснути* (ферментувати), додають до них трохи синього каменя і полишають ще на 3 дні у печі, через що творить ся амовово-мідяний окис темноголоубої барви; до сего вкладають білу пряжу, де вона стоїть аж дістане бажану (яснійшу чи темнішу) голубу барву.

На *зелено* красять пряжу тим способом, що кидають її уперед до жовтої краски, потім до синьої; в міру того, як довго пряжа в одній або другій красці полежала, повстають різні відтіни зеленої краски.

Шитє. Гуцульська челядь уживає до шитя ниток, які сама упряде; і полотно на *шматє*, і нитки до шитя — грубі, тому груба й *йигла* до шитя і *вухо* у неї велике; до перехованя *йиглий* служить *йигбвник* з дерева, кости або мосяжи, звичайно гарно *віпи-самий* (див. обр. 70. 3); перестаючи шити *тіче* шваля *йиглу жв-лбм* у клубок або у шитє.

Полотно на шматє крає челядь звичайними *ножицями*, у яких в *ручка*, *вілиці*, що обертають ся на *чоту*, а в них *вістрє* з *жв-лбм* і *тіле* — тупий бік.

Сорочка зложена з отсих куснів, названнх від частини тіла, яку вкривають: *пазухи*, *плєчі*, *підплічє*, *поли*, *рукаві* з цікаво *моршєними дудами* і *брацарєм*, *алтіці* — кусєнь під плечем у пахвині, аби можна руки лекше підіймати у гору; з боків вшитє *клінє*; довкола шиї в челединська сорочка *моршєна* — творить *моршєнє*, а мущинська постинана у клинці, пришиті до *прбшивки* — ковніра.

Поли челединської сорочки, одностайно широкі, сягають понизше, а мущинської, у долині ширші, повисше колін.

У *поркиниці* в дві *нагавіці*, між які з заду вставленє *клінє*, аби поркиниці у клубах були ширші, а з переду розділює їх *ко-чєрга* — розпір; поркиниці придержує на клубах *очкур* — пере-сильений через *очкурник* — зачочений і зшитий горішний край поркиниці.

Занім шваля зачне шити, *полбвит* (fastrygować = anschlagen) уперед краї відповідних куснів шматя довгими *стібами*, після чого зшиває їх густими *стібами*; аби полотно краями не торочило ся *присєртєв* (poszewkuje) вже зшиті краї до середини і пришиває їх до полотна, через що робить ся з таких країв *рубєц*.

Шматє перуть *пранником*, що має *лопатку* і *фіст*, після чого зольять, переполікують а висушивши навивають на *тачівку* — валок, і тачають *маллівніцею*, у якої є *плечє*, *зуби* і *фіст*.

Окрашенєм убраня займають ся *швальї*. „Лише тота дівка може стати доброю швалею. що піде у неділю рано шукати *швальку* — гусїнь мотіля Дюк сосновец (*Sphinx pinastri*); швалька має два ріжки на голові, вона гарна на око, як писанка; коли шваля найде таку швальку, бере її в руки а шиючи (у неділю) будь яке полотенецє, має відкусити від живої швальки правий ріжок, і рівночасно шиючи так промовляти: „яка ти є мудра і віписана, аби і я така мудра була вішити і віписати“; потім має вона той ріжок зїсти а лівий відрубати на відлїв мізинним і великим пальцем і завити єго або зашити із чесноком у попружку; чеснок хоронить від уроків а рожок від того, аби ніхто в шитю не перешкодив“, заневняла Настя Ковбчук.

Занїм опишу роди гуцульського *шитя*, подам уперед для зрозумїня деякі поясненя. І так: *Полотно* в утканє з двох рядїв ниток, які *поперєчують* ся, а то з поздовжних, що творять *оснєву* і поперечних: *тканя* — про що ближше при ткацтві. У густім полотні прилягають ті нитки туго до себе, натомісць у рідшім є між ними малесенькі *вічка*, через які перешихає шваля иглу жалом потягаючи за нею *вовняну*, *шовкову* або *лїньину* нитку, наволїчену через *вїжє* игли; у густім полотні мусить игла розсунути сумежні нитки полотна, аби утворити вічко. Сторона полотна чи сукна, на якій видно вишитий вір, се *правий бїк*, а протівна сторона *лївий бїк*; правим боком зверненє шматє чи одєжа на верх, а лївим до тіла; бїк полотна, звернений при шитю до швалї, називає ся *долїшний*, а тот від неї *горїшний*; на право і лїво має тканина *кїнци*.

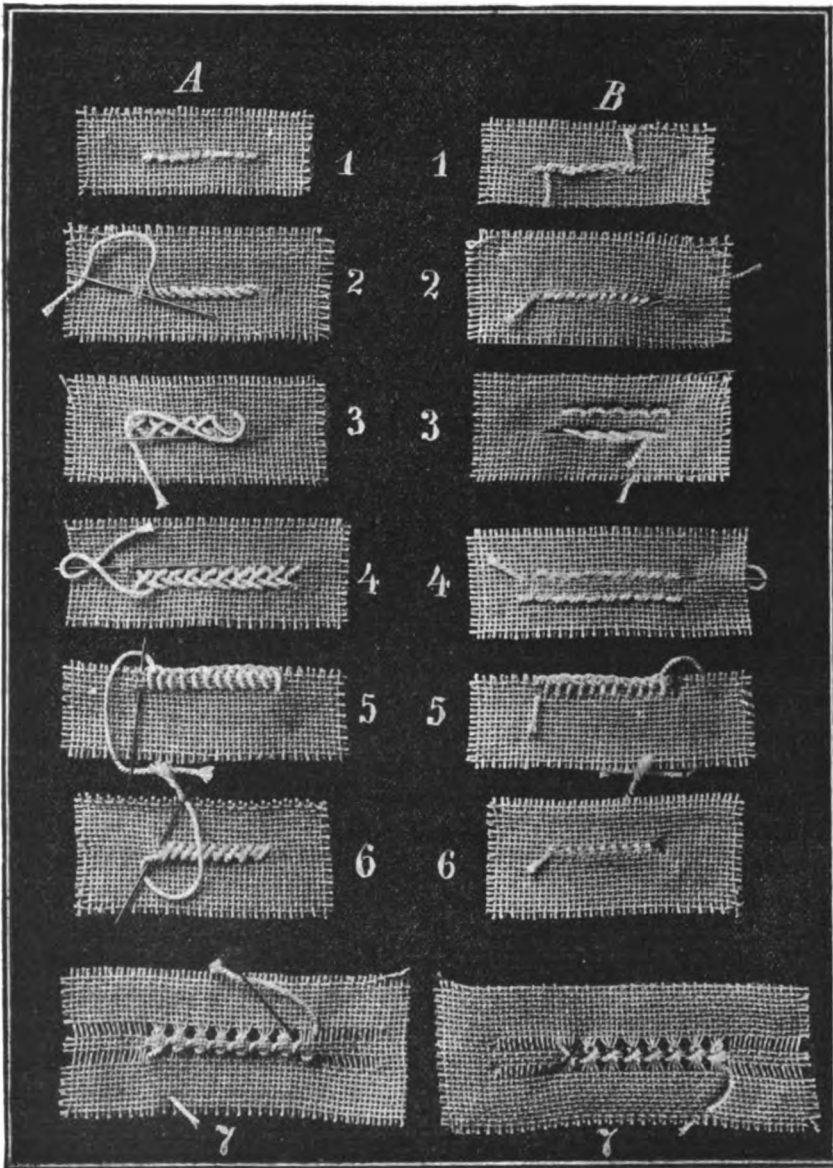
Як шваля перетягне иглу з ниткою через одно, а потім через другє вічко, зазначує нитка один *стїб* (у Бойків: сцїб, на Укр. стїбок); він може бути *прєстий*, *скїсний* або *увислий* (прямовисний), а іти може *лїворуч* або *праворуч*; стїб є тоді *пєворотний* — *їде у стрїть*, як веде у прост протівним наурямї від попередного стїбу.

Шваля зачинає вишивати полотно від правої до лївої руки.

Стїби, що їдуть в певнім порядку по собі, поверх сталого числа ниток тканини, творять *шитє*; воно може бути *біле*, зробленє білою ниткою, або *чїккєте*, зробленє крашеною волїчкою, або таким шовком, куплєними у краму.

Обр. 101 і 102 показують 12 родїв технїки гуцульського шитя, які удалось мнї зібрати. Для лекшого зрозумїня технїки дїбрана умисне рїдка тканина з виразними вічками і груба нитка; образки під *A* показують правий бїк, а під *B* лївий бїк шитя: у кождім

шитю полишена игла з ниткою, аби показати стіби, а надто декуди і положення игли, або швальної нитки; вистаючі кінці ниток вказують де розпочате, або скінчене шить.

101. Способи гуцульського шитья. *A.* цравий бік. *B.* лівий бік. 1. Прошить; 2. Плетений шпурок; 3. Хрестинки; 4. Пастінки; 5. Обметача; 6. Шатий шпурок; 7. Цирла.

Подаю тут короткі пояснення техніки родів гуцульського шиття ; при них додаю і німецькі назви, які подала мені з ласки своєї Вп. Пані Люїза Шінерер, учителька ц. к. фахової школи жіночих робіт у Відні, — та вказівки що до техніки тих родів шиття. Образки 101 і 102 представляють роди гуцульського шиття ось в яким порядку :

Обр. 101. 1. *Пробіште* (Steppstichlinie) виконує шваля короткими, густими, поворотними стібами. На грубій тканині відчислює вона для кожного стібу те саме число вічок ; у тонкій тканині „має шваля міру в оці“, куди повести иглою, аби шиття було рівне.

Обр. 101. 2. *Шпурок плетінний* (der Stielstich). Шваля робить голкою на правім боці один укісний стіб в перед а на лівім боці один поворотний простий стіб, причім нитка лежить усе по правім боці игли.

Обр. 101. 3. *Хрестики* = *вічка* (der Kreuzstich). Шваля виконує в перекутнім напрямі через сталє число ниток полотна по два скісні стіби на вхрест ; ті стіби веде вона що раз дальше у вічка так, що з лівого боку виходять два рівнобіжні стіби.

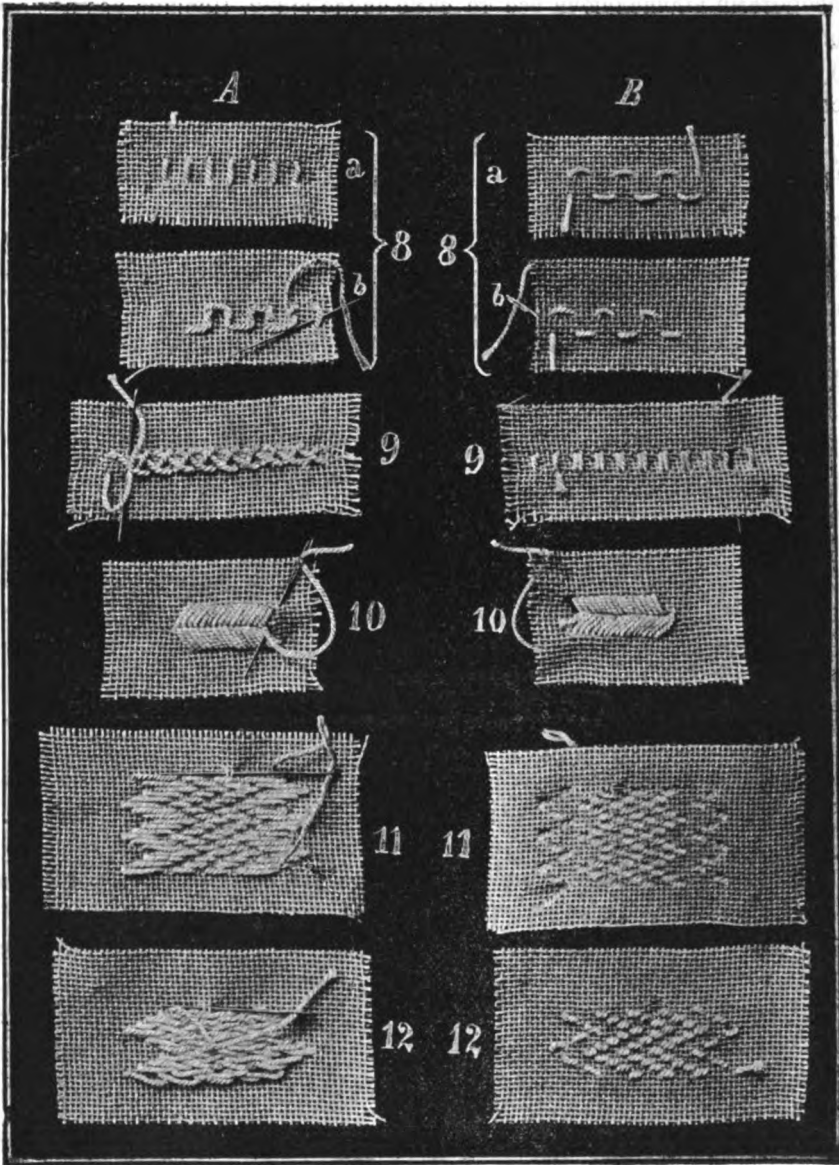
Обр. 101. 4. *Плетінки* (die Kreuznaht) робить ся на правім боці виконуючи иглою від правої руки до лівой у гору поверх сталого числа ниток один скісний стіб, потім від правої до лівой у долину поверх такого самого числа ниток другий скісний стіб, причім робить голка на лівім боці прості поворотні стіби.

Обр. 101. 5. *Обмітка* (Der Festonstich = Schlingstich). Шваля ловить иглою край тканини ведучи иглу від лівой до правої так, що волічка лишає ся все під иглою, а коли шваля иглу витягне, творить волічка ключку.

Обр. 101. 6. *Ключки* (Das gestickte Schnürchen). Шваля веде голку скісно у полотно так, аби нитка, від лівой до правої руки у ключку зложена, ішла поверх игли. З лівого боку робить игла лише скісні стіби. Таке шиття виконує шваля або по сталому числу вічок або „на око“.

Обр. 101. 7. *Цирка* (Durchbruch in punto tirato-Technik). Аби зробити цирку, витягає шваля в один бік партиями по 2, 3 нитці полотна, після чого обмотує решту ниток або вяже їх звичайно білою ниткою, рідко коли барвною волічкою, у зорі, уживаючи до того різнородних стібів. Образок 101. 7 представляє звичайну вузку цирку, на яку витягнуто з тканини по дві, а полишено між ними три нитці. Дальшу роботу зачинає (у тім образку) простий стіб від лівой до правої, на правім боці поверх чотирох ниток у 4-те вічко, звідси на лівім боці скісним стібом від правої до лівой у четверте вічко на правій бік, тут дальше простим стібом від лівой до пра-

вої у четверте вічко, лівим боком скісним стібом у четверте вічко а на правім боці з долини у гору, після чого іде знов один скісний а другий простий увислий стіб і т. д.

102. Способи гуцульського шиття. А. правий бік. В. лівий бік. 8. Решітка; 9. Кіски; 10. Соснівка; 11. Нізіне; 12. Нізіне у стріть.

Коли держати ся докладно описаного порядку стібів, то вийде на лівім боці хрестикове шить (обр. 101. 3).

Обр. 102. 8. *Решіткі* (Okastich). Се шить виконує шваля двома наворотами відчисляючи все те саме число вічок. Перший раз а) веде вона на правім боці увислі а на лівім прості рівнобіжні стіби; б) дійшовши так до кінця тканини наvertsає на правім боці иглою ведучи її по під і поза увислий стіб так, аби игла, ведена на право по під увислий стіб, виходила на ліво від него а відси, ведена на ліво по під дальший увислий стіб, виходила з під него на право.

Сей спосіб шиття звисний на заході Європи лише з староферманських вишивок, куда він певно взятий з наших вишивок, як се вказує назва его *Okastich* (око = вічко), що відповідає *решіткам*, які задержали ся доси у нашого народу.

Обр. 102. 9. *Кіски* (Slavischer Zopfstich) зачинає шваля на правім боці скісним стібом від лівої до правої у гору поверх четвертої нитки, потім веде иглу лівим боком увисло через четверте вічко на правий бік, переводить її потім перехрещуючи попередний скісний стіб від правої до лівої скісно у гору у осьме вічко на лівий бік, робить тут увислий стіб з гори у долину у четверте вічко а виходячи иглою знов на правий бік виконує від лівої до правої скісний стіб через осьме вічко на лівий бік, а тут увисло через четверте вічко на правий бік і в осьме вічко скісний стіб і т. д.

Таким шитьем творить ся на правім боці *кіска*, коли тим часом лівий бік показує по 2 при собі лежачі увислі стіби поверх чотирох ниток полотна.

Кіски і *плетінки* (обр. 101. 4) дуже подібні, нераз можна їх пізнати аж з лівого боку, де кіски мають подвійні увислі стіби а плетінки два прошитя (обр. 101. 1).

Обр. 102. 10. *Соснівка* (Getheilter Zopfstich). Се двобічне шить. Уперед робить шваля в один бік на правім і лівім боці скісні стіби поверх означеного числа ниток полотна поступаючи по кождім стібу і на правім і на лівім боці о одно вічко дальше. Другий бік соснівки робить вона так само, тільки веде стіби противно, як при першім боці.

Обр. 102. 11. *Нізні* (Ruthenischer Plattstich mit Vorstichen); воно робить ся скісними стібами веденими поверх одної поздовжної нитки основи то в гору то в долину на перед у стало означене вічко, (у 3-е, 4-е або 5-е), від чого стіби будуть коротші або довші, але усе мало скісні, бо переходять скосом лише поверх одної поздовжної нитки. На обр. 11., який показує таке шить, виконане воно через дві поздовжні нитці основи а то на те, аби ліпше показати спосіб шиття. Скісні стіби, які дають взір — довгі, вони йдуть усі правим боком

полотна, а на лівім боці видно лише короткі стіби; поміж їх рядами видно одну нитку (тут дві) полотна, поверх якої не переходять стіби.

Обр. 102 12. *Nizine u strit'ь* (Ruthenischer Plattstich mit Rückstichen) ріжнить ся від попередного тим, що стіби не йдуть наперед, але у стріть; на лівім боці тканини переходять вони лише поверх одної, а найбільше двох ниток основи. І се шить виконує шваля поверх сталого числа ниток основи скісними стібами то в гору то в долину. Як в часі шиття не хоче шваля обертати полотна, то лишає волічку усе по правім боці игли.

Оба шиття (11 і 12), називають ся від того *nizine*, бо шваля шие з *низу*, по лівім боці, а вір виходить на правім боці полотна.

Німецьку назву Ruthenischer Plattstich надала пані Шінерептнм обом родам шиття, бо пізнала їх аж зі взорів, які я їй післав; се шить звисне лише руським швалям.

Комбінуючи наведені роди шиття, добираючи надто черленої, жовтої, зеленої, голубої або чорної волічки чи шовку для кожного роду шиття або для певних піль тканини, призначеної на вишите, виводить шваля *узори*; узорів удалось мині зібрати в Гуцульщині більш 200; тут подаю деякі на хромолітографічній таблиці IV і на обр. 103, виконавім по фотографічним знімкам з оригіналів*). Кождий з тих узорів має свою назву, які по більшій частині схожі з назвами вишивок, уживаних на Покутю.

Такими і подібними узорами украшають швалі: сорочки, перемітки, фустки, сердаки, холошні й онучі.

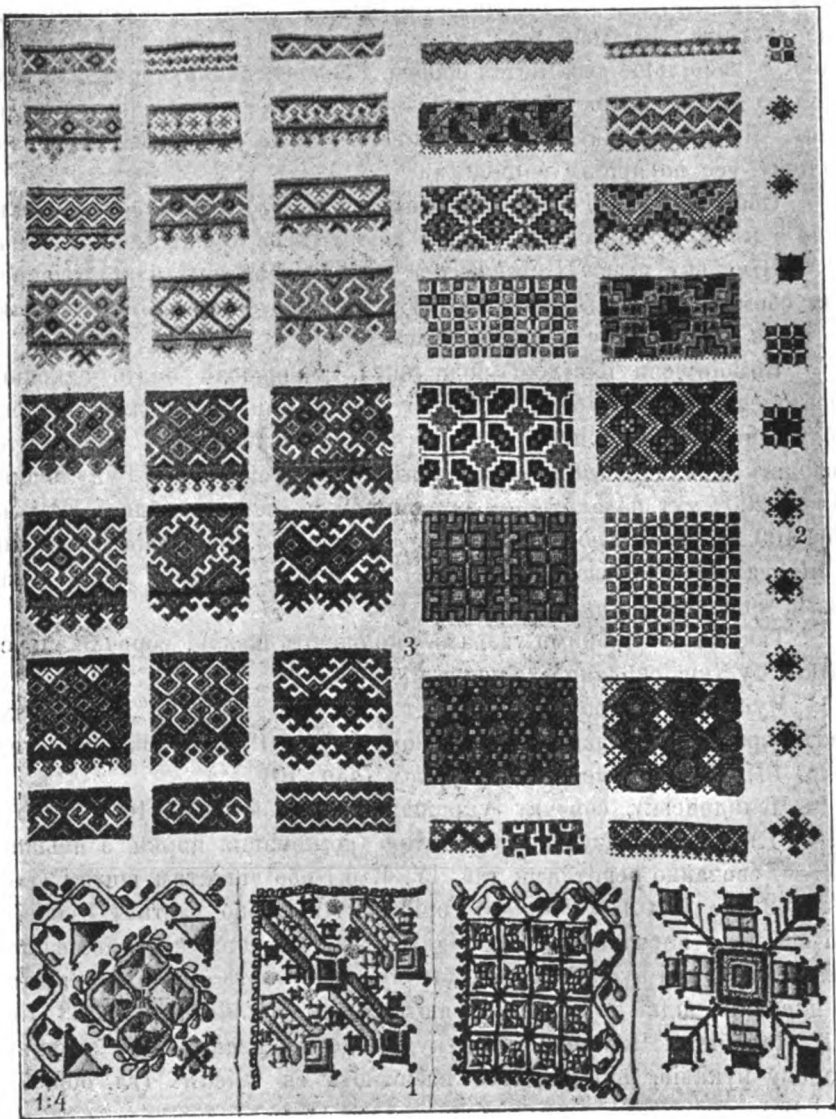
Мушчанську сорочку обшивають „до округи полей“, на дудях, надто краєм пазух звичайною циркою (обр. 101, 7.), декуди шитим (обр. 101, 6.) або плетеним шнурком (обр. 101, 2.).

Челядинську сорочку украшають циркою (обр. 101. 7., таб. II. 6. 7.) краями пазух, а *мережкою* (комбінація цирки з иньшим шитєм, звичайно решітками таб. IV. I. 6.) або чічкатиим шитєм (таб. IV. I. 2—4., II. 5.) *плечики* = горішню і зверхню частину рукавів, що спадає з плеча на рамя; задля украшеня плечиків вишивають швалі відповідні кусні полотна, потому *вставляють* їх — пришивають до плечиків, відки ті кусні називають ся *уставками* (гл. обр. 63, 76).

Над білим Черемошем і декуди інде вишивають цілу зверхню сторону рукавів, які від того називають ся *писані* (гл. обр. 71, 77 і 82).

*) Ті оригінали, як і инші взори гуцульського шиття, є тепер власністю „Клубу Русинок“ у Львові.

На перемітці украшають чікатим шитєм лише *циби* — зви-
саючі кінці (гл. обр. 75, 79 і 81); вишиті частини перемітки назива-
ють ся *вабори*; надто обшивають краї *цибів* обміткою (обр. 101. 5).

108. Ввори гуцувського шитя.

Брацарі, краї дудів пришитих до *моршеня* (таб. IV. 1.) рукава, обшивають також обміткою. Брацарями сягають рукави аж до живчика (Puls).

Сердаки (таб. II. стор. 128) украшають обміткою (обр. 101, 5) довкруги, а холошні на долішній частині ногавиць, які завертають поверх холяв, надто і частину онуч, що, оповивши стопи, огортають ноги повисше кісток, творячи там холявки (таб. I. титулова).

Побіч обмітки кладе шваля на холошнях і онучах звичайно ще решітки (обр. 102. 8), добираючи до черленого сукна жовтої і зеленої а до чорного черленої і жовтої краски.

Подам тут ще поясненя до табл. IV.:

I. 1. а) і II. 1. а): *дуди* рукавів; у першої *брацър* (с) обметений (обр. 101. 5) а дуди вишиті чічкато хрестиками (обр. 101. 3); у другої (II. 1), брацър (с) не обметений, а дуди прикрашені решітками (обр. 102 а) і прошитєм (обр. 101. 1); під дудами *моршенів* (b), яким дуди сполучені з рукавами.

I. 2—6 узор, якими швалі украшають вуставки.

2—4 виконані хрестиками (обр. 101. 3), і перешиті плетеним шнурком (обр. 101. 2), плетінкою (обр. 101. 4), шитим шнурком (обр. 101. 6).

I. 6. *Мережка*: комбінація решіток, кісок і цирки.

II. 2, 3, 4, 6 і 7 узор, якими швалі украшають дуди челядинських рукавів: 2. *ріжкати*, виконані решітками (обр. 102. 8) а обведені прошитєм (обр. 101. 1); 3. *шугі*, комбінація решіток (обр. 102. 8) шитого шнурка (обр. 101. 6), по середині плетінка (обр. 101. 4); 4. *головчесті*, комбінація решіток (обр. 102. 8), кісок (обр. 102. 9) а по середині цирка (обр. 101. 7).

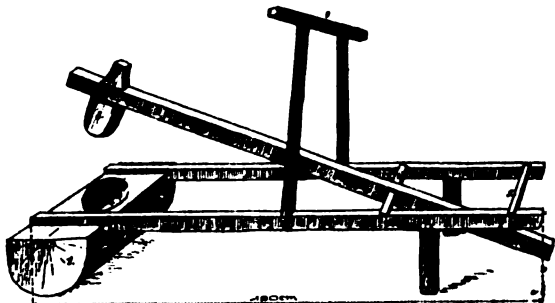
II. 5. вуставка, виконана нізіним шитєм у стріть (обр. 102. 12) і плетеними шнурками.

II. 6, 7. Мережки на дуди; комбінації решітки, кісок і цирки.

Олій. Сімя і зерно лєну сушать у печи, а пересїявши до чиста, піхають у ступі на муку. До піханя уживають двояких ступ: *ножінів* і *походючої*.

Ножінá ступа (обр. 104) складає ся з *колоди*, в якій видовбана *ѡма*; дно ями покрите *капою* — зелісною бляхою; в колоду запусені і прибиті до неї дві *підвалини*, підперті на *лабках* і сціплєні *попругою*; коло лабок ходить у підвалинах *вал* з *кляпачєм*; на кінци кляпача запусена *кляпа*, покрита зі споду зелісним *постолбм*. По середині підвалини уміщений *ручник*; хто піхає, держить ся єго руками, стає одною ногою повисше а другою понизше вала, підносячи кляпач у гору; скоро пустять кляпач у долину, паде кляпа у колоду, де піхає сімя.

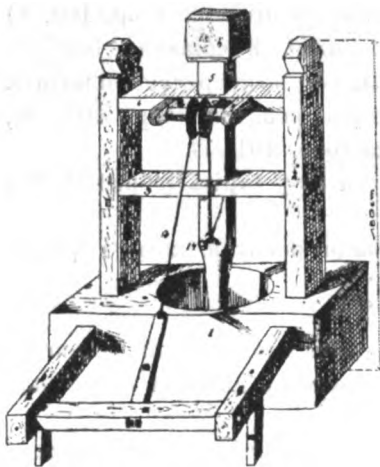
Походюча = *прохідні ступа* (обр. 105) зложена з колоди з видовбаною ямою; у колоді уставлений *врем* з двох у колоду прямовисно зашпунтованих чотиригранних *стовпів* і з двох рівнобіжних

104. Ножина ступа. 1. колода, в ній яма; 3. підвалини; 4. лапки; 5. попруга; 6. вал; 7. клюпач; 8. клюпа; 9. ручни.

поземних *правил*, *вишнього* і *нижнього*; через чотиригранні діри, видовбані в обох правилах, ходить чотиригранний *макогін*; він у долині стіжковато стесаний і зі споду прикритий зелізним *постолб*, а у горішнім кінці закінчений широкою *головобю*; у горішнє правило зашпунтовані по-

земо дві *жбчки*, посеред яких обертає ся *вал* з *колєсцем* вижолбленим на обводі; в один бік колоди зашпунтовані два сильні *підножя* з *лабками*; на кінцях піднож ходить *вал* а посеред него зашпунтований *ступатень*; до другого кінця ступатня присилений шнурок, що іде відся горі, дальше жолобом колєсцяти у долину до долішньої частини *макогона*, де він привязаний до *кльока*. Піхаючи треба тиснути ступатень у долину, тоді підтягає він шнуром *макогін* у гору; як пустимо ступатень, спадає *макогін* на зерно і піхає воно на муку.

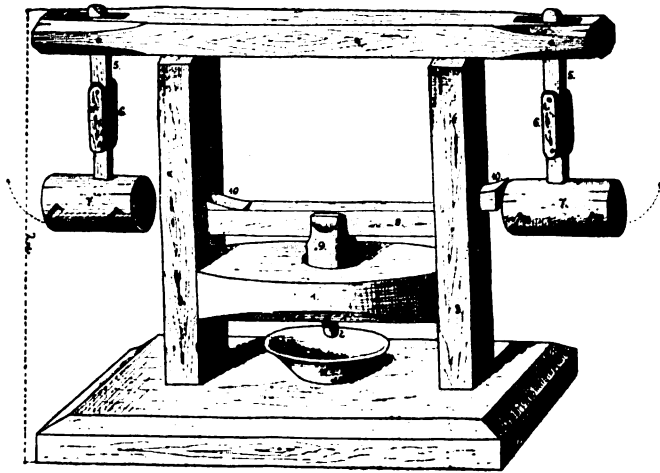
105. Походюча ступа. 1. Колода; 2. стовп; 3. нижнє, 4. вишнє правило; 5. *макогін*; 6. голова; 7. *жбчки*; 8. вал у *жбчках*; 9. підножя; 10. лапки; 11. вал; 12. ступатень; 13. шнур, що переходять ривцем в овруг колєсцяти, привязаний до *кльока* 14.

здушити її в руці. Так переміняту муку дають на плиту у малу пічку, яка поставлена зараз коло олійниці; тоту плиту обмащують

Першу муку з піхання пересявають ситом відкидаючи луску зерна, після чого піхають її другий раз, *аби аж змюкла* — здохчила; тоту *другу* муку сиплять у корито і додавши до неї трохи теплої води, мнуть її руками так довго, аж буде з неї крізь пальці виходити олій, як

по краях, аби мука з неї не спадала, бо її треба все мішати. На тій пічці пражить ся мука (яку треба все мішати) так довго, аж буде дуже горяча, але не сьміє *зашкруміти* — перепалити ся; горячу муку

згортають через *фіртку*, зроблену у березї плоти, у *волосівий кап* з *голівником* — шерстяним остро закінченим мішочком із 4 кляпами, після чого закидають кляпи того капа одну верх другої і вкладають так

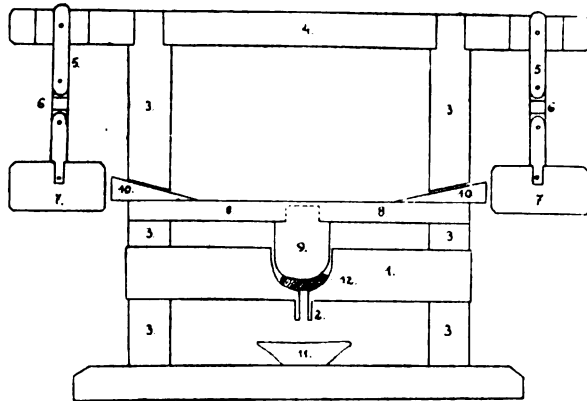

106. Олійниця 1. колода; 2. цівка; 3. стовпи; 4. правило; 5. скраклі; 6. скракніки; 7. тарани; 8. стріла з заїцем; 9 і 10. клина; 11. миска.

зложений кап у яму олійниці прикриваючи кап *денцєм*.

Олійниця. (обр. 106 і 107) зложена з колоди, посеред якої видовбана діра з *цівкою*; колода *завязана в сліпах*, придержуваних у горі *правилом*;

на вистаючих кінцях правила запусчені *скраклі* — кусні стесаного дерева, що можуть свобідно в чопах *повертати ся*; в долішнім скраклі є *скракнік* запусчений цїпко у *таран*; по середині стовпів уміщена рівнобіжно до правила *стріла*, що може свобідно ходити у стовпах; під стрілою є *заїц*.

107. Перекрій олійниці 106, означена як 106 надто 12: кап.

Аби такою олійницею бити олій, треба двох людей; оба разом підносять тарани у гору і пускають їх з силою; тарани падають на клини, вбивають їх у стовпи, а тим самим тиснуть стрілу з заяцем у долину; заяць тисне на кап, через що стікає видушений олій цівкою у підложену миску. Се, що лишить ся у капу з муки після витиснення олію, називає ся *макуха*; з сім'яного макуха готують для себе кашу, дають його до пирогів або з солею коровам, аби давали ліпшого молока на сметану; лінений макух розпускають водою і дають свиням та телятам.

Копанé. У добре вигновім городі копають *підмети* — грядки, *городником*, де садять всяку *городовину* а найбільше *бурьішку* = *ріпу* (бульбу), капусту, кукурудзу. *Городник* має дерев'яний *фіст* = *держівно* і залізну *лопатку* з *лійкою*, в яку вправлене держівно; колиж лопатка дерев'яна, то оковують її залізним *постолом*. Коли прийде на се час, *підгортають* городовину (бурьішку) *сапою*; сапа має дерев'яне *держівно* = *фіст*, вправлене в залізне *в'язо*, що вистає з плоскої залізниї *жмені*.

За роботу у городі платять челядині по 20—30 кр. за днину.

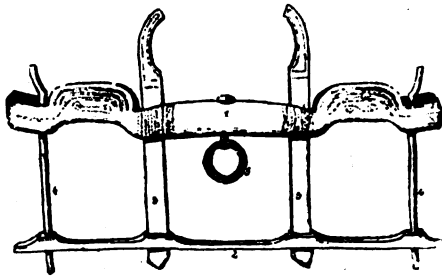
Оранé. Хоч по віруваням Гуцулів *гріх землю пороти*, то всеж таки беруть ся вони що раз більше до ораня, приспособлюючи до того місця, положені коло хат і звернені до полудня.

Аби-ж відвернути від себе усе лихо, яке може спасти за згаданий гріх, уживають проти того чарів. І так: не вільно зачинати орати ані у вівторок, ані у суботу, ані у повні місяця; того дня, коли хоче газда розпочати ораня, іде він перед сходом сонця до девяти чужих городів, бере з них по трохи землі і примовляє: „Що на тобі сі родило, нічьо на тобі не лишью, лише саме білб; зчередую тебе, перенешу собі у свій город“. Як прийде у свій город, розсіває на нїм тоту землю, після чого бере хліб у руки, прикладає хліб до голови собі, коневи чи волам, тай каже: „Декувати Господови, шо допоміг діждати цього хліба їсти, так Господи допоможи цього діждати, шо на него орю“. Китичку зроблену з чеснику і волічки запахає у першу дірку придолоба, зараз потім намочить собі у руку і бризкає сиклинами по худобі, аби її ніхто не урік, „бо при плугови найборше зробит сі шкода якас, то худобі то плугови“. Таке віруванє походить по часті з трудного каменистого терену, по часті відси, що Гуцули невіють обходити ся з плугом.

Дуже але на поле і на сівбину, як на поли в гадина, тому треба її доконче перед оранем зчарувати. Тож як газда узрить на своїм поли перший раз гадину на Благовіщенє, то іде у сирий ліс (не сухий), бере фої, що нападала на землю, і тикає її собі в литки попід волосє у зістріть з долини, і так іде на чуже поле, леговько ступаючи, аби не губив фою з ніг; там тупне 2 рази ногою так, аби уся фоя упала, — „тогда буде вся гадь там тримати ся, а на его поли не буде через цілий рік ні одна!“

Плуг везуть із дому на поле на *бендюжів* — двох під острим кутом збитих колесах, на яких плуг спочиває, не досягаючи землі; *придолоб* плуга причіпленний *катником* до *колїсниць*; до придолоба пришрубований *ніж*, який рубає землю просто у спід; за ножем підтинає землю зі споду *зелїзний постїл* і кидає її на плече *деревяної полицї*, до якої постїл пришрубований, від полицї ідуть до гори дві *деревяні ченїги*; підчас ораня перевертає полиця землю *морогом* — травою, у спід, а глиною на верх; земля так перевернена називає ся *кічка*.

Плуг тягне *кєгло* = пара коний у шлях, або пара *биків* у *єрмі* (обр. 108); горїшня частина ярма, що іде по карку волів, се *плече*, а долїшня під шиєю *підгорниця*; плече і підгорницю вяжуть нерухомо два *смики*; аби шия вола не віхопила ся, то заткнені у діри в кінцях плеча і підгорниці *занїзки*; по серединї плеча в *живец* — *зелїзне колїсце*, або *рєвкрут* — колїсце з пареного прутя, через яке переходить *вів* = *кєж* колїсниць (воза, саний); аби живець не схопив ся з тяжи, придержує его *притикач* (клин), встроплений через живец і вів.

108. Ярмо = ярем. 1. плече; 2. підгорниця; 3. смики; 4. занїзки; 5. живець.

До ораня стає все двоє людей; одно, звичайно челядина, веде за поводи коня чи воли, а газда, *плугатар*, держить *ченїги* плуга у руках; де терен убічний, там рачкує за плугом єще й хлопець, що відвертає підтяту *кацку*, бо вона хоче назад повалити ся туди, з відки її підтяв плуг, морогом у гору.

З таким трудом з'оране поле засївають Гуцули житом, вівсом, ячменем, після чого *шкорєдє* его *боронєю*; борона має два довші крайні і два коротші середущі *хребетники*; в попереk хребетників

переходить шість тонших *эстиків*; там, де естики перехрещують ся з хребетниками, задовбані через них обох залізні *чони*.

Скоро *дійде* збіже, жнуть его серпами, вяжуть *перевеслами* у *снопи* і кладуть у *кони*, *аби сі вложело*; по 2–3 днях складають снопи з кіп у *кладні*; на кладню вбивають у землю *остреву* потому кладуть по при острову 4 снопи — *ниї*, гузарами у спід (шторцом), при чім загнають колос пнів до островениці, *аби снопи хрестачні*, які накладені поверх пнів у хрест, не ломили колося пнів; у кладню іде 15–20 снопів; *аби снопи у кладни не перемакали*, укривають її *шівкою* — себ-то гузарем снопа у гору, а розчепіренням колосом у долину, поверх чого спливає вода, як по стрісі. У кладнях стоїть збіже доти, аж висхне добре, потому звозять его до дому, складають у крті обороги або на *підену* — підвисшеню з каменя укритого товсто сучам та соломою; обороги прикривають зверху соломою або сіном.

Збіже вимолочують звичайно в осени на *голоморбжю* — замералій землі, *ціпами*, у яких частина грубша, довша, рівна, гладка, яку в руках держать, називає ся *ціпівно*, а друга частина, якою бють по збіжю, *білень*; білень причіплений до ціпівна *вуголовом*, з двох шкіряних *виллиць*, счіплених рухомо *ремінничком* — ремінцем; у виллиці заходять кінцями ціпівно і білень; вони привязані шнурочком, *аби не вихопили ся*.

До загібування служать граблі, в яких в *держівно*, з грубшого кінця розколоне у *розкіп*; розкіп іде у чотиригранний *валок*, в який повбивані прямовисно рівні дерев'яні *вубці*.

До відгортання збіжа служить *лопата*, а до віяня подібна до неї, лише з коротшим держівном, *війчка*.

У кого є більше збіжа, той має до чищення куплений *млинók*.

В часі робіт у городі чи в поли не вільно переступити через який небудь зваряд, уживаний при тій роботі, бо сівбину вибе *град*, або зібє *плóва*, або з'їдять миши.

При роботі в городі або в поли не можна нічого їсти, бо птаха з'їла би *сівбину*.

Проти птахів кладуть по городах *опуди*, *деркачі* або *млинці*.

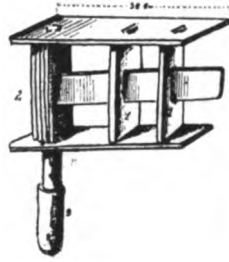
На *опуди* ставлять хрест із патиків, надівають на него *фелгу* — подертий сердак, або сорочку, і вкривають старою кресанею.

Деркач (обр. 109) зложений з двох дощечок сповних з одного боку і по середині двома *пальками*, а з другого боку карбованим *валком* з *фостом*, що обертає ся легко у дощечках; до валка при-

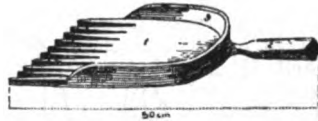
тикає кінцем еластичний прутик або така дощинка, що перебігає через два пальки; деркач заткнений фостом у землю; вітер обертає деркачем, причім прутик скаче з одного карба на другий, через що деркач тарахотить сильно і тим відстрашує воробці і. т. і. Деркачів ставлять по-дальше від дороги, бо від тарахкотання полохають ся коні.

Млинці, се дві під простим кутом збиті дощинки, що обертають ся за подувом вітру около поземої осі, яка переходить через місце сповня; вісь заложена на високім патику.

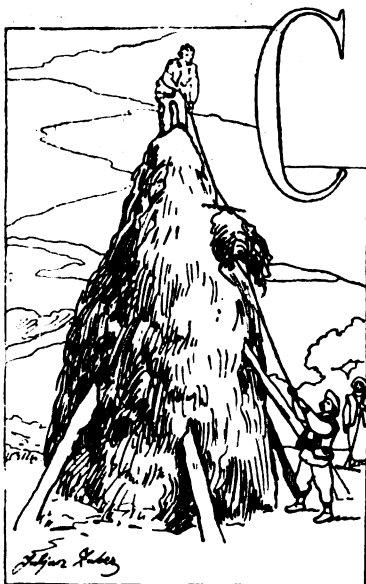
109. Деркач. 1. пальки;
2. карбований валок;
3. фіст.

До збираня афин служить *гребінка* = *решітка* (обр. 110), у якої є *гребінь* з фостом, обложений *обручём*.

110. Гребінка. 1. гребінь;
2. фіст; 3. обруч.

2. Сінокоси.

111. Прятане сіна у стіг.

Коло хати є ще *пастівник*, на яким літують свині, а надто *толока*, власність громади, в місцях каменистих, мочароватих, де *гліба* (годі) косити сіно; на толоці пасуть коні, вівці, маржина, як вернуть із полонин.

До роботи коло сіна треба *косі*, *греблів* і *вилій*; до коси треба *кушки* з брусом, *бабки*, *клевцян* і *мусака*.

їно робить гуцул на *царинках*, на *поли* і на *кішніцях*.

Царинка се сіножать коло хати, на яку вивозить гуцул багато гною, через що і трава на ній найкраща; на царинці пасе ся худоба *днівна*, до св. неділі; а про те буде на ній сіно, бо вона гнійна; сіна з царинок не високі, тому і звуть їх *дрібнички*.

Поле, далеко від *газдівської хати*, у верхах гір того села, в яким живе *газда*, воно не гноєне; на поли пасуть лише до Юрія ($\frac{5}{6}$ я. ст.).

Кішніця се частина полонини у верхах *незамешкалих гір*, призначена на сіно; вона *загороджена*, аби ніхто не пас на ній.

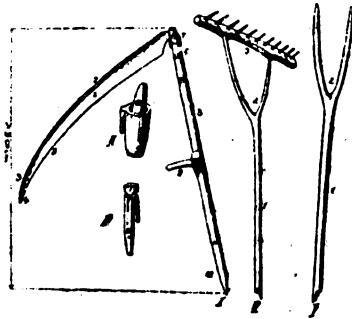
Коса (обр. 112. I.) має дві частини: залізну — *коса́*, і дерев'яну — *кіс'я́*; широка бляха коси називає ся *полотно́* а хребет его *прут*; кінцева частина коло *піска* коси називає ся *ко́лос*, а заострений бік *жа́ло*; з ширшого кінця має коса *п'ятку* з *пуце́м*; п'ятку прикладає ся до горішньої частини кісяти, в яким є *б'мка* на пуцець; п'ятку придержує до кісяти насунений залізний *пе́рстїнь*, а верх того ще залізна *ва́ківка* і дерев'яний *насклі́н* (клинок). *Кіс'я́* — дерев'яне, так за довге, аби сягало косареви від землі аж під паху, має по середині просту *ручку́*; другий кінець кісяти гладко оброблений називає ся *рукода́вник*; в й такі кісята, що замість рукодавника мають другу закривлену ручку — *калі́чку*, усталену під простим кутом до попередньої ручки. Підчас *коші́ня* бере косарь просту ручку у праву руку, а рукодавник або калічку у ліву.

Ку́шка (обр. 112. II.) се дерев'яний, вижолоблений стятий стіжок з *вухо́м* до зачіплення за черес; в кушку вкладає косар *брус*, яким острить косу, і *мусак* — кусень виточеної криці; як вухо кушки відорве ся, то кажуть: *вухо уч'вало сі*. Се злий знак, особливо для парубків; таким проповідують, що *повіагнула твоя дівка ногу* або *уч'вала сі дорога до дівки*.

Бабка (обр. 112. III.) має *бабч'єр* — дерев'яний затесаний фіст з вухом (до завішеня) і *ба́бку* — залізне маленьке ковало устроєне туго у бабчарі; уткнувши бабчар у землю, *клевле* косарь коєу клевцем на бабці, а *мусаком пра́вит* (рівнає) жало коси, аби добре і легко *руб'ала*.

Греблі (обр. 112. IV.) зложені з *держі́вн'я* і *греблі́в*; грубший кінець держівна розколений на половину у *розкі́п*, а сей іде у дві діри *валка́*, на яким повбивані прямовисно рівні дерев'яні *зубці́*.

Ві́ли (обр. 112. V.) є *залі́зни* або *дерев'яни́*; *держі́вн'ю* одних і других дерев'яне; дерев'яні вили закінчені двома *рі́жк'ами*, держівно у залізних вилих називає ся *суло́*, воно входить у залізну *тулію* (лійку), від якої розходять ся чотири трохи вигнені тонкі залізни *рі́жки*.

112. I. *Коса*. 1. *полотно́*; 2. *прут*; 3. *ко́лос*; 4. *жа́ло*; 5. *вістра*; 6. *п'ятка з пуце́м* (тут закритий); 7. *пе́рстїнь*; 8. *кіс'я́*; 9. *ручка*; 10. *рукодавник*. II. *Ку́шка*, в в'їй брус. III. *Бабка*, на бабч'єр 2. IV. *Греблі́*. 1. *держі́вно*; 2. *розкі́п*; 3. *валок з зубц'ами*. V. *Вили*. 1. *держі́вно*; 2. *ро́ги*.

На *перегною* — згноєній землі, роблять сіно два рази до року: раз на Івана — *сіно Іванішне*, воно довге, тверде, другий раз в осени — *отаву*, вона маленька, м'яка. Іванішного сіна дають зимою на *басарунок* — до подою, бо від него припускає корова *пильно* молоко; отавою годують телята, ягнята, кізлята; вони учать ся на отаві їсти, бо отава м'яка, *солодка*.

На *сухім* (негноєнім) поли, або у полонинах на *кішніци*, роблять сіно лише раз у рік, аж воно виросте велике, себ то між Богородицями.

Скошене сіно се *поліг*; воно не може висихати *валдами* на землі, бо у горах часті дощі, воно би від землі випріло, тому кидують его ще мокрим на *островіниці* — 2—3 метри високі смереки з сучем лише з дрібнішого обчімханим; на тім сучю затримує ся сіно, лежить легко, вітер може його продувати, через що воно *пронихав*, після того скидають його у *копиці*, де воно висихає цілком; з копиць зносять сухе сіно на *носільниках* — двох довгих дручках, до *стога до стобня на віму*. Аби поставити стіг, затикають у землю *остреву* — 6—7 сяжінь довгий гладкий вершєк смереки. Забиваючи *остреву* у землю *перевязують* її сіном, бо *голу гляба лишити*, а до *перевязаної* не має *Юда* ніякого права, а як би не *перевязав*, то може вихор сіно ухопити, або грім его спалити.

До окола *затканої* *остреви* кладуть *підену* з каменя, вориня, сучя і т. і. аби сіно не лежало на землі, і від неї не *пріло*; *копиці* кладе челядина (обр. 111), вона до того май *сохтієніца* = *прикладніца*, а мушнина косять, обертають, громадять, заґрібають *піволоки* (дороги, якими сіно носять і де воно губить ся), та мечуть вилами у стоги, де челядина держачись *остреви* ловить сіно *граблями*, розправляє руками і *придоптує* ногами. Аби вітер сіно не *почів* (аби вершок не *здойнив*), сукають *колач із сіна* (довге *перевесло*), а челядина, що стоїть на вершку стога, *намікає* (намотує) той *колач* на вершок *остреви*, що *вистає* із стога, і *надоптує* його добре; той *колач* хоронить і від того, аби дощ не *начурів* по при *остреву* у сіно.

Як стіг *готовий*, перекидують через него *линву*; з одного боку стога *держать* *линву* мушнина, а челядина *спускає* ся по ній другим боком у низ; *прикладують* також до стога *гладку носільнику* а челядина *зсуває* ся по ній у долину; *дівки* скачуть на бік, *опираючись* на *носільнику*.

Аби *маржина* не *розтягала* сіна із стога, *огороджують* его *оплѳом* з вориня (обр. 113).

Через зиму осідає ся сіно під тягарем снігу і дощу так, що острєва стирчить далеко горі над стогом; такого сіна годі умирати, треба єго рубати пилою.

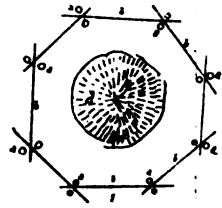
Сіно носять із стогів до дому або на поле, де маржина зимує, у *петельках*, *цапарях* і *ключях*.

Петельки се довгі грубі шнури зложені у петлю, якою накладане сіно стягають і по через плече закидають. Ними носять нараз небагато сіна і то лише з стогів, які стоять близько місць, де зимує маржина.

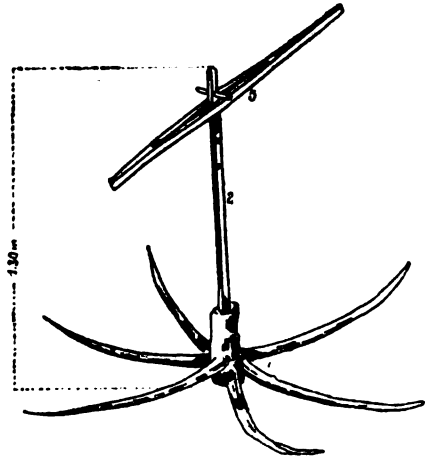
До дальшого *ношіння* служить *цапар* і *ключ*.

Цапар (обр. 114) се коло півтора метра довгий вершак смерічки, з якого обтісують гладко усі верстви сучя, полишаючи лише одну при грубшій кінці; тонший кінець — *шинар*, застругують пласко; набравши сіна *пластами* із стога, накладають пласти через шинар кілька треба тай проти чоловіка (силя єго), притискають сильно ногами, аби пристало до верстви сучя, *розкіном* (патиком у середині розкопеним), аж він заскочить у *зруб* шинаря; обмикавши сіно довкола, перекидають цапар через плече, на яке він вистаючою частиною шинаря опирає ся а сіно держать верства сучя і плечі чоловіка.

Ключ се значно більший цапар, в яким, коли вже сіно наложене пластами і придавлене розкопом, ідуть по під кінці розкопа, два патики — *наріжники*, а по під кінці тих двох другі наріжники, так що з надвіря тримає сіно верства сучя, а від плеча чоловіка простокутник утворений з наріжників, що заложені поверх сіна краями пластів. Ті наріжники не дозволяють, аби пласти сіна хилили ся над головою, та аби їх вітер з боків розправляв. З сіном у ключі маложеним (обр. 115) можна переходити хоть куди, воно дуже туго держить ся, з него не витрясе ся дорогою ані стебельце, хоть сіна тільки

113 Опліт. 1. опліт; а) коли. б) воріня; 2. стіг.

114. Цапар. 1. кальбуни; 2. шинар; 3. розкіи.

115. Гуцул несе сіно влючем.

наложено, що чоловік угинає ся під тягарем. Ключами носять сіно з далека до місць, де зимує маржина.

Сіно дають маржині на *дагани* — місци, де його скидають — а *тіршу*, те, що не їсть маржина, заґрібають і стелять під ківні корови, а звідси скидують у гній.

За *кошінє* платять косареви (проти́в пори і робітника) по 30, 40 і 50 кр. на газдівськiм харчи, а по 50, 60 і 80 кр. на косарськiм харчи. Челядині за *громажинє* по 20 25 кр. на газдівськiм харчи, а по 30—35 на своїм *хлібї*.

3. Бутини. Сплавачка.

116. Гупули підрізують смереку.

бутинах — лісах призначених на зруб, рубають старе дерево, що має лише у верхку суччє, а понизше воно гладке. Властитель такого ліса наймає собі *завідця* — чоловіка, який би усю роботу у лісі на себе *перебрів*; завідця годить собі *легінів* — Гуцулів, що можуть вже у бутинах робити, або на *деньки*, тоді платить їм проти робітника по 1·20—1·50 зр. а слабшим по 80 90 кр. за днину, або на *сикман* — гурт, на цілий час роботи, або від штуки зрубаного дерева.

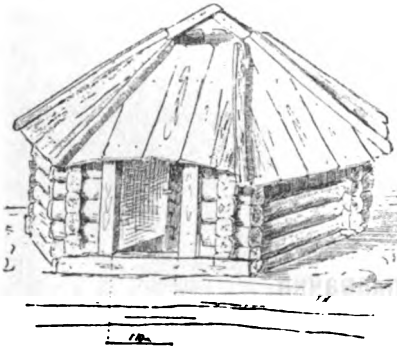
До веденя *ревашів* — рахунків, хто, кілька днів, кілька дерева і пр. зрубав, назначають собі легіні: *рублінника*, який на *шкаберкаж* (трі-

сках), осібних для кожного робітника, зарублює ножиком відповідні знаки, що служать до обчислюваня. Про ті реваші подам ближше при полонинах.

Угоджені легіні кладуть собі у лісі на осінь *луб'янки* а на зшму *коліби*.

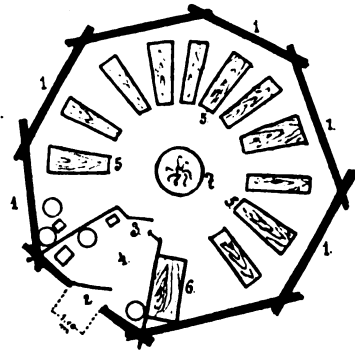
На *луб'янку* бють у землю 4 сохи, вяжуть їх у горі кілем а верх того вкривають лубем, яке приваляють камінєм, аби вітер лубя не зірвав. Боки лубянки вкривають лубем лише від заходу і півночи, два другі боки лишають отверті. Під лубянкою настелять сучя з фовю, моху і на тім сплять; перед лубянкою горить ватра,

у якій варять їсти, сушать лудине, а вечерами гуторять собі довкола неї.

117. Колиба.

подвійні двері; задля того закладають в одній стіні шестикутного оструба одвірки на надвірні двері, а від кутів тої стіни оструба до середини дві стінці, а в кінці тих стінок кладуть другі одвірки на другі двері (обр. 118); частина колиби поміж дверима називає ся *хорімці*; у них держать воду, завішують по клинках *сарсаму*, а верх оструба хорімців складають пали. У колибі є *бита підлога* з *валобів* (вibraкованого дерева), або земля вкрита лубом, аби від

118. План колиби. 1. Оструб; 2. надвірні двері; 3. хатені двері; 4. хорімці; 5. подлога; 6. підложе за-відці; 7. ватра.

землі не йшла студінь; на підлогу чи лубе кладуть *подлога* — низонькі тапчани, зроблені также з валобів опертих на поперечних, у головах грубших а у ногах тончих низьких, *прідінцяж* — поперечках з кругляків; спати лягають на подложі вистелені фовю, головами до оструба а ногами до середини до ватри, вкриваючи ся сїраком або якою верінкою; підложе завідці уставлене коло стіни хорімців; у ногах подложів кладуть *заставки* з дощенок, аби не пекло у ноги від ватри; над подложимами у головах прибиті полпчки, де легіні

На *колибу* (обр. 117) ставлять на півтора метра високий шести, осьми- або дванайцятигранний оструб, який імшать добре, аби у *хату* не віяло; верх оструба кладуть кізля так, аби вони усї збігли ся у верху до купи (пірамідално); кізля укривають драницями або лубом, а верх сего смериковим сучем з фовю, лишаючи лише у верхку *прозір* для проходу диму. У острубі нема вікон, лише низькі

складають свої *теркіли* (річи); окрім того стоять там горшки, мука і т. і.

Укладаючи ся спати, завішують легіні сокири на клинках кождей над своєю головою, постолы кладуть конець голови, аби

не засихали від ватри, а онучі стелять під себе, лягають на них, аби їх дим не проходив, „бо від сего днуть ся онучі“.

Посеред колиби кладуть піч зложена з *підсипки*, з каменя і глини, верх неї чотири 8—9 цалів грубих *приголовників* — бервен, які вимашують з верха глиною, аби ватра на глині розложена ліпше горіла; підсипка на те, аби ватра не *імала сі* підлоги. Дим з ватри іде *провірем* (обр. 117) у верхку колиби.

До ватри годить завідця *кайман* = *кальман* — такого чоловіка, що порядкує у колибі, варить їсти, рубає дрова, кладе через цілу ніч ватру, і то так, аби людий не пекло, тай аби не було студено у колибі, він за те спить у днину; окрім тої роботи лагодить кайман на запас: сарсами, топорища, які укладає на *слембінні* коло димника.

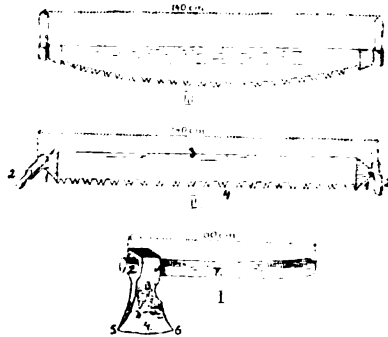
До роботи у бутнах беруть легіші з собою: звичайні *сокири*, *дорньинкі*, *кельгови*, *цаніни* = *саніни*, *ґриффи*, *праві і калюхаті пили*.

Сокира (обр. 119) має: *обух*, *пазуху* (береги довкола дери), *шію і плече з вістрем*; на вістря є *носок* — кінець, що іде на двір, і *борідка* — кінець другий; до того *топоріще*.

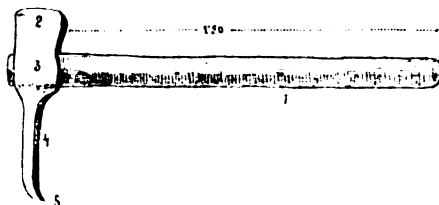
Дорньинкі, се сокири на довгих топорищах, спроваджені з Дорна — Ватри; ними стинають дерево.

Права пила (обр. 119. II.) має дві *ручниці*, в які входять вистаючі на оба боки *ручки*, *хребет* і *зубате вістрє* (для лекшої роботи вирубують легіші що 2 зуби); такою пилою підтинають дерево, аби его звалити.

Калюхата пила (обр. 119. III.), у неї вистають ручки лише до гори, а зуби всі острі (невиломлені), нею ріжуть дерево в попереk.

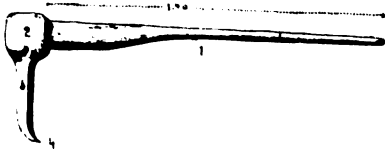
119 I. Сокира. 1. Обух; 2. пазухи; 3. шия; 4. плече з вістрем, у якого є носок 6, і борідка 6; 7. топорище.
II. Пила права. 1. ручниця; 2. ручки; 3. хребет; 4. зубате вістре.
III. Пила калюхата.

120. Гельгів. 1. топорище; 2. обух; 3. пазухи; 4. фавда з дзюблом 5

Гельго (обр. 120) має довге до пазух сягаюче грубе топориче, на яке він набитий; у него є обух, пазухи і 50—60 см. довга *крижва* — на 4 боки однако широка *фáвда* з *дзюбком*; зачепивши дзюбком *гельгова* тягнуть ковбок на *пільгу* — рівне місце, або відвертають його на рівнім місці на бік.

Цапина = *сапіна* (обр. 121) теж залізна; замість обуха має вона низоньку, широку *п'ятку*, до того широке вистаюче *плечé*, в яке входить долішня частина топорича і кінчастий правий *штіль* з *палéм*; топориче у неї так довге як у *гельгова*, лише значно тонше, через що і ціла сапіна легша; нею підтягають ковбки на спадистім місці у гору.

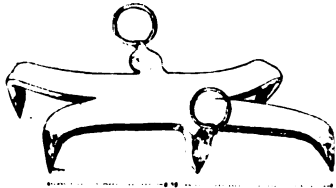

121. Цапина. 1. топориче; 2. плече з п'яткою; 3. штіль з палем 4.

Гриф — залізний кіл з довгим на 1'5 м. держівном; ним підважують або *гукáють* (тручають) ковбки.

Раки — (обр. 122) — (підкови під підшви) залізні на 4 до 6 *зубців*; раки прив'язують до підшви чобіт чи постолів, аби не совгати ся по леду та совських деревах.

Дерево держить ся *коренем* у землі; частина його при землі се *гүвір* а горішня частина *вершівк*; сам верхній кінець смереки се *когутик*; що року приростає один когутик і одна верства *сучя*; когутик закривлений се *күдрик*; дерево укрите з верха *корою*; вона облуплена називає ся *луб*, *лубий*; під корою є *пілка* (самбіум), а під сею *трупина*, на якій видно *літа*; в самій середині трупини є *серце*, тому і називає ся дерево з середини: *сердешне дерево* = *сердешник*.

122. Раки.

— *Пень* се той кусень смереки, що лишає ся при землі, як смереку зрубають.

Молода смерека до 1'5 м. висока се *гаджю́ка*, а *гаджю́га* — смерека, до 3 метри висока, висша — *смерéка*, а така, що має суче лише на верхку се — *сігла*; *суче* (галузе) смеречини росте у *верствах*, а кожде суче з дрібнішим творить один *пласт* (воно розстелює ся пласко); на сучю росте *фóя* (шильки); сухе суче без фóї се *фóрост*; *сук* се пласт обчімханий із дрібного сучя; *ломáджв* се поломане сухе суче (форост); усохла смерека се *шуши́ця*; аби з смереки зробити шушицю, треба лише кору зі споду смереки *учérти* (обдерти). — *Візороть*, се смерека, яку вітер повалив. — *Корóда*, се дерево дуже суковате. — Так і у ялиці.

Смереки ростуть у *лісах*, *гаджуги* густо у *кнїчорас*, а *сігли* зрідка у *сіглас* — темно-зелених лісах, названих від таких смерек.

Груба стара ялиця се *башта*, а ліс такий *баштаннік*.

Дуб і інші листясті дерева мають *гїля* а сі *гїлєчка*, а на гїлєчках — *ліств*. Ліс, де ростуть дубї, се *дубрѡва*, *дубрѡвина*, а де росте бук: ліс *буковий*, *буковїна*, *буковїнка*.

Того дня, як колиба готова, а з сим пора легіням іти до роботи, не сьміє ніхто вийти з колиби на двір, аж перший вийде за-відця, помолить ся на дворі, затеше три рази у перше-ліпше дерево, поверне назад у колибу і тут покличе на людий, аби лагодили ся до роботи; скоро легіні готові, випроважає їх за-відця з колиби; на дворі поздоймають усі кресанї чи шапки і йдучи за за-відцею молять ся голосно. У перше дерево в бутинах рубає за-відця три рази, причім падуть легіні на вколїшки, говорять в голос Отче нашї, кінчачи словами: „Єк Господь Бог допоміг нам в мирности зайти суда, так Господи Боже допоможи цесу роботу доробити і до дому зайти усему народови тай минї“.

Тепер забрають ся легіні до роботи; аби робота щасливо йшла, мусить щасливий з поміж них її *счїнати*; а щасливий той, що вже у бутинах робив, та якому дерево ішло рівно, гладко, не підскакуючи; такий щасливий називає ся *счїнанник*.

Дерево *підрубують*, або *підрізують* (обр. 116). Підрубують дорнївнїками при землі двоє людий, а як воно дуже грубе — четверо, тоді 2 з них стає з одного боку, а 2 з другого; ті, на котрих бік має дерево повалити ся, рубають нїзше і *велику трїску*, через що буде більша *стєть* (ширше і глубше зарубають), а ті з другого боку рубають висше і *менчу трїску*.

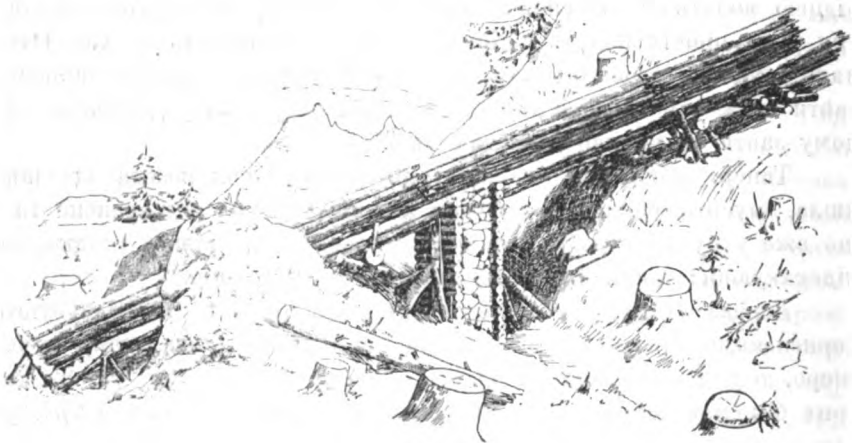
До підрізуваня дерева служать поперечні пили; як має дерево звалити ся у долину, ріжуть його з гори, а як воно має упасти під гору, підгинають дорнянками з гори а підпилюють з долини і *підгоняють клинєм*.

Скоро повалить ся смерека, *строжат* її — обтинають сучє лишачючи з неї 2—3 цалї при пни, і беруть ся до *луплїня*; задля того *напорюють* смереку — стесують з неї вздовж сокирою луб широкости вістря сокири, і зараз луплють її, потім лишачють на 14 днів, аби схла.

Тепер наступає *відтїн*: легіні оброблюють гладко полишені куснї сучя, мїряють сяжнями довгїсть зваленого дерева і перепилюють на *ковбки* і то на *третякі* (3 сяжнї = 6·70 м. довг.), *четвертакї* (4 с. = 8·70 м.) і *куцїки* (4·70 м. довгі). — З одной смереки може бути один четвертак і один куцїк, а як смерека від пня гнила, буде з неї лише один третяк і один куцїк, а часом лише куцїк, як

вона *бортава* — в середині спорохніла; може бути і так, що смерека від гори спорохніла, тоді не буде куцика, лише четвертак або третяк. — Позісталі вершки дерева та суччя розрубують, складають у *могилю* — у *лім*, тай палять у лісі.

По відтніві йде *обгін*, значить *спрѣтуванє* усього дерева у *ворохи* = у *стрип* — на куци, *раґашіми* — дорогами, до того дібраними; сю роботу роблять в часі посухи, аби скорше і лекше було, *як упаде погода* (дощ, сніг, голоморожя) дерево гонити; до такого спрятуваня став 2 людей з сапінами, а третій з колом; сей має також путню з водою; ті з сапінами тягнуть дерево а третій підтрочує його колом кроплячи водою; від неї став дерево совське, воно посуває ся лекше за сапінами. Як є до того дорога, вивозять

123. Ризи. У горі опирають ся ризинки на *нільгах* — ковбках устелених просто на землі; понизше підперті ризи *ворами*, а дальше над *єзвіром* кашацею, з відки перебігає риза через перекопаний горбок; у долині перетяті ризи в поперек, аби мож побачити, як ідуть ворі і як опирають ся на них ризинки, аби утворити жолоб, яким посувають ся ковби.

дерево корчугами до ріки, а як ні, то спускають у долину *стелинками* — 2—3 ковбки приміцтовані один до другого; по тих стелинках пускають *біліну* (оковане дерево) аж до *ризий* (обр. 123) — широких жолобів устелених з довгих вібляків.

Для уложеня ризий роблять легіні насамперед *дорогу* від місця, на яке постягали зрубане дерево або спустили його стелинами аж до *стїлця*, звідки вивозять дерево на *корчугах* до ріки. *Дорога* під ризи мусить бути так дібрана, аби ризи ішли все під тим самим нахилом, через що мусить дорога іти то просто то у закрути і перебігати часом кілька кілометрів стоками гір, долинами, по над *єзвірами* (парови), потоки, *жолобини* (долинки межи двома горбами) і т. д.

Аби здовж обраної дороги устелити ризи, треба вперед поперерубувати *ломи*, розкопувати горби, зрівнати рови, потому здовж так приготованої дороги класти *ворі* або *кашиці*; *ворі* (вір = нечистий кінь, польсь.: *kozły*, нім.: *Böcke*), се кусні ковбків оперті лише з одного кінця на двох *лабах*, вбитих міцно у землю; такі ворі уставлені лабами від себе на боки, а фостами до себе; *кашиці*, се підпори зроблені з двох прямовисних стін з круглого дерева, підпертих з надвіря *медведями* (великими ворами) — місце між тими стінами закидане камінями; і на кашицях уставлені ворі; по ворах устелюють *ризви*, дерев'яні жолоби, зроблені з *ризінок* — вібляків призначених на те; устелюванє zaczynaє ся від землі, де ворі фостами сходять ся; відси ідуть ризірки вже *з-похова* — похило, по ворах, до яких вони прибиті *тиблями* — дерев'яними кілками; ризірки, що ідуть *з-похова*, називають ся *облогами*, вони грубші від долішних ризінок, і служать на те, аби ковбок не вихопив ся на боки; ворі висші або низші, залежно від терену. Ризи владжені так, що, чи вони ідуть просто, чи у *закрут*, то довгий ковбок не спинить ся, але біжить далі у долину ризию.

Вздовж ризий стоять *шихтарі*; один з них *кронівнік*, має у руці *черпак* (обр. 124) з ручкою, на роті *нарубленою*; черпаком *сїв* він воду

124. Черпак.

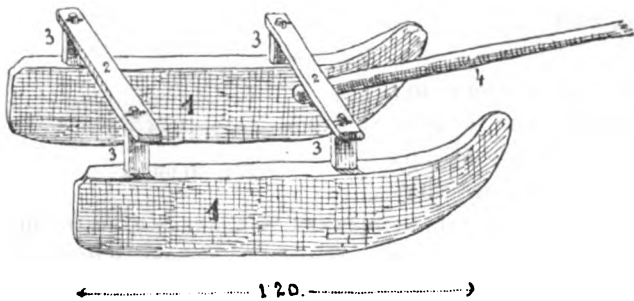
по ризах, здовж яких покопані кернички; від води стають ризи літом совеські, та не запалять ся від тертя, а зимою накидують ризи снігом, від чого ловить ся на них *поледиця*, по якій біжить ковбок дуже борзо з далека аж на великий *рагіш*, де в *столєц* — місце виложене вібляками, аби ковбки, що летять з силою з гори, не вбивали ся в землю, лише відскакували від стілця; при стілці з далеку стоять люде, вони відвертають на поклик: *Гой на* або *Гой враз* усі разом келговами ковбок, що спустив ся у долину, фостом на бік; се тому, бо як би другий ковбок трафив тому, що лежить, у *чоло*, то оба розлупали би ся на *нінащо*. Люде, що пускають ковбки з гори кличуть: *клейгов*! на те, аби шихтарі тай ті, що у долині коло стілця стоять, утікали, стерегли ся і ховали ся, аби їх не вбив ковбок, що летить ризами з гори з незвичайною силою і пруткістю; нераз лучає ся, що ковбок такий вискочить з ризи, полетить далеко в бік з силою, яка розторошує по дорозі усе, що подибле. На згаданий поклик *клейгов* відповідають уперед ті коло стілця, на знак, що упорали ся з відверненням ковбка, *кінатів*! Сей поклик повтаряють шихтарі один за другим, а коли

последній на самій горі його повторить, пускають другий ковбок. В часі, коли долішні відвертають ковбок, *сіє кронільник* воду, шихтарі дивлять ся, чи не поцсоване що на ризах а ті у горі притягають нові ковбки з малих рагашів до ризий. Як що попеує ся, чи на стілци, чи коло ризи, кличуть зараз одні до других: *габбв!* на знак, аби не давали нового дерева, аж буде усе поладжене. Аж на поклик *кінатів!* і на відповідь *клейгів!* пускають другі ковбки.

Як уже усе дерево *видане* ризами, то відривають ризінки від ворів почавши від гори, і пускають їх у долину аж дійдуть до тих, що уставлені при стілци. По ризах лишать ся лише сліди земної роботи.

Чинність спусканя ковбків називає ся *совало*.

Як упорали ся люде з совалом, то звозять ковбки *корчугами* до ріки; *корчуги* (обр. 125) се сани з дуже короткими (1 м.) сильними *корсами* звязаними двома грубими *насадами*, що запуснені

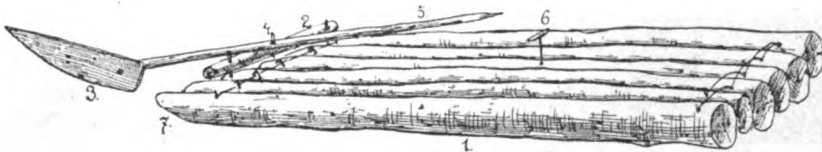
125. Корчуги. 1. корси; 2. насади запуснені у *контлі* 3; 4. дишель.

у *контлі*; передом корчуг іде *рудá* = дишель з штельвагою. На такі корчуги кладуть дерево, по 3—5 ковбків гузаром, а верхки їх волочать ся за *корчугою*; до тих верхків прибивають *бігуни*, по

одному до кожного ковбка, так начіплять їх нераз і 20, особливо як дорога *способна*; бігуни вють ся за *корчугою* по легких закрутах так далеко, що нераз *корчуги* не видиш, а лиш ковбки немов вужі сунуть ся уперед; се, розумів ся, лише зимою, як дорога добре снігом устелена і збита.

Над рікою *бгáють* (перебирають) і *миглюють* ковбки, значить складають осібно третяки, осібно четвертаки і т. і. у *миглі* (купи). Ті, що миглюють дерево, називають ся *миглаші*. Перебрані ковбки кладуть на зарінок, а як той повний, пускають *гать*, якою горі заставлена ріка; вода, що *зненáпа* і з великою силою приходить, творить *пóвінь*, а тотá забирає ковбки, зложені на зарінку, і несе їх аж на *прістав*, де у ріці є вже з допливів велика вода.

Сплавачка. Як при приставі в *трачка* = *фірас*, де ріжуть тертиці, то виловлюють туди ковбки, кілько їх треба, а решту — *марфу* збивають у *плоти* — *дараби*. Задля того ловить кожний керманич для себе при повени ковбки, які вода несе і які собі сам вибере. В перший ковбок, який хоче брати, затинає у чоло вершака два рази сокирою на-вхрест, потім *кочів* тото дерево з води на *пільги* — на два ковбки при береаї в попереk ріки уставлені; як *напільжить* (накочає) собі, кілько йому треба на одну *тальбу* (обр. 126) — частина дараби, якої широкість залежить від широкости й глибокості ріки, то *підчулює* — стинає зі споду укосом, кожний вершак ковбка, аби він чолом не вдарив у камінь, після чого затинає кожний вершак три рази на-вхрест, *ирстячі* тото дерево словами: „Во імя Отца . . . . . Амінь“. Тепер заверчує у крайні ковбки *розкруте* — молоду смерічку печену у вогни і коло вогню кручену, і заплішує тото розкруте до одного з дальших ковбків; а від сего бе розкруте дальше, так що поробить з тих розкрутів

126. Тальба. 1. Ковбки підчулені від чола 7; вони повязані в попереk розкрутем; 2. столец, в яким ходить на сворени 4. керма зложена з дошки 3. і друга 5; 6. свердел або сохар.

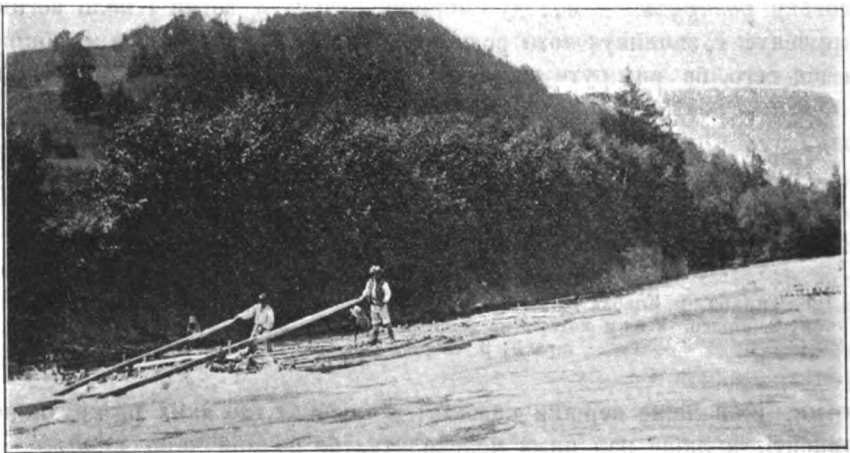
ланц, який вяже верхки ковбків; в ковбках, до яких розкрути не прибиті, а лише над ними переходять, бе по при ланц *стражі* = *кюки*; таке легке сполученє придержує ковбки разом, окрім того дозволяє кождому ковкови з осібна, розсунути ся, піднести ся, як ідучи водою, натрафить на *скюки* — вистаюче каміне. Гузарі ковбків цілком не сповні з собою, бо вони грубші, підносять ся або розходять ся більше над каменем, як верхки.

До першої так зложеної тальби робить керму; вона зложена з *дошки*, якою *відвертає ся* воду і з *другаря*, що *своренем* ходить у *стілци*, який зроблений на самім передї тальби; коло керми вбиває керманич *сохар* — кавалок розсохатого дерева, на яке кладе всю свою *теркілу*. Так зладжену тальбу стручує тепер з *пільги*, спускаючи її вершаками на воду; до тої тальби зсилює *гакарями* — міцними розкрутами, другу, а як годен вести, ще і третю. Кілька тальб зсилених одна за другою дають *надівжницю*; 20—30 тальб одна за другою дають *гарем*, ним може

іти на Бистреци, як невелика вода; дві тальбі в ширш збиті се *нашириця*; *ківетора* = $\frac{1}{2}$ тальби. На кінцевій тальбі кладе керманнич другий столець і лише одну керму; до крайного гузяра при силює *цвайку* — довгу смерекову жердку, якою притримує до берегу дарабу. аби її вода не взяла.

До *збивання* одної дараби потребує звичайно 2 дні, а пускає ся з нею долів рікою аж тоді, як друга повінь прийде (із розгаченої горі ріки). До одної дараби став тільки людей, кілько в кермий у ній.

Як мають *пускати дарабу долів*, то держить один керманнич за цвайку, другий іде по дарабі з сокирою у правій руці і зачинаючи від крайного ковбка, перехрещує до сходу сонця кожний

127. Гуцули гонять дарабу.

ковбок *ніском* (носом) сокири і каже: „*Як я вас тепер усіх на-значив, так поможи мнї Боже відвести вас туди, куда гадаю*“. Потім затинає три рази сокиру в середній ковбок на-перед себе, бере за керму, а тамтой кидає цвайку вершаком на перед дараби, скаче на ню і хапає керму в руки; пускаючи ся долів водою говорять оба молитви в голос, в часі яких, як і взагалі на воді *не вільно Матку Божу згадати, бо вона важит на чоловіка, аби з него був потопельник, бо то її душі; найбільше треба згадувати св. Николая, бо він помагає при воді найбільше*.

Дараба (обр. 127) іде вершаком за водою (на перед), а гузярями у *стріть* води, через що бє вода у чола гузярів та тручає

дарабу на перед; вершаки, зі споду підчулені, пересовгують ся легко по камінях, яких оминути не можна.

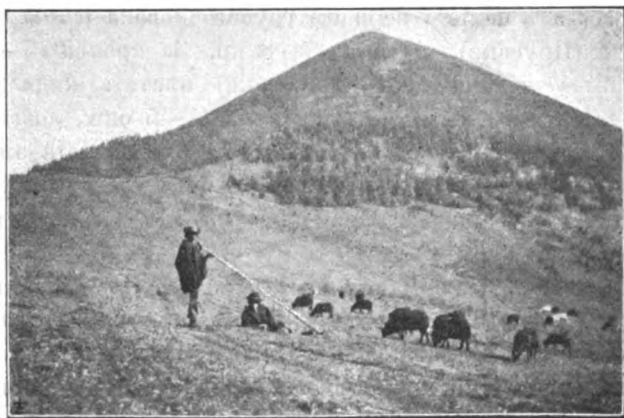
Досьвідчений керманич, що знає усі закрути ріки, усі плиткі місця, на яких би дараба могла осісти, всі *скоки* у воді, о які розбити ся може дараба, держить керму при передній тальбі, показуючи *гетажєви* — тому, що держить задню керму, чи і куда нею повести; керманич мусить бути сильний чоловік і завше притомний; він спочиває лиш на хвилику там, де вода глибока, супокійно пливе а русло без закрутів; при задній кермі може їхати будь хто, *навіть Жид*. Керманич знає добре, куда у воді *стро́я*, де яка загата, де камінь (у ріці) *лбовит* дарабу; він везе дарабу аж до дальшого приставу, де вже ріка ширша, глубша; там збивають по кілька дараб разом у одну *плоть*.

За сплавачку платять або від ковбків або від цяля перевезених ковбків. І так платять Жиди за перевіз із Жабя до Кутів 7—8 сяжінь довгого, а 8 цалів у вершаку грубого ковбка (*платви*) по 30 кр., а *Пруси* (Прусаки) від цяля 7—8 кр. За крокви (5—6 сяжінь довгого а 6" у вершаку грубого ковбка) платять жиди 25 кр., а Пруси 5—6 кр. від цяля; за *в́амітник* (4—5 сяж. довгий а 4" в вершаку) Жиди по 15 кр., а Прусен по 10 кр. Ціна тота зміняє ся як до пори, води, потреби; до платні сеї додають 2 цвайки, столец, 2 колі (якими треба нераз сплав підважити, як задержить ся на скалі) і дошку на керму.

За тоту заплату мусить керманич (-чі) одної повени виловити ковбки, і збити дарабу, до чого потребує 2—3 дни, і чекати на другу повінь, аби пустити ся зі сплавом. Як щастить ся, то сплав заїде з Жабя до Кутів за день, тоді може заробити 20—24 зр. на 2 керманичів, а як трафить ся *загáта* (перед ним розбив ся сплав і загатив ріку), то мусить чекати пової води, збивати розбитий сплав, так, що не одному за ті самі гроші прийде ся і 14 днів постояти по берегах, занім довезе дарабу до приставу.

4. Полонина.

128. Вівчери на полонині під г. Хомяком.

Полонини се то рівні, то горбоваті, то хвилюваті обшари високих гір, що від осені до половини мая, вкриті снігами, стоять безлюдними дикими пустарями, а скоро тільки літом повіють теплі

полудневі вітри, топлять ся сніги, гори зашумять тисячами потоків, і ті, передше снігові обшари покривають ся густою, буйною травою, на зеленім тлі якої змальовує ся живий килим гарних гірських чічок, — *полонина закосічить ся*, — а за тим закипить на тих обшарах живе тисячів овець, коров, коний а по при них і тих, що *соко́тять* найбільше гуцульське майно — маржінну.

Властителами — *депутатами* полонин були до недавна Гуцули; тепер перейшло багато полонин і то найкрасчих на власність *поганої віри* — Жидів.

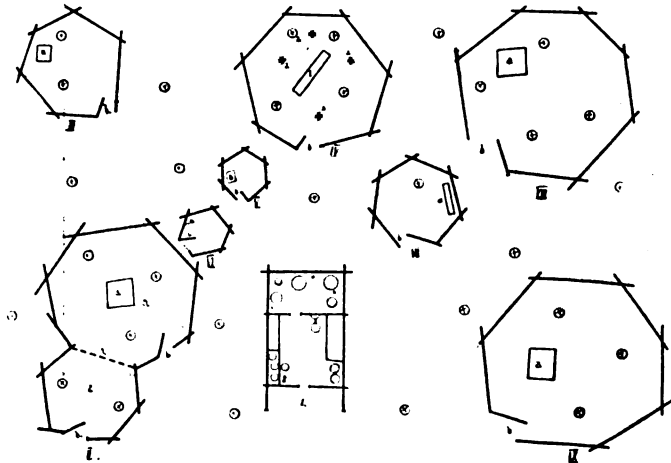
Кожний депутат призначає одну частину своєї полонини на *пасовиско*, а другу на *кішніцу*.

Пасови́ско, се частина полонини посеред лісів, жеребу, зрубів, зломів, каміня, де не можна косити сіна а тільки випасати маржину; скрізь по потоках пасовиська покладені *корита*, якими *простує* вода з чуркалів, або менших потоків, до дерев'яних *жолобів*, з яких пе маржина.

Посеред пасовиска вибирав депутат *найвличніще* місце на *стоїще*; воно повинно бути легко доступне для вівчарів і маржини, охоронене від вітрів і через те догідне на нічліг та приступне для *мішаників* і їх коний з *тёрсами*; коло стоїща мусить бути і жерело *ладної води*; стоїще не може бути на *сукровищи* — місци, де когось убито; сукровище пізнати по тім, що там збігають ся вівці, та ревуть; — посеред стоїща росте з рідка *хицлате смере́ча* = *кумбук* — смерека, якій утято за молоду вершак, через що вона не росте більше у гору, але розкладає ся в шир — став хихлатою; така смерека поросла у горі дуже густо сучам, а долом *фборсто́м* — су-

хим галузем, з якого звисає довгий *мох* (*Usnea barbata*), через що така смерека густа як *руч на вівці*; її не повалить вітер, бо вона низька; підню ховає ся маржина від *пльови* — бурі з дощем, і перед сонцем, що в полудне дуже *пріє*.

На таким місци стоїща, куда би людям було сухо зайти, звичайно на боці, аби те місце не згрузила маржина, кладе депутат *стаю*, а трохи подальше осібні загороди на кожний рід худоби, і так: *кошэру* на вівці, *телятник* на телята і на *навімки* — телята, що вже перезимували; *стаднэрку* = *кінник* на коні, *влівник* = *влочэр* для ялової худоби, *кучу* для свиний; окрім того

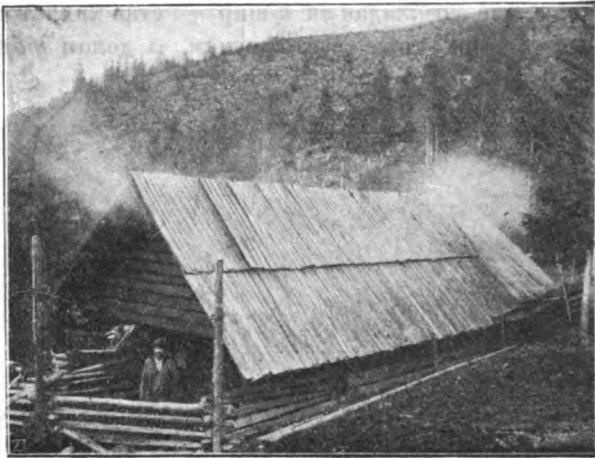

128. Стоїще. I. Стая. II. Кошара для овец, в ній: 1. струнка, 2. загорода перед стрункою, 3. загорода за стрункою; III. Блівник; IV. Згорода до подою коров, посеред якої 1. жолоб, 2. ключі на телята. V. VI. Телятники VII. Загорода для худоби. VIII. Куча для свиний. IX. Стаднэрка = кінник. — а. завагри; б. ворота, + кумбуки. Так виглядало в р. 1878 стоїще на полонині Лудовій, власности Стефана Білоусака з Гриняви.

осібну загороду для подою коров, — а осібну для усього товару, яку в Яворові називають: *оків*, в Жабю: *боггарка* а в Ферескули: *ванарка*. До кожної кошари ведуть осібні *ворота* = *обгін*.

Стая, покладена з оструба як хата; вона без вікон і без стеліни; поверх оструба ідуть кізли, вкриті драніцями; в причівку в діра для проходу диму; до стаї провадять тільки одні двері. Широкість стаї (рис. 130) виносить 4·50 м., довгість 10·10 м., окрім того вистаюче перед дверми піддаше без оструба 2 м.; сам оструб 2 м. високий. Нутро *стаї* поділене на дві частини: *ватарник* 5·60 м. довгий, він без стеліни, і *комора* 3·50 м. довга.

Під бічними стінами *ватарника* покладені широкі лавиці; а поверх тих лавиць у горі прибиті полиці; на лавицях постіль для

130. Стая на полонині Кидроватій на горі Ротило. —
У піддашу стоїть ватаг.

ватага застеле-
на фовю, сїном,
веретою; а на
полицях миски,
фляшки, сіль,
лижки і т. і.;
від входу по ку-
тах *ватарника*
стоять: *путина*
на молоко, та
бодні з гуслян-
кою, сирваткою
і т. і., над бод-
нями висять си-
та, на клиню
лўдинь, креси
та що. Майже
посеред стаї го-

рять *ватра*, а над нею уставлений *веркльог* (обр. 132) з кїтлом завішеним на *кужбі*; *веркльог* уставлений при стїні, що розділює *ватарник* від *комори*; за помочою *веркльога* можна котел привести над *ватру* або відсунути від неї, окрім того завісити його низше або висше над *ватру*; *веркльог* зроблений з круглого грубого 2 м. високого стовпа, що обертає ся у каганці і в *гужві*, яка притримує його прямовисно при *острубі*, що ділить *ватарник* від *комори*; до того стовпа задовбаний поземо, в високости коло 2 метрів, властивий *веркльог*, аложенний з 2 простих сильних *вершаків* або з одного грубого *продовбаного*, посеред якого завішена *заклебучена кужба* = *берфела* з кїтлом; як треба, то можна котел відсунути на

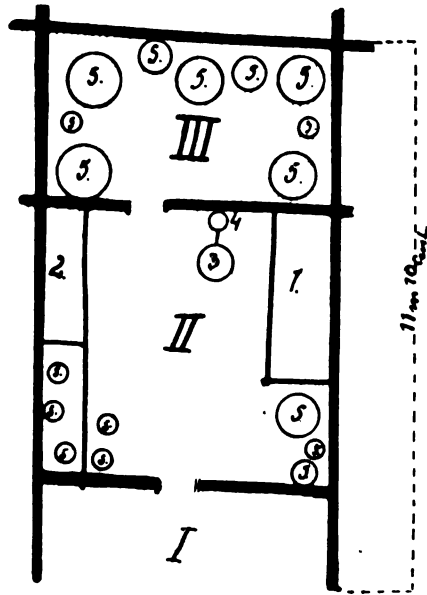
бік від ватри, посуваючи то в право то в ліво верклюгом, який обертає ся враз з стовпом; колиж треба висунути котел на перед або в зад, то пересуває ся туди берфелу, що ходить поміж двома вершаками або в продовбанім місци; аби котел піднести у гору або спустити низше над ватру, на то продовбані у берфелі діри, якими переходить чіп, що придержує берфелу на верклюзі.

У коморі стоїть бриндзя, бараболя, мука, будзи й инший добуток та потреби полонинського житя.

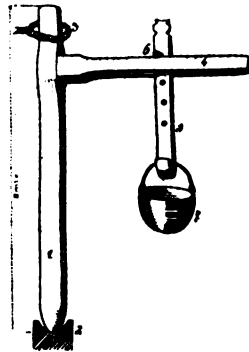
Піддаше має стеліну, на якій сушать ся будзи.

Усі загороди обгороджує депутат 2-3 метри високи ми дінницями, спорядженими з ломів смерік; задля того провалюють вівчарі зрубані смереки вздовж границі загороди одні гузарями, другі вершаками

до себе; суче тих смерік обтинають укiсно, лишаючи довгі спиці — кусні галузя; зрубане суче паде помежи спиці, що стирчать тепер остро в гору; так роблять против медведя, аби не міг перелізти через дінницю; а як коли і поважить ся, то ступаючи сучем, ломить його, наробить трескоту, будить псів і людей, а ті проганяють його. Старі медведі мудріші, вони наловять *строню* — купу, моху у кожду лабу і так ідуть верх ломів у кошару; їх не чути тогди, бо суче не ломить ся; як лише перелізуть через дінницю, кидають мох, а ухопивши вівцю утікають з нею, та хоть тогди спуджають вівці та нароблять лому, побудять псів і людей, то медведя уже „не зіпре і не име ніяка сила“.

131. План стаї (обр. 130). I. Піддаше. II. Ватарня. III. Комора; 1. 2. лавиці; 3. ватра; 4. верклюг; 5. бодні, бербениці; і т. і.

132. Верклюг. 1. Стовп; 2. каганец; 3. гужва; 4. верклюг; 5. берфела; 6. чіп; 7. котел.

Рідко який депутат кладе вориня на около загородий, раз тому, що не можна кіля вбити глибоко в каменисту землю, і лекше медведєви через вориня перелїзти, а друге тому, що до тої роботи треба багато людий, а дївниці з *лому* зроблять пастухи самі.

Серед кожної загороди кладуть вівчарі для себе *стайки* = *віватри* (обр. 133); се похилений дашок вкритий лубєм та привалений камінєм, що опирає ся на чотирох, з переду висших а з заду низших сохах; у стайки нема звичайно бічних стїн а се тому, аби з неї можна кожної хвилі дивити ся на усї боки загороди. У такії стайці лагодить собі вівчар постіль, бо на землі годї спати, — *доц підмив* би вівчара. На постіль бє вівчар з тої сторони стайки, де вона висша, дві низькі сохи у землю, і лучить їх *сволоком* — по-

133. Стайка вівчарська.

перечним вібляком, а з противного боку стайки, де дашок спадає низько, накладе великого каміня; верх сволока і каміня покладе *валоби* — поколені грубі дошки смереки, а верх них *намоєстить* моху, сїна, сучя з фовю, аби мягко було спати; довкола стайки копає рївчик, аби вода не йшла у стайку, але спливала гет; в ночи горить перед кожною стайкою ватра.

Кошара для овець передїлена на дві частини *стрункою* — місцем де доять вівці: кошара перед стрункою і кош. за стрункою.

В загородї, де доять корови, уставлений по серединї жолоб під дахом; тудя дають коровам в часї подою *басарїнок*.

Кошари треба нераз перенести, навіть того самого року на друге місце, а се тогди, як маржина вимісить землю, згрузить її, дощ сполоче глину, а з землі стирчить лише остре каміне, на якім не

може вже маржина перепочивати. Як стоїще тверде, можуть на нїм стояти кошари і 3 роки, довше нї. Місце, де передше стояли кошари, називає ся *старе стоїще*; на нїм виростає з часом найкрасша трава, бо воно добре вигновне; як земля вирівнає ся, косять там сїно.

Деякі депутати закладають від разу два стоїща: одно на *затїнку* — в рідкім лісі, друге на *осовній сонця*; у стоїщи на затїнку припочиває маржина, як на дворі *дощів* та холодно, а як *вєрежє*, то у тім на осовній сонця.

Кішниця се гладке поле, поросле буйною травою до *кошїтнї*. Вона огорожена плотом з вориня, або *лѡ.м.м* — проваленими смєреками. Песеред кішницї стоїть *зимарка* з *колешиїми*; зимарка се звичайна стая, або хата без печи, у якїй живуть ті люде, що приходять із села робити сїно; на кішницї стоять стоги з сїном, огорожені *оплотом* (див. сїнокоси); сїна того напряче депутат в осени, аби було чим годувати маржину, завїм весною другого року буде добра паша, або як часом і у саму Петрівку *упаде зима* та лежить через кілька днів; бо зима (снїг) *лѡвить* ся у полонинах дуже скоро, а тогди треба заганяти стрижені вівці у колешні, покладені при зимарцї; там треба їх тай усю маржину годувати *напрїятим* сїном так довго, аж *зима* зчезає.

Ватаг і його люде. Скоро лише настане весна, *вїріжєє* сї депутат або єго *паштїр* — *наѡмец*, у половину на *веснованє*. Він годить собі на *ватага*, статного, порядного газду, який забезпечив би своїми заходими *мішєнникам* обіцяний *дат*, а депутатови найбільший хосен з полонини. Деякі властителі полонин ватагують самі.

Ватаг — найстарший на полонині; він порядкує там усім: людьми, маржиною, молоком, визначає, куда кому пасти, скликує на обід, вечеру, роздїлює поміж *мішєнників скѡром*; його й слухають усі і в кождїй справі. Ватаг має *нагїлити* депутатови людий, або добирає собі сам таких, що зможуть за цілий час випасу *чисто сї обходити*, аби сї нї за кого не *винували* (аби здержалися від челядини), бо як би ся такий трафив, що буде заходив собі з челядиною, то той мусять мати шкоду в худобі; окрім того не сьміє пастух з перед другого що небудь украсти, бо худоба зараз розриває ся, губить ся по лісах; в кінци мусять се *бути люде, цю умїють з собою в мирности жити*.

З поміж таких добирає ватаг собі людий відповідно тому, до якої худоби надає ся полонина, та против того, яка вона за велика; він годить *вївчєрїв* до дїйних овець, одного на *сотцє*, *бовгарїв* = *гайдеїв* (вони кличуть: гайда гей!) до товару, *стадаря* до

коний, *влочєра* до ялового *дробу* (ялових овець) і до баранів, *вгнічника* до ягнят, *свинара* до свиний, *телвчєра* до телят, *коваря* до кіз, *нічника*, що вартує у ночі, *спузаря*, що носить воду, дрова до ватрів, та все їх піддержує; він тому *спузар*, бо все замашений у *спузі* — пошелі.

Усі тоті люде ходять на полонині у *маванкаx* — білу виваренім у маслі і лою; під мазанкою тіло біле, його не ловить ся ніяка *огидь*; в одній мазанці ходять вівчарі через цілий час свого

134 Гнат Стефурек Федорунчуків з Жлбя, ватагував в р. 1899 на полонині Вьдроватій.

побуту в полонині, бо там нема кому біля прати, а тим менше достатчувати чистого. Як пригрівав сонце, то в мазанці дуже горячо, а в часі холоду нераз так зимно, що мало шкіра не потрїскає.

Депутат дає нагиленим людем *сембрілю* — винагородженє в натуралїях або *заплату* в грошах. Ватаг та старший вівчар беруть 5–6 бербениць бриндзі (бербениця вартости 8–10 зр.), або готівкою коло 50 зр., до того одні постоли на місяць, харч і вільний випас свої худоби; молодші пастухи дістають по 3–4 бербениць бриндзі, або грїшми 25–32 зр і харч; лише бовгар дістає все заплату: коло 8 зр. за місяць і харч.

Веснїване. Перед св. *недїлем*, значить перед зеленими святами (коло $2\frac{1}{2}$) виганяє депутат на полонину маржина свою та тих, що йому свою повірили; того дня стріляють, трембітають скрізь по горах, вівчарі трубять у роги а те все на знак, що настав час *вїріжєти сї* у полонину. Челядь обливає тоді вівчарів водою, „яби вівці молока богато давали“.

Ватаг іде з одним або двома пастухами наперед, аби у стаї і на стоїщу усе приладити, занїм маржина встигне прийти. Прийшовши до стаї, отвиряє ватаг двері і промовляє: „Двкую Господу Богови, що Господь Бог допоміг, аби я у тебе вїшов у мирности, в радости, так ми Господи Боже допоможи з тебе зїйти у мирности в радости. Як минї Господь с'втий допоміг зиму черезнмувати, так минї Господи с'втий допоможи літо перелїтувати, товаришам моїм та всему народови православному“. Помоливши ся скидає теркиду у кут. заходить по за заватру, затинає на відлїв сокирою у стїну

і кидає на давнє ватрище підкову, кажучи: „Ти вже є доста піхана і бита і ще не є згорена; тепер мавш горіти: — піхати, доплати тебе ніхто не має“!

Тепер бере ся зробити *живу ватру*. Задля того виіхає по кусневи *веке.тій* — *губки* у оба кінці розколеного патика (губку таку мусить ватаг дома виварити у лузі з сирої букової губки, через що вона мякне, а скоро висоцне, товче її добре, аби стала податна); один кінець патика припирає ватаг до одвірка стаї, а другий до лодви, яку придержує пастух; в около того поземо стоячого патика *перемітує* ватаг два рази ремінь, потім тягне за один *фіст* ремня, а пастух за другий, через те крутить ся патик то в один то в другий бік, а губка тре ся до одвірка і до лодви і від того затліває а дим з неї починає *фбушкати* далеко на усю полонину, і стелить ся гет по горах. Се *жива ватра*. Скоро вона покаже ся, звертають ся присутні до сходу сонця, клякають і говорять за ватагом Отче наші, кінчаючи їх словами: „Допожи мині, Господи, як єс мині поміг сю живу ватру розкласти, ві ізгасити“!

„Жива ватра дуже добра на худобу і для людей; звір чує тот пух з неї, та вже так не бере сі ні маржини ні чоловіка; відколи люде кладуть ватру із тих дїтчих сірників, від того часу слабує худоба, ведмід ві хапає, прийшли податки, люде збідніли, Бог не благословить“ — поясняв мені ватаг Гнат Стефурьк.

Зробивши ватру *відгашує ватаг її у воді* — кидає вугля до води; тою водою хрестить він струнки, кошари, маржину, вімена коров, а решту води держить у фляші аж до розлучія.

Живу ватру несє ватаг у стаю і розкладає на підкові (про котру виіше згадано) ватру, яка за цілий час, як довго зістає ватаг у полонині, не сьміє згаснути; підкову з неї не мож вибрати, — бо вона закладена у ватру против граду; на таку стаю, де горить підкова у ватрици, ніколи град не бє, бо вона *вже бита і піхана*.

З ватри, що горить у стаї, бере ватаг головню і обходить з нею ціле стоїще, говорячи Отче наші, які кінчать: „Так, як мине нічо не перейшло, коли я тебе обходив з вогнем, так аби мині нічо не перейшло через ціле літо худобу“, потім кидає головню серед воріт, якими будуть перегонити худобу.

Як до того часу не прийшла ще маржина, докидає ватаг на те місце, де кинув головню, форосту і лому, а сам іде порядкувати у стаї; як наближає ся маржина, виходить ватаг против неї, а скоро вона зачне переходити через грань, розложеноу у воротах, витає він її словами: „Абис мала таке горєче серце, як горєча ватра, абис була така остра, як остра ватра, що через ню переступаєш“.

Пастухи заганяють кожний свою маржину у назначену загороду, де тота умучена ходом лягає перепочивати; після того лагодять вівчарі собі застайки та постіль.

За той час упорядкував ватаг у стаї, зварила ся і кулеша; на голос трембіти сходять ся пастухи у стаю, щоби поживити ся, та послухати наказів і науки ватага.

Під вечір збирає старший вівчар усіх молодших, бере вогню зо стаї, іде до своєї застайки і розкладає перед нею ватру; а коли з неї вже палахкотить полум'я, каже до зібраних: „Товариші, будьте добрі, послухайте мене і моєї промівки; падьмо на колінки, говорім молитви: перше, за здорове всего народу православного по всім сьвітї, по Божім завітї і за наше! Заступи нас, Господи, заборони від усього лихого на рбсах, на вбдах, на усіх переходах; допоможи нам своє обіствє вздріти, котре який має. Заступи, Господи, заборони хрестьинську худібку на росах, на водах, на кожних переходах від усєкого лиха і від припадку кьижкого. Єк нам Господь доповіг хрестьинську худобу зібрати, так допоможи нам Господи вї усєму народови православному віддати“.

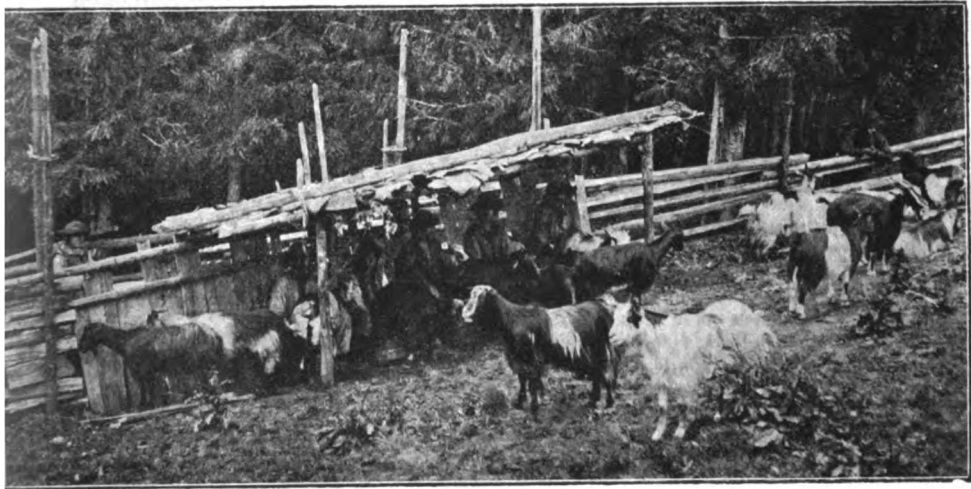
За той час розгорїла ся ватра на добре, пастухи беруть із неї по головни і несуть до своїх застайок, і розклавши ватри перед ними, лягають *перепочивати*.

На другий день встає ватаг дуже рано — *на зб́рях*, коли усі ще сплять, іде до своєї *струнки*, при якій він доїти має, затинає там три рази сокирою в обрубину і каже: „Як моїй сокирі ніхто не годен нічо зробити, бо вона зелїзна, криціна́, так моїй худобї з моїми товаришами аби нічо не годен зробити по через ціле літо; бо моя худоба тверда, так як моя сокира залїзна, криціна“. — Оглянувши, чи усе до ладу на струнці, трембітає ватаг на вівчарів, аби вставали доїти вівці та корови.

Коше́ра для овец зложена з двох загород, переділених від себе *струнками*; в загороду *перед струнками* заганяють вівці просто з пасовиска; з трї загороди перепускають по одній через струнки до *здоїня*, звідки пускають їх у другу загороду *за струнками*, де вівці румигаючи, перепочивають.

Стрункі (обр. 135) уставлені в *горлі* — звуженім місци кошари перед струнками; вони зроблені з двох *палюхів* — стовпів, злучених з собою *победриною*, уставленою в високости бедер сидячого чоловіка; похилисто до победрини прибито до неї тільки дощок, кілько вівчарів засїдає до доїня; перед кожною дошкою уставлений в сторону загороди за струнками віблий *сїдець* з утятого ковбка; вівчарі сїдають на сїдци (обернені лицем до загороди за струнками)

припираючи коліними один до другого, опирають ся вони плечима до дошки в зад похиленої; без того опертя не зміг би висидіти вівчар через час подою овець; *гонінник* — наймолодший з вівчарів, бере прут у руки — (прут не може бути голий, бо від такого пропадає дуже молоко, на се дивить ся ватаг дуже) — і накликаючи на вівці *рист*, переганяє їх одну за другою помежи дошки у струнці; — на вівці не вільно у струнці інакше кликати як: *рист*; — старі вівці пхають ся туди на сей поклик самі, бо вони наїджені, їм усе прибуває молока, від чого болить *ікра*, вони раді би скорше позбутись молока та довше припочивати; скоро вівця увійде у струнку, ловить її вівчар за хребет, притягає задом навперед себе до сідця,

135. Струнка. Вівчарі доять кози та вівці.

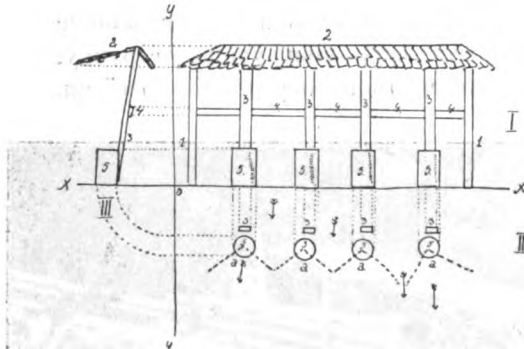
а рівночасно відвертає у бік коліна, аби сим часом друга вівця, нездовна ще, не перебігла через струнку; тепер ловить за дійки і уперед їх *продоює* палцями; потім *гуркає* рукою від разу з цілої *ікри* (вмя у вівці, кози) а нарешті *віцянує* = *відціркує* решту у підложену дійницю, — після чого вівця вже здовна; на поклик *рист*, тих, що доять, кличе і гонінник *рист*, за сим ідуть другі вівці у струнку, а звідси у кошару за струнками, де перепочивають так довго, аж вівчарі упорають ся коло молока та самі поживлять ся.

Понад струнками є *повіржнік* — дашок, аби в часі подою дощ не падав у молоко та на вівчарів.

Коров пригоняють до подою до осібної загороди, де є у жолобі *басарунок* — скошена трава; вмя коров доять у кулаки *хрестато*:

раз лівий задній дойок і правий передний, потім на оборот. Туда пускають до коров і маленькі телята, а як міркують, що корова припустила вже молоко, хапають *тєлє* за вуха і засилкують його у *ключ* = *брєм*; здоївши корову, пускають *тєлє* до неї, аби зсало решту молока.

Ключ (обр. 137), се вкопаний у землю стовп; в високости коло 1 м. обертає ся в округ него малий *брєм*, у який засилкують шнєво

136. Струнка. I. Вид з переду. 1. палюхи; 2. повірник; 3. дошки; 4. победрина; 5. сідці. Стрїли вказують, куди вівці переходять а... положене колїн вівчарів; II. Перекрій поземий струнки; означєня як в I. надто *a* вівці при подою. — III. Перекрій бічний.

тєлє; замість *ключа* кладуть розсоху з *вілницями*, *зімізкою* і *фостом*; у *фості* є дірка, а *тота* ходить у *почомні*; *непокоячись*, крутить ся *теля* довкола стовпа, аж *пастух*, здоївши корову, визволить *теля* з тої *телячої* неволї.

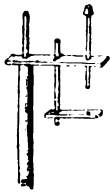
По першїм подою приносять вівчарі молоко до стаї, де його *ватаг* процїджує й зараз потім *насипає* горівки у *порцію* і *перениває* до всіх людий з *словами*: „Дай вам Боже

здоровя! Дькиувати Господу Богу с'тому, шо ми сї тут зїйшли в *мирности*, в *радошти*, в *веселости*; так нам Боже допоможи від *газдів* в *мирности*, в *радошти*, в *веселости* худобу перебрати а від-

так бї усу передати і до свого дому сї зібрати“.

Коли є *притїм* і *депутат*, *перениває* до него *ватаг* *словами*: „До тебе, *газдо*, *здоров!*“ а той *відповідає*: „Пийте *здорові*, най Бог дасть на *пожиток!*“

Попоївши, *розходять* ся *пастухи* кождий у свою *загороду*.

137. Ключ на *тєлє*.

Посеред *ворїт*, що ведуть у *кошару*, робить *вівчар* *рукою* на *земли* *хрест*, паде на *колїна* і *говорить* *Отче* *наші*; за ним *падуть* усї *вівчарі*, що є в *загороді*, на *тім* *місци*, де як раз *тогда* кождий *стояв*, і *говорять* собі *Отче* *наші*; свої *молитви* *кінчать* ось як: „Господи *милосерний*, будь так *добрий*, стань на *помочі*, на *поратунку* *всєму* *народови* *православному*, *всїм* *вівчєрам* і *минї*. *Єк* *єс*, *Господи*, *допоміг*, шо я *цу* *худобу* *першим* *днем* *нинїшним* *вігоню* *усу* *при* *купї*,

так ми, Господи Боже, допоможи остатньої днини усу при куші загнати і людем передати“.

Після сих слів вигонять пастухи маржину на пашу.

Вівчар, що вже бував коло маржини, та минулого року набирав собі *жіру* (*Cnethocampa pinivora*) і висушив його дома, сховавши осібно *корблика* — гусінь з білою головкою, що іде передом, а осібно *увесь жир* — гусіниці з червоними головками, що за короліком ідуть, передав того дня висушений і розтертий жир ватагови, з прозьбою, аби змішав жир із сілю і розкинув на означенім місци. Повертаючи в полудне з вівцями загонить їх вівчар на вказане місце; коли вівці з'їдають жир із солею, з'їдає вівчар королька в сиру промовляючи: „Бк сі тримали за тобов твої товариші, куди ти ішов, ци в ліс, ци в поле, вони від тебе сі нігде не лишили і при купі тримали, так аби від мене ца худоба нігде сі не лишила і при купі сі тримала“.

За той час, як маржина пасла, зробить ватаг сир із райішого молока, а скоро в полудне зійдуть ся вівчарі до стаї на обіди, роздає він кождому з них по кусневи того сира кажучи: „Най Бог прийме за здорове худоби“.

Сям кінчать ся перші звичаї, чари і полонинські примівки. Від тепер іде жите одностайним ходом, а тим часом лагодять ся *скрізь по горах до полонинського ходу*.

З вівчарями ідуть у полонину і *пси*. В ночи відганяють вони вовка чи медведя, що *лакім* закрасти ся у загороду, а дниною ідуть пси із вівчарями у поле, де бігають в округи овець; гавкаючи завертають їх, а коли яка не поверне ся до *ботею* — череди, приволокують її до того зубами.

Хід полонинський. Від часу, коли у перше залунало по горах від вистрілів, від голосу трембіт та вівчарських рогів, коли ватаг вибрав ся у полонину на весиоване, настає по гуцульських горах незвичайний рух; всюда видно людий, що порають ся коло худоби; одні роблять вівцям на вухах *обёрку* (дірку), другі вирубують їм у вухах *нічки* — витинають подовгастий кавальчик з середини (такі вівці: *нічкаті*), інші знов витинають із краю вуха *стрівку*, або лише розколюють вухо раз, два рази, в однім або в двох місцях, інші знов засилюють через вухо дріт, волічку, роблячи по при те свої, для них лише звисні знаки; там знов *пстнують* рогату худобу, випалюючи на рогах або нумер свої хати, або *пишут шос інше*, а в її такі, що мастять волос дегтем і т. д. словом кождий

кладає своїй маржині свої *знаменьїта*, по яких має її спізнавати; запобігливіщі газдинї дбають іще про свої *дробїїта* — вівці. та корови в інший спосіб: вони хоронять їх від уроків. Задля того привязують їм до хвоста червону волічку, аби той, що має злі очі, не дивив ся на маржину та не урік її, але дивив ся на фіст, якого уречи годї!

Аби вівці були у полонинї *острі*, беруть гнізда осей і восчяну з того гнізда, потруть і кидають до соли: „як вівця з'їсть тоту сіль, то стане остра і люта як оса, штрикає усюди, де найліпша паша, а від того дає *май молока!*“

Але в й такі люде, що несвідомо або таки навмисно урочать другому, через що вівці чи корови не дають подостатком молока; а урочать найбільше, як похвалять маржину чи молоко не сплюнувши уперед і не сказавши: „*нівроку, абих вам не в'урочив!* та не дожидаючи відповіді: *не врічливі, не дивні*“. Против уроків треба ось що робити: ватовчи соли, сісти на поріг до схід сонця, і хрестити сіль ножем на відлів (тилам у долину) і так заповідати: „З черленого потока вийшов черлений чоловік у черленій шьипці, у черленім сердаку, у черлених гачах, у черлених постолїх, у черлених волоках, у черлених онучах, у черленім ремени, у черленій сорочці, у черленім шальку, у черлених рукавицях, у черленій кресани, з черленов сокиров, пішов у черлений ліс, нарубав черленого дерева, наколов черленого вориня, на черленій земни заклав черлену кошеру, наробив черлені стаї, і загнав черлені вівці, надоїв черленого молока, пішов у черлений йирмарок, продавав черленов мірков: хто си напив, аби сі розеїв, а хто вздрів, аби осліп, хто учув, аби углух“. Тоту сіль дає ся вівцям, коровам, а тогди хоть би хто напив ся молока від тих овець чи коров і сказав: „ей брате, яке у тебе смачне молоко“ а уперед не сплюнув і не проповів: „нівроку“ — не пошкодить маржині ані молокови“, запевняла Анна Вардзарючка з Космача.

В іншій кутї знов стрижуть старші вівці а молодші збирають та прячуть вовну то в посудину, то в бисаги, або в що друге і заносять у хату, осібно *міцьку* — вовну з ягняти, осібно *натинїну* — з одворічної вівці, а осібно *тушїур* — вовну з вівці другий раз стриженої.

І маржина добачає і відчуває сей рух; старша може і нагадує собі подібні сцени з минулих років, тож з радости, що незабаром піде на добру пашу, починає *блейти* — ревіти, бігає по царинї а за нею іде і молодша її братня. Скрізь по горах зчинить ся таке незвичайне жите від руху людий та маржини, від голосу

трембіт, вівчарських рогів, вистрілів, гомону пісень, реву товару, бляння овець, ржання коний, витя і гавканя псів, що годі не добачити в тім якоїсь близької і значної зміни по усіх горах, якогось приготування до великого гуцульського свята!

Газди, що дають випасати свою маржину на одну половину, називають ся *мішівники*, бо мішають свою маржину разом. Мішанники вибирають собі половину, на яку їм догідніше виганяти маржину, та ближше і справніще іти за бриндаєю, і проти того, до якої маржини полонина надає ся, чи до овець, чи до коров, чи коний, що знов залежить від трави, сикости її, температури повітря; нарешті рішає тут і *дат* депутата, що з гори прорікає чи дасть 9, 10, 11 чи 12 разів більше бриндзі, як викаже міртук, що знов іде *проти полонини*.

Упоравши ся з знамєнтами, з стриженєм овець, та з уроками, умовляють ся сусіди коли і де їм збиратись, аби *мішѣти* маржину і виганяти її поспобу у половину.

Рано до схід сонця умовленої днини стає газда голій у дверех хліва, де ночують вівці (вони стрижені, тому ночують у хліву), і перепускаючи їх помежи ноги лічить їх, а як перепустив послідну каже: „Аби тобі ніцьо так не шкодило і аби не була така урічна, як мої гачі ніхто не урече“. Се робить лиш той, хто знає, що від того тяжко збавити маржину; маржина його здорова, зьвір не ловить ся її, а іншому хорів, бє її медвідь, — так поясняв Юра Бендейчук із Жабя.

Коли вже мішанники зігнали маржину, рушають у божий час у половину на *лїтѣвище* і познімавши кресані, молять ся ідучи; передом іде один або два мішівники, за ними корови і воли, потім вівці а на решті коні з *тѣржами*, як: лудинєм, мукою, сілю, грисом і т. і. З самого заду йдуть інші мішанники та жінки й дітя, що випроваджають свою маржину на край села. Ідучи реве маржина, бляють вівці, гавкають пси, люде трембітають, стріляють, грають на фльойрі, сьпівають, челядь знов бідкає собі за маржинкою, до них пристають по дорозі мішанники других сел, та так прямує ціла тота сумішка у глибокі гори.

Такий рух триває у горах зо два тижні. Се *хід полонинський*.

Ось *полонинжі*, які сьпівають в часі полонинського ходу:

Закувала зазуленька в вершечку високо —
Буковинка¹⁾ сї розвила, тепер ми широко!

¹⁾ Буковий ліс.

Ой піду я в полонинку, там затрєсбітаю,
Щоби мене було чути на дев'йту стаю!

Ой овечки, ой белечки¹⁾, писаний ботею²⁾
А хто ме вас віпасати, як я ся йоженю?
Ой не мет вас віпасати ні брат ні сестриця,
Але мет вас віпасати чужа чужениця.
А чужая чужениця, а чужії люде,
А не вдати віпасати — сором мині буде!
А не всі сї поженили, тай не всіх забрали³⁾,
Тоти будут віпасати, шо попідростали.
Такі будут вівчерики, шо мут вас смотріти,
Від вечєра до полудня в кошєрі держіти.

За вівцями з топірцями, за телички з бучки⁴⁾
Де будемо ночувати, та у Рїжевючки⁵⁾.

Ой казала голубаня⁶⁾ сїрому бичкови:
Не меш мати, сїрий бичку, гаразду ніколи,
Ти у зимі у саночках, а лїті у плузі,
А я собі, голубаня, вірякую в лузі.

В полонинці на кедринці, вбив чоловік сою,
Кликала мя молодичка під зелену фою;
Кликала мя молодичка, вїтова донечка,
Шоби она не видїла сьвітлого сонечка!
Шоби єго не видїла, тай і не бачїла,
Шо вна мене молодого тай розволочїла!
Не я тебе волочїла, тай не моя ньєнка,
А чорнії мої очі, чівочка гладенька⁷⁾.
Не я тебе тай волочу, сам жеж сї волочиш,
Замість їти в полонинку, гуляєш по ночі.

Ой ішов я в полонинку, тьижкі зимки вбїли⁸⁾
Я повернув до бїдашки, два гайдуки ймили.

¹⁾ Від блєїти; ²⁾ череда овець білих, чорних, сивих; ³⁾ до вїєса; ⁴⁾ з бучками;
⁵⁾ хата Рїжевючки стояла між лїсами по дорозі у полонинну; ⁶⁾ корова; ⁷⁾ волосє на чолі; ⁸⁾ великі снїги впали.

Ой имили та кочують гет до отамана,
 А яж таку любку маю, шо не боюсь пана,
 Пана сї не бою, війтом не требую,
 А шо любка наказує, гаразд добре чую.
 Моя любка наказує нікуди ходити,
 Лише добре розумочком дома поводити.

Вівчерику, золотару, покинь вівці пасти!
 Не покину, хоч загину, навчив-сме си красти.
 Ой украв-сме два баранці, а третю ягницу,
 Подивю сї суди-туди, робє шибеницу.
 Шибеница старенькая, линовки новенькі,
 А шоби сї покаяли старі і маленькі.

Війшла любка в полонину вівчера шукати
 Подивила сї у стаю, нігде го приймати.
 Ой влізала та на подрю¹⁾ втєла букат сира,
 Подивила сї в кошеру, милого уздріла.
 „Ци я тобі не казала, покинь вівці пасти,
 Тепер ше ти молоденький, хочеш тут пропасти“.
 Ой не плач же, любко люба, та не бідкуй, бідко,
 Бо з мого подвірчкка²⁾ та на твоє видко.
 Від коли тебе не виджу, нічка минї мала.
 А от тота полонинка вогником палала.
 „Я й гадала, легінику, гасити, гасити,
 Писаними гарчиками водиці носити“.

Ой волики сїроманки, чом ви не орете?
 Літаж мої молоденькі, чо так дармо йдете?
 Літа мої молоденькі, вами лиш сї сьвічу³⁾
 Пішли всте в округ сьвіта, нігде не зістрічу.
 Кобис, мамко, осїдлала конї вороненькі,
 Може би я та здогонив літа молоденькі.
 Лишень конї вороненькі ноги утомили,
 Літок моїх молоденьких та не вдогонили.
 Як я собі нагадаю давню давнину,
 Минї слїзки кочють ся личком у долину.

¹⁾ Полиця; ²⁾ з високих гір; ³⁾ сьвідчу.

Пішли вівці в полонинку самі біленькі,
 А за ними вівчерики самі молодії.
 Пішли вівці в полонинку, а вгнъята бліють,
 Та що наші вівчерики в полонинці діють?
 А чому ви, вівчерики, та не сьїваєте?
 Де ви свої співаночки та подїваєте?
 Ой ми свої співаночки подїнем, подїшем,
 В полонинці з овечками на шварах посїєм,
 Ой посїєм співаночки довгими шварами,
 Будемо єї умивати дрібними сльозами.
 Ой мут тудя вівчерики з вівцями ходити,
 Будут наші співаночки любї находити;
 Мут за вами вівчерики тай й овечки пасти,
 Будут наші співаночки за кресаню класти.

Співаночки мої любї, що я вас умію,
 Як я піду в полонинку, шварами¹⁾ розсїю.
 Тудя будут вівчерики з вівцями ходити,
 Тудя будут співаночки мої находити,
 Тудя будут вівчерики білі вівці пасти,
 Мої любї співаночки за кресаню класти.

Ой розлука, пане брате, розлука, розлука,
 Бо ти ідеш по за граба, а я по за бука!
 А ми у двох товаришу від давна тай нинї,
 Тепер зістаєш ти дома, а я в полонинї.
 Ой у селї граб, граб. в полонинї бук, бук,
 Як лиш кликнеш товаришу, а я буду тут.

Ой висока полонина з вітром говорила,
 Хибаж єї розорати, жито би родило.
 Не так жито, не так жито, як йиру пшеницу,
 Утратив я дівчиноньку через молодицу.

Якаж тотя полонинка, на весні весела,
 Як овечки у ню ідуть із кожного села.

¹⁾ Швар = трава в полонинї.

Як овечки у ню ідут самі біленькії,
 А за ними вівчерики хлопці молодії.
 А котре з них годні хлопці, ідут та сьпівають,
 А як котре мізерскії то в плай позирают.
 А шо були годні хлопці, пішли у вибранці,
 А хто буде розводити без легінів данці?

Іде бичок у плаїчок, так вірикуючи,
 Іде бідне в полонинку ми наказуючи.
 Іде бідне в полонинку, наказує мині:
 „Справуй ми сї, душко, дома, як я в полонині“.
 Іде бідне з полонинки: „йик сї вівчерило?“
 „Гаразд, гаразд, душко пишна, як сї домарило? 1)
 Хатка моя побитенька, хатка на помості,
 Чи єс сама домарила, чи єс мала гості?“
 „Кувала ми зазулечка в густій березині,
 В мене було тільки гостей, як в мельника в млині.
 А як прийдеш ти до млина, у млині завізно,
 Так до мене прийшов, змоллов, хоч рано, хоч пізно!“

Ой піду я в полонинку по зелене сїно,
 В полонині при долині там сонейко сіло;
 Ше мині ся, товаришу, таке не злучало,
 Аби коли в полонині сонце спочівало.

Ой чому ти, легінику, тай і не співаєш?
 Де ти свої співаночки тай позадїваєш?
 Ой знаю я, товаришу, де я їх задїю:
 Занесу їх в Чорногору, та там їх посїю.
 А там будут співаночки по горах співати,
 А я буду, товаришу, по сьвітї блукати.

Ой кувала зазулейка, кувала, кувала,
 Від сьветої недїленьки до сьветого Йвана.

1) Дома гадувало.

Ой засьвіти, місяченьку, засьвіти, засьвіти
Та на тоті полонинки, на хороші цвіти.

Ой овечки, ой белечки, писаний ботею,
Хто буде вас віпасати, як я ся іоженю?
Ой буде вас віпасати бай хлопец-молодець,
В правій ручці свирілочка, а в лівій топорець.

Ой піду я в полонину, тай там і загину,
Скажу собі посадити в головах калину;
Будут пташки прилітати, калиноньку їсти,
Будут мині приносити від милої вісти.

Ой кувала ми зазулька, кувала, кувала,
Як упали тьжжкі зимки, она єї сховала,
Як упали тьжжкі зимки, кувати забула,
Далеко єї ісховала, за мене забула.

Ой війшов я в полонинку по зелене сїно
Та не зайшов в полонинку, бо вже сонце сїло.
Не зайду я в полонинку, бо там ожеледа
А я тебе, любко, люблю, за ручку поведу.
Веду бідне за рученьку, бідне не веде єї,
Під зеленим явориком спатоньки кладе єї.

Ішли вівці в полонинку, та всі біленькії,
А за ними вівчерики всі молоденькії.
Іде один та наперед, сїв собі на гірці:
„Порахуйте, легіники, ци є усі вівці?“
Стали вони рахувати, не було одної.
„Нема, нема, легінику, тої спутаної¹⁾“.

При сїм боці полонинки ватерка палає,
Ходім, хлопці, до дівчини, она умирає.

¹⁾ Насьмішляво, бо газдия спутала „на знаменьита“.

Ой прийшли ми до дівчини, просили нас їсти,
 Та дали нам бурьшечки¹⁾ недупленої їсти.
 А я тоті бурьшечки цілцем²⁾ проковтаю,
 Та на онті варениці скоса позираю.

Ой піду я в полонинку по зелене сіно,
 Не перейду полонинки, бо совейко сіло.
 В полонинці на кидрянці голуби сїдають,
 Ми гаразду не зазнали, літа сї минають.
 Ми гаразду не зазнали тай знати не будем,
 А по чому свої літа пізнавати будем?
 На сьвітї сї не нажили, красно не входили,
 Лиш по тому пізнавати, що-сме нагрішили.

Іде вівчер з полонинки в широкім ремени,
 Несе милій подарунок — кусок сира в жмени.
 Укушу я того сира — сирец солоденький,
 Ёк вівчєра не любити — вівчер молоденький!
 Ёк вівчєра не любити у него є вівці,
 У вівчєра у ремени білі сороківці.

Ой піду я в полонинку, а що ся в нїй дїє?
 Калинка сї розвиває, листок зеленїє.
 У зеленїй полонинці, в зеленїй, зеленїй
 Стоїт стадо біленьков. вівці не довнї.
 Ой піду я в полонинку вівці зимувати,
 Ци не будеш, файна любко, за мнов банувати?
 Ой піду я в полонинку, та в зелену пушу,
 Там я себе зарубаю³⁾, нікого не пушу.

Біднаж моя головонько, шо я наробила?
 Полюбила вівчєрика за кавалок сира.
 Покушаю я тот сирец — сирец солоденький,
 Подивю сї на вівчєра — вівчер молоденький.

Пішли вівці в полонинку, писаний ботею,
 А хто мет вас віпасати, ёк я сї поженю?

¹⁾ = бульба; ²⁾ = цілі; ³⁾ обварую.

Мут они сї сами пасти, сами віпасати,
За вівчєрем-золотарем у край поглядати.

Ой вівчєрю-золотарю, покинь вівці пасти,
Не покину, хоч загину, не вчив-сме си красти.
Украв би я два баранці, а третю єгницу,
Та на мене збудувалиб в Сиготї темницю.
Вбралиб ноги в кайданиці, а руки в скрепиці!
Тото тобі, легінику, за чужї єгниці!
Ой коники воронєнкі, ой коники рижї,
Докїв я сї не оженив, то не мав-сме грижї;
А єк я се бай оженив, та став сї журити:
Треба лижєк, треба миски, дїтчєї колєски.

Пїшли вівці в полонинку, лиш єгнєта блїют,
А що нашї вівчєрики в полонинці дїют?
Ой я знаю, моя мамко, та шо вони дїют,
Они сидьби при ватєрці, білі нїжки грїют;
Ой я знаю, моя мамко, що ранєнєко вєтают
Та білими волїчками нїжки обвивають.
Ой я знаю, моя мамко, коли вони лягають:
Та як озмут трємбіточки, на них трємбітають.

В полонинці на кидринці ватєрка сї крутит,
Ходїм, братє, до дївчини, дївчина сї журит.
В полонинці, на кидринці ватєрка палає,
Ходїм, братє, до дївчини, дївчина конає.

Якаж тота полонинка вєсєла, вєсєла
Як до нєї вїрушєла худїбка із сєла!
Полонинка вєсєлая, лиш до розлучєня,
А як пїшла худїбонька, она засмучєна.

Полонинко, вєрховинко, чим єс так згорділа,
Ци нє тими коровками, шєс тїльєко уздрїла?
Полонинко, вєрховинко, чим єс так згорділа,
Ци нє тими овєчками, шєс тїльєко уздрїла?

Ой коби я, молоденька, свої крильця мала,
 Я би в тоту полонинку що двини літала.
 Ой коби я, крильця мала, я би полетіла,
 Я би своєму миленькому вівці подоїла.
 Ой коби я, крильця мала, я би полонула,
 Я би своєму миленькому вівці завернула.

А у тої Боднарючки зелена отава,
 Ой стала ся в Криворівни велика неслава.
 Пішли вівці в полонинку самі біленькії,
 А за ними вівчерики самі молодії.
 Пішли, пішли вівчерики з білими вівцями,
 Ой та найшли Марієчку під колодочками;
 Ой почели вівчерики гадочку гадати,
 Єк би дати Боднарюцці та у село знати?
 „Осідлай ти, Боднарючко, коня вороного,
 Та виведи з Криворівні попа молодого“.
 Ой єк зачев старий же дяк псалтиру читати,
 Стали люде Боднарюцці так приповідати:
 „Ой озми ти, Боднарючко, жовтого пісочку,
 Посій єго Марієцці тай коло гробочку!
 Ой коли тот та пісочок на могилі зийде,
 Тоді твоя Марієчка тай до тебе прийде“.

З такими й іншими полонинками на устах, при голосі рогів та трембіт, свобідній розмові, веселім настрою, в надії на добрий дат та заробок з продажі випасеної маржини, минають мішанники публичні дороги, пускаючи ся горі згруженими ґрунями, (обр. 138), то стрімкими каменистими ярами, то ломами лісів (обр. 139), то звалищами скал (обр. 140), посуваючи ся на перед осторожно, поволи, щоби маржина не поломила ніг, не розчехла сї або не понорила ся у грузи.

Реваш. Посуваючи ся звільна, то припочиваючи по дорогах, дібють ся нарешті мішанники до стоїща, по можности на день, який означив депутат *на реваши*; дбаліщі ґазди пригонять маржину, аби скорше перед ревашем добре перепочала і нанасла ся.

Усю дійну маржину всіх мішанників вигонять пастухи означеного дня рано пасти; коли в полудне приженуть її до стаї, здоєм кожний мішанник власноручно свою маржину, потім мірять ватаг молоко *міртуком* — коновочкою (коло 1 л.); кілька міртуків ви-

дасть перший подій, тільки *рублів* кладе ватаг на *реваши* (обр. 141); реваш, се обтесана на 1 dm. велика *шкаберка* — тріска; на шів міртука кладе ватаг на шкаберці укисний рубель, а на *бовт* — менче половини, проколює в шкаберці дірку; від такої вже зарубленої шкаберки, відколює менчий кусень — *реваши* і дає єго мішанникови, а більший — *колѳду*, лишає собі; число рублів покладене

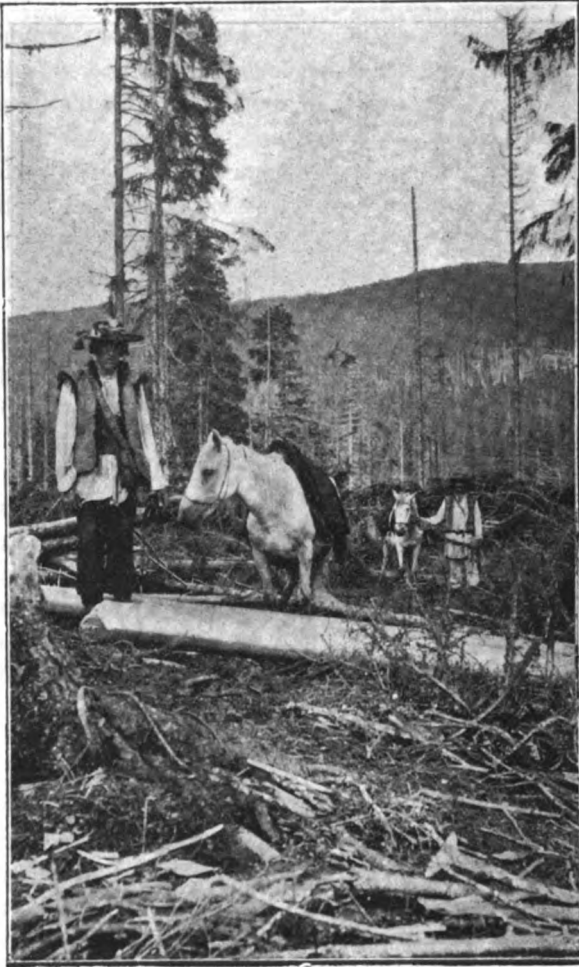

138. Дорога у полонину ґрунем гора Ріжої, на границя між сс. Космач і Брустури.

на реваши, означає число *бриндзьинѳк* бриндзі, які має мішанник дістати; окрім того на кожних 4 бриндзянці бриндзі дістає він одну бербеницю *вурди*; *бриндзьинки* се малі бербениці, в які містить ся 12—14 міртуків бриндзі (в бербеницю може їх і 25 піти), се як до того, який дат обіцяв депутат, тай від того, чи мішанники жадали масла чи ні; як є угода і на масло, то дістає

мішанник бриндзі менче. Де мішають молоко овече з козиним і коровлячим, там бриндзянки містять у собі 15 міртуків, але за те бриндзя *утліша* — худша, гірша. Хто не має бриндзянок, але бербениці (25 літ.), тому вимірюють число міртуків водою.

139. Дорога ломами у полонину Кидроватий через ліс Бубенский.

Мішанник бере собі реваш, а ватаг колоду; колоди усіх мішанників засилює ватаг на шнурок та ховає їх так, аби ніхто не знав де, або носить коло себе.

Аби зазначити кілька овець дає мішанник на випас, кладе депутат чи ватаг осібно на реваши мішанника а осібно на колоді ось які знаки: I = 1, II = 2, III = 3, IIII = 4, I = 5, X = 10, $\wedge$ = 15, XX = 20, λ = 50, $\bullet$ = 100, $\lambda\lambda$ = 150, $\bullet\bullet$ = 200, λ XII = 62, λ XXI = 175 і т. д. Деякий депутат кладе такі або подібні карби на

140. Дорога звалищами скал через г. Грозову.

палици або будь яким патику, для рахунку кілька овець пасе на половині тай чії вони.

Після сего мішанники працюють ся з маржиною, наказують пастухам, аби її пильнували, висказують бажане, аби ватаг напратав як найбільше *скброму*, і вертають домів.

До Петрівки є у паші *сіккість*, а через се і подій ліпший і більше бриндзі; по Петрівці іде слабший подій, бо паша сухша, а така іде у *лій*, від неї стає вправді вівця сита, але за те дає менше молока. В міру того, як ватаг напрутає скорому, дає він мішанникам знати, аби приходили забирати бриндзю.

Скоро зголосить ся мішанник, подає він ватагови свій реваш, а ватаг дошукує до него колоду, провірюючи пильно чи як раз пасує, чи не підроблений; переконавши ся, що предложений реваш вірний, видає після него обіцяний дат.

Колиж була угода *на вагу*, тоді відважує ватаг воду, яку міртук показував, а потім тільки разів більше бриндзі, як було умовлено. Коли напр. міртук води важить 1 kg., а перший подій дав 15 міртуків, а депутат обіцяв на вагу 10-ий дат, то відважує мішанникови 150 kg. бриндзі. Відділивши дат, кидає ватаг в присутності мішанника колоду і реваш у ватру.

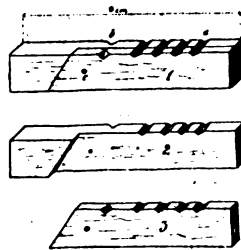
На корови нема міртука, від кожної корови дає депутат бербеницю (25 л.) бриндзі.

Мішанник дістає обіцяний дат, хочби зараз першого дня его вівця розчехла ся, або медвідь корову убив; маржинка пропадає, але дат нї.

За випас одної пари волів платить мішанник 8—10 зр., а там, де Жиди ховають волів до яток та дають кожного тижня соли з бобовою мукою, платять мішанники за пару волів по 14 зр.; за корову 3—5 зр., за вівцю по 30—50 кр., а за козу по 15 кр. — на ціле літо.

Заплата в грошах та бриндзя, що лишає ся по видачі дату усім мішанникам, се заробок депутата за полонину, удержуване ватага і його людей.

Як літо *мочёве*, тоді в молока *маї більше* (не вільно сказати: багато!), депутат „набє більше бриндзі“, але як в посуха, то він має *фўраж* — набє менше бриндзі, як обіцяв дати, тогди мусить готівкою доплатити, інакше ніхто не вижене більше маржини на його полонину.

141. Реваш. 1. ціла колода, на якій покладені 4 рублі а; вони показують, що перший подій видає 4 міртуки; б. знак на $\frac{1}{2}$ міртука, с. знак на *боєт*; 2. частина колоди, яку собі лишає ватаг а 3. реваш, який дає мішанникови.

Жите в полонинах. Ранки в полонинах звичайно дуже гарні, але холодні, часто *застав пелгура* — налягає по горах така мрака,

що не видно на десять кроків перед собою, а як мрака осідає, то показують ся лише найвищі шпилі гір, а під ногами уповите усе немов у сивім морі, що ще більше маить око, коли легкий вітер зачне колисати тим безкраім морем; аж сильніший подув вітру із Чорногори розвіває мраку, а за тим роз'яснює ся усе небо, але за яку хвилю засуває ся знов хмарами, нанесеними вітром. Без огляду на такі чи інші воздушні з'явища встають вівчарі *досвіта*, здоють маржину, позносять молоко, і попоївши вигонять кожний свою маржину у свій кут, вказаний ватагом. Ідучи з маржиною бере кожний пастух з собою сокиру, затикає її за ремінь; нею прорубує він собі дорогу лісом, як густий смерічник, або як лім великий; окрім того бере пастух гарапник або прут, ніколи сухий, бо від такого усхла би маржина, а деякий пістоля, вівчарський ріг, флюєру, денцівку, дуду, або скрипку — хто до чого *удав сї*.

На кожних 100 овець призначений один вівчар; коли після того в їх більше, іде два з них уперед, а за ними старі вівці; вони вже бували на полонині, тому і знають, що на переді добра, не не здоптана паша. Місця, куди вівці пасучи ходять полонинами, називають ся *ваґаші* = *цєпи*. Тими ваґашами спішать вівці пасти у рівний ліс, або у *чєгір*, де густо *турушків* — молодих смерічок; вівчар, що іде передом, мусить добре знати, де в *сукровище*, туди він не сьміє вести овець, бо як би вівці на сукровищи попасли, зараз би їм уняло *мáину* — вони утратили би молоко.

Вівці спасають: бриндушу, храбуст, молочій, від якого дають багато молока, кукурудзянку, пошітник, горішок, девцел, заячу капусту; скрізь по овечих пасовищах мусять бути *єввіри* потоками, з яких вівці пють. Цілий *ботей* овець іде за двома вівчарами, а один, що іде за вівцями, підгонить їх накликуючи все: *гісь!* Вівцю, що вихопить ся на боки, завертає вівчар покликом *бирр*, а тоту, що відбіжить наперед, накликує він у ботей покликом *пррст!* За ягнятами знов кличуть вівчарі *птрутї* — *птрутї!* У ботею в вівці, барани, — безрогий баран називає ся *шїтий* = *єрки* — ялові однорічні вівці, *єрча* (єрчета) — молоденька овечка або баранчик, а осібно *єрка*, *єрчїк*; барани *валїють* вівці, від чого ті стають *кїтні* і не дають молока, аж *укотять* ся.

Як вівчар хоче другому відобрати молоко з овець, ловить *слїпця* і *рапавку* (ропуху), вложить їх живих в один горнець, заткає і спече коло ватри, потім сушить, аж висхнуть на порошок. Тим порошком посипає *ваґаш* — дорогу, якою ходять вівці; як вівці той порошок переступять, кидають ся на їх икрі погані струпи, через що вівці не можна здоїти. Протів такого *урбїща* в спеціаль-

ний лік; ось він: „Єк знає ватаг чи вівчєр, де бє 9 *головиць* — жєрєл, в одній купці, іде туди, бєрє з кождої головиці по 9 лижок води, нєсє, нє обзираючи сє, до стаї так, аби її нє розспав; потім рубав сліпого дєрєва — такогo, на якє нє дивить сє, з дєвєть дєрєвин (явору, скоруха, бука, дуба, смєрєки, ялиці і т. і.) по кавальчикови; при 9-ій дєрєвині мав лєчи *долїєлиць* — на чєрєво, і сунути сє чєрєвом до самої стаї; аж тут встєв, вигонить усїх зі стаї, ховав нарубані кусники дєрєва, потім закликєв двох таких, про яких він *камїє*, що вони щєсливі і робить з ними живу ватру; на тоту ватру клєдє сліпє дєрєво, а єк воно пєрегорить, кидає з нєго по 9 вугликів у воду, начєрпану з 9-и головиц, рахуючи: нї 9, нї 7..... нї 2, нї один; так 9 раз. Потім ідє з відгашєною водою на струнку, кропить їх нєю, сїдає на сїдєц і мисє тою водою кождїй вівци икру і пєрєхрєстє (частинє хрєбтє на задних ногах); позїстєду воду нєсє у таку скалу, кудє нїхтo нє заходить і там її вилєвє; а як хочє другoму збавити молоко, то вилєвє тоту воду на чужий *житєр* — за границю своєї полонини. — Як мєржинє пєрєйдє мїсцє, пїллєтє тою водою, то вжє нїхтo нє завернє їй молоко“.

Кози пасуть у зєєрєх — вигорїлєх лїсах, та в недоступних ломах посєрєд камїня, з яких видно лиш гєловки кїз та чутно трєскїт сучого гєлузєя, що ломить сє пїд їх ногами. В ботєю кїз є кози, цапї, що *пєрчать* кози, від чoгo тї стають кїтні, *ватїїчєтє* (молодї кїзлєтє), а однорїчнї *цєпкї* (masc.), *ватїїчки* (fem.). — Козєр гонить кози покликoм *цї! цї!* завертєвє їх *крьo-нє!* а накликає на них: *крьo-крьo!*

Корови і воли пасуть чєрєдами; корови на *пoлєях* — нє зарєслих рївнинєх, у лїсах *рїжєми* — пасовискєми, що врізують сє клином у лїс, у *зєломах* — лїсах, дє лєжить поломанє дєрєво, а дє добра мєгкє пєшє, та *прилїжєми* — полянкєми посєрєд лїсїв; з коровєми пасуть і бугєї, що *скачуть* на корови, як тї *бїгєють* сє, від чoгo корови стають *нєдїжнї*, а потім *уположєть сє*.

Воли пасуть низoм близькo лїсє *жoбoбєми* — долинами помїж двoма гoрбєми, та *кїтлoвїною*, або *дєжєморєми* — гущєвинєми з корчїв; воли в *тoвкєнї*, самї Гуцули *тoвчуть* їх довбєнькoю; на волїв і корoв кличє пєстух *вськїнїє*, гонить їх *гїї*, а завертєвє *шикє-нє!* на тєлєт кличуть *мєлє*, *мєлє*.

Конї пасуть самими верхєми, дє ростуть *шварї* — високї острї трєви, що нє *зарїбують* — нє ранєть твєрдих язикїв конїєй; у худoби язикє мєгкї; в *стєдї* пасуть кобилї і конї, яких *валїєв* до того учєний *вєлєх*, що заходить у гoрї; кобила *вїдбивєє сє* з *вoрєм* (молодий: *вoрїк*), від чoгo ставє вoна *жєрєбнє*, аж в кїнци *ужєрєбить сє*. На конї кличє стєдєр: *прїшo!* гонить їх: *цї!* а завертєвє: *їгїнє!*

Свині пасуть нязьку траву коло мокравин; у стаді свиний є *кнорос*, що *гуків льоху*, а тотя від того *упоросить ся*; є там і *підсвинки* малі — кнороси, *льошки* і *вепри**).

Пастухи вигонять повірену їм маржину на пашу без огляду на погоду; нераз *застане* цілу полонину *негура* — мрака, що на кілька кроків в округи не видно, або ударить *плова* з громами, від яких розходить ся по усіх горах *абомовня* — відгомін; часом знов упаде у саму Петрівку *зимá* — сніг, або *крупн*, а вжеж *мачкатиий* дощ паде там майже що день; се усе не здержув пастухів ані на хвилю від їхнього обовязку тим більше, що кождий з них знає способи відвернути від себе *фортуну*, а робить се ось як: говорить цілий „Отченаш“ і „Богородице“ на виворіть (ні Отче наш, ні ожн еси, ні да сватит сї, ні амінь), притім йрстить ся на лїво, а замість „В імя Отца . . . . .“ має говорити: ні раз, ні два . . . . . ні девять, ні один, не бий тут, але бий онтам, камінь! В такий спосіб „виріже“ пастух град сиглами та каменистими грундями, де нічьо не пасе“.

В полудне і вечером трембітає ватаг на вівчарів, аби не заїзнили ся до подою в обїди, або аби їх ніч не захопила; вони незнають яка пора, а в часі негури не знали би куди вертати до стоїща, як би не чули голосу трембіти, що іде із стаї; на сей знак пригонять вони худобу, беруть ся до доїня, зносять басарунок для коров, засїдають на струнки, пускають телята до коров, зносять молоко до стаї, накликають одні на других, словом зачинає ся повне житє на стоїщи, де хвилю перед тим було глухо, пусто, бо окрім ватага, що кутав ся у стаї, та нічника, що десь у кутї спав, ніхто і не ворухнув ся на цілім стоїщи.

Дійники — дійну маржину, доять три рази в день: рано, в полудне і вечір. Аби дійники давали більше молока, дають їм соли, перший раз у дві недїлі по пригонї. Того дня іде ватаг з сілю на *сблище* — місце, де дають худобі сіль, зарубує сокирою землю і сипле соли вперед на обух сокири, а потім купками в *кочело* (в колесо). На даний знак вигонять вівчарі дробята, а скоро ті зачнуть сіль добре їсти, стрїляє ватаг; від того страхують ся вівці та починають вертїти ся; тоді каже ватаг: „Абис була така цікава і остра, як ти тепер сї остро і цікаво *вергла* — кинула“. Одному з вівчарів, що зїбрали ся коло ватага, каже він розібрати ся до гола, дає йому у руку головню, а той оббігає череду три рази в ко-

*) Коты, пси *кічуть ся*; *лал* = песя весїлає. Лисичка *начинить бітний*, вовчиха *начинить тулукі*, медведиха *ужребива тулукі*.

чало, притім ватаг приповідає: „Так, ек я вас видів тепер у купі, ек вівчер вас оббіг, так абим вас видів в осени.“

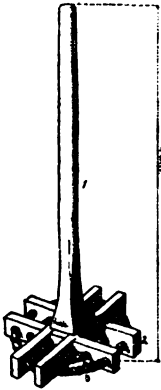
Як вівці з'їдять сіль, іде ватаг на місце, де сокиру зарубав, витягає її і вирізує там таку кецку аж до глини, яку вигрвали вівці, ховає у платок з словами: „Ек цу кецку вижу у руках, так абих видів свої вівці *на розлучію*“. — Тоту кецку заховує у стаї. На місци, з якого вирізав кецку, законує хрест так завеликий, аби *застав* вирізану кецку. На солищи дістають корови соли раз у тиждень, звичайно в четвер, а вівці раз у місяць.

Дійників здоюють пастухи у *дійниці* — деревняні посудини з *вухом*, або у *відрї* — деревняні посудини з *дубою* (див. боднарство). Здобне молоко зносять до стаї, де зливають його у велику путину, в якій містять ся увесь одноразовий подій.

Те молоко *Гльїджев* ватаг зараз сиплячи у него *Гльїгу*. Аби зробити *Гльїг* (*γλήγος*, молоко) треба *риндзи*; на риндзу знов треба *калюха* — жолудка молодого ягняти або теляти, що ще не їло, лише ссало *кулястру* (се молоко такої корови, що ледви уположила ся); як пригрїти кулястру, вона згусне зараз, стане сиром; так стає з неї сир у молодім теляти, що ссе таке молоко (кулястру); з калюха вибирають кулястру, обмивають калюх до чиста і кладуть його у воду, аби не засох. Як уположить ся друга корова або укотить ся вівця, надоять з неї кулястри до приготованого і вимитого калюха, докидують соли перепаленої до червоного а потім остуженої а до того як раз тільки непаленої соли і води, яку знов треба принести до схід-сонця. Наповнений калюх завязують туго і кладуть у хатї над парою або на під, аби увудив ся і усох. Се, що тепер в калюсі є, то *риндзи*; її приготовлює собі ватаг зимою дома, а літом виносить у полонину; всипавши трохи риндзи у мисочку, підпускає її молоком і розтирає; розведена в молоді риндза се *Гльїг*.

Насипавши того ілягу у путину з молоком, обертає ватаг путиною коло ватри, аби молоко не остивало, але все було таке тепле, як би лише удовне; під впливом тепла та від ілягу *ловить ся* молоко — стинає ся в *сир* та *керлібу* = *дзер* — сирватку. *Ботелéвом* (обр. 142) — дїравим кружком із ручкою, розбиває ватаг того молоко, через що з него виділює ся сир, після чого закотивши рукави, натискає рукою тот сир у долину, — чим *відлучєє сир від керлиби*; скоро се стало ся, вибирає ватаг сир у *цїділо* — кусень полотна, підкладає посудину, куда чурить решта керлиби, що ще не видушена з сира; керлибу сипле у *дзерівний котєв*, доливає до неї зо 2 л. молока і вішає на кужбі над ватрою (див. рис. 120), де *ббїт* — кипить, керлиба.

Про молоко не можна казати, що воно кипить, лише *бють*, інакше повикидало би коровам або вівцям струци на дійках, а надто бють ся тогди корови між собою, а коли з тої нагоди яка уломить ріг, то купець зараз *зчібає* (відтягає) від вартости корови 5 зр. і більше.

142. Ботелів. 1. держівно; 2. крила; 3. розкрутець з корівня смереки.

В дзерівнім кітлі виварює ся з керлиби *вурда*; *вурда* се сир виварений з керлиби, що відлучив ся аж під впливом горяча; вурду кладе ватаг у цідило, а з него стікає *жентиця* у бербеницю. *Жентиця* держить ся і рік, її пють вівчарі, беруть люде до дому, кільки хто хоче, а решту дають свиням, телятам, коровам і псам. „Нема такого вина, шоби чоловіка так поздоровило, як переварена квасна жентиця, шо вже стоїт цілий рік; вона добра і на серце і на черево“ — кажуть Гуцули. — З цідил вибирає ватаг осібно сир а осібно вурду і кладе на *підрю* — полицю, де вітер добре продуває та сонце гріє. Висушений сир чи вурда називає ся *будз* із сира або з вурди; як він через довший час сохне, стане на нім груба, тверда шкіра, яку нераз і пласом сокири розбивати треба.

Будз кроїть ватаг на кусні, солить і кидає у путину, потім бере *брай* (обр. 143) — грубий буковий кіл, з одного боку гладко обтесаний а з другого у чотири гранці, і бе уперед гранчастим кінцем, аби роздерти шкіру будза, потому гладким доти, аж будз *іме ся* — стане як тісто на колач і відстає від путини і від брая, — се *бриндза*; з путини, в якій вона вироблена, набиває її ватаг у бриндзянки чи бербениці.

143. Брай. (1:30 м.).

З видушеної вурди робить ватаг так само бриндзю, але окреме від бриндзі з сира; бриндзя з вурди не має острого смаку, як бриндзя з сира, її можна розвести у воді, тоді буде вона така квасна як сметана, а бриндзі з сира не можна розвести, тільки розтопити на вогни.

Для ужитку свого і своїх людей робить ватаг *гусь-ленку*; задля того варить молоко, а коли воно збоїть, а потім остигне, аж буде *літепле* — таке, аби палець можна в нім тримати, переливає его у бербеницю, в якій вже була гуслянка або квасна сметана; як нема такої судини, сипле тото літепле молоко у нову судину і додає до него 2—3 лижки гуслянки або сметани; від того ловить ся молоко, гусне, набирає смаку зразу незвичайно приемного квасковатого, а чим довше стоїть, квасніє що раз більше, але ніколи не

зітне ся в сир і сирватку, як *кісьльік* — квасне молоко, якого Гуцули не уживають.

Вечером по здоеню овець, пускають їх на *погірнік*, аби перейшли ся та напасли ся; пашу, яка росте на погірнику, звать *порняла*; на погірник не ходить ніяка друга худоба лише дійні вівці; на погірник вибирає ватаг місце, де росте дрібна густа *бриндзуша*; вона низька, має у корени малу білу кульку, не більшу як *підворок*.

Упоравши ся коло овець і коров, сходять ся вівчарі у стаю обідати чи вечеряти; там висить над ватрою зелізнй котел, в нїм зварена вже кулеша; її викидають на деревяний кружок, сїдають довкола него і споживають кулешу з гусянкою, з молоком або бриндзєю, а в пісні дни саму; часом зладить ватаг *бануш*, або юшку з вола, якого убіє медвідь а вівчарі відберуть, або з вівці, що ся *розчєгане*.

Пообїдавши вигонять знов пасти а вертають аж на голос трембіти.

По обїді чи вечері забирають ся усї до *прятаня*: сей полоче дійниці, той дав псам їсти, інший виносить дзер свиням, коровам, підкладає ватру, лагодить дійницю, той знов трембітає, стріляє з креса, якого голос лунаючи від вершка до вершка розлягає ся по далекій полонинї, по лісах, і відбиваючи ся о вершки гір, відстрашує зьвіра від стоїца; від часу до часу пускають ся пси у ліс і, налякавши гавканєм зьвіра, вертають тихо назад до стоїца; погуторивши ще трохи, іде кождий вівчар з молитвою на устах до своєї застайки, поправить ватру і коли вона добре розгорить ся, звертає ся до сходу сонця, говорить Оченаші, кінчаючи їх ось як: „Господи, заборони мене, заступи мене від панскої карости, від людскої ненависти, від ворогів поганих, від устиду, від сорому, від усього нешестя, від припадку злого на водах, на переходах, на бутинах, на полонинах, на роботах, на кождім ділі, на кождім поступі! Господи, поможи пана Бога с'єтого упросити і ублагати, шоби сї від грїха відкупати, до раю сї привертати. Господи Боже, прости мою душу, шо-сме так согрїшив без числа, шо-сме рано встав, Бога не згадав, шо-сме Бога не запросив і всїх людий і душ померших, шо в огнях погорїли, шо по водах потопили, шо пляями убійники вбили, у мраці, у вітру задушили, шо їх ніхто не згадає і їх ніхто не знає, молитви за них ніхто не скаже, Бога не запросит. Господи, їх заборони! Николаю с'єтий, їх виратуй! Николаю с'єтий великий, на службу даю, молитву Божу говорю, сто раз не раз, шо-сме тогди проминув, шо-сме Бога не спімнув, шо-сме сї забув, шо-сме Бога не просив, Бога с'єтого не ухвалив! Боже прийми,

Боже хвали, не сам собою — з Пречистов с'єю. Боже дай шветє і розум добрий усїм людем і минї. Милости Боже на віки віком аминь!“

Ватаг кінчить свою вечірню молитву ось як: „Поможи минї Господи, як єс поміг маржину зібрати, так допоможи всему народови православному єї передати“. Помолити ся лягають вівчарі спати головою до низшого боку стайки, а ногами до ватри а вкривають ся сіраками чи якою верінкою, як який має; ватаг спить у стаї на лавици коло ватри.

Незабаром запановує на цілім стоїщи велика тишина, посеред якої чути лиш руміганє худоби; усе спочиває, лише один *нічник* ні, він докладає дров у ватру, над якою готовить кулешу, аби на досвітє була для вівчарів, та надслухує чи не чути з якого боку домоту медведя, що закрадає ся у стайку; часом вийде він із стаї, стрілить раз, другий, затрубить у овечий рїг, гукне на ціле стоїще, на те будять ся пси і пускають ся гавкаючи в лїс, але переконавши ся, що нема нічого грізного, вертають супокійно до стоїща, потім налягає усї гори знов глибока тишина, усюда стає так тихо, як се лиш у горах можливо. Якась таємнича сьвятість запановує над горами, а звітам розстелює ся вона широко полонинами, зариси гір мякчуть, стають якимись безформними духами! По над ними показують ся блїді, невиразні зорї, а чим більше небо темнїє, тим ясніщі стають вони, тоді ніч у горах виступає у цілій своїй величавости!

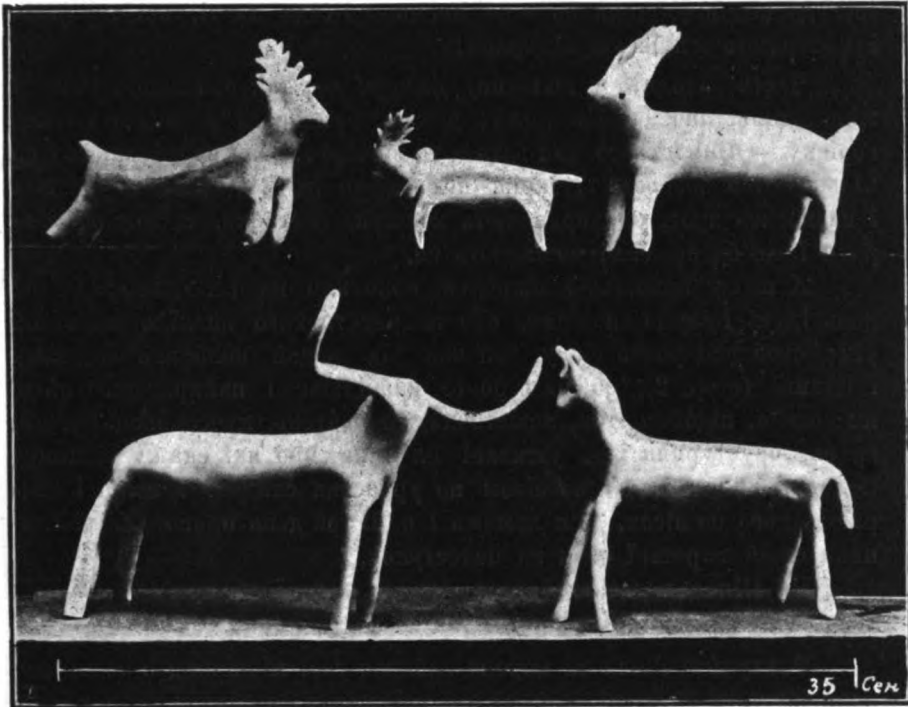
У вільних та догідних хвилях роблять пастухи *бараньчики* (обр. 144) з овечого сира, який мусить трохи *застояти ся* — прикиснути, аж потім розварюють його у жентици; від того стає сир добрий до *виробліня* — податний як віск і держить ся купи; бараньчика чи що друге зроблене з такого сира, кидають у розтоплене масло, де сир стає гладкий і жовтий.

Колачі роблять ось як: розготовлений сир *кочють* і *мѣцкають* у руках, аж вироблять з него *палїтїцу*; її протинають на серединї фльосрою, потім крутять доти на патичку, перепущенїм через дїрку, аж тота палениця розплескає ся, а середний палець лївої руки може увійти у дїрку; правою рукою сплескують і вигладжують колач іще більше, і зробивши більшу дїрку кидають у розтоплене масло.

В подібний спосіб роблять і *сірінї вїписанї фірмаки*; до того мають деревяні *фірми*, в які набють сира розвареного у сирватцї; як сир застигне, то приймає вид форми. Хто не має деревяної фірми, той сплеще паленичку з розвареного сира і *пише* по нїй *хрести*, викравуючи їх ножем, або заструганим патиком.

Ті полонивські сирівні вироби купують у пастухів домарі; колачки роздають за померші старші душі, „шо на віки ратунку не маюг, шо умерли без сповіди, або дес у лісі“, а бараньчики дають дітем за померші душі дітій. за здорове маржини, при чім говорять : „Даю за худібчине здорове, най Бог прийме за мою та людську маржину“.

Бараньчики, колачі, фірмаки можуть стояти дуже довго і 20 років, потім можна їх ужити, треба лише кинути у гаряче масло, то сир розпустить ся і стає добрий до їди.

144. Бараньчики.

Вертаючи домів нароблять пастухи ще багато маленьких колачків, понасилкують їх у 2—3 ряди довкола ременя, дома роздаровують їх особливо дівчатам в дарунку з полоници; дівчата навішують колачки по під образи; з того то сьпівають дівчата ось яку полонинку :

Пішли вівці в полонинку, лиш егньята бліют,
Ба шож наші вівчерики в полонинці діют ?

Матеріал до українсько-руської етнології, т. IV.

Ба шо діют, ба шо діют, ци не ватагуют?
Пороба там колачики, тай нам подаруют.

Так проживають звичайно на полонині ватаг з вівчарами. В неділі і свята стає на полонині рух більший: мешканці близьких осель, старі і молоді, муштини і челядь, спішать одні *піше*, другі конем у верхи, аби відвідати своїх або маржинку, забрати дат, то жентиці, а всі разом, аби на полонині, де є дуже *вітрєно*, свобідно відотхнути по тяжкім горю, яке їх давить дома з усіх боків, та розглянути ся по тих високих ірунях, над якими панував Гуцул іще до недавна, доки його не знищили Жиди та ті, що терплять і попирають жидівські безправа!

Часто заходять у полонину *домарі* — так називають вівчарі мішанників, що сидять дома; домарі приносять з собою тютюн, горівку — *прігієтного* для ватага та вівчарів; вони перебувають і по кілька днів посеред вівчарів, помагаючи їм у дечім: нарубають і наносять дров, понаправляють кошари, застайки, допоможуть зварити їсти, за що самі поживлять ся.

А вжеж найбільше оживлені полонини на *св. Івана*; в той день ідуть Гуцули за зілєм, аби напратати його на ліки на цілий рік; особливо роять ся у той час від людей полонини Гаджина і Шпиці (стор. 2), бо там росте найбільше і найкрасшого *зілля*, як: омеґа, підбїма, тоя, невісточки, головатень, кучерьївец, нитотя, грань, брустурник і и. уживані на ліки, про які скажу пізніше; молодші драпають ся за зілєм по урвистих скалах, а старші збирають його по лісах, між ломами і и. В той день приносять мішанники своїй маржині соли на почестунок.

На Шпицях видно багато людей, в часі ярмарків у Сиготі; туди веде плай на Угорщину.

Розлучїне. Воли та корови забирає собі мішанник з полонини, коли хоче, а по вівці приходять усі разом в означений день на *розлучїне*.

Як вже зібрали ся всі, „читає“ ватаг із свого реваша — палиці чи патика, і питає: „Котрий має 20 овец?“ — „Я!“ — „А які твої знаменьта?“ — „Такі й такі!“ — „Розлучей собі“. — Мішанник вибирає свої вівці; як уже по черзі кожний вибрав свої дробята, розходять ся усі з словами подяки, бажаннями і з молитвою, у свої хати; на полонині лишає ся ватаг з пастухами, з своєю маржиною та з маржиною депутата, пасе якийсь час, згодовує частину накошеного сїна, а полишає з него тільки, кілька йому треба буде на веснованє.

Коли вже і вівчарі з ватагом вибирають ся у дорогу, не сьмів лишити ся по них ані искорка з ватри, аби *мара* вогню не ухопила та не спалила стаї. Але ватри не вільно згасити, треба чекати аж вона сама погасне, бо хто би її згасив „такий міг би сам смерти пожити“.

Ледви що вийде з полонини послідна маржина, зараз приходить до стаї *марá*, „се убитий чоловік, в нїм половина чоловіка, половина юди, а се тому, бо єму не було ще часу умпрати, та юда захопив єго без *закону* — причастя, без подзвінного, без похоронів“; мара перешукує у стаї усі кути; першої ночі не дасть вона відти нікому нічого узяти. Але в парубки, які роблять *заліжку*, що возьмуть із стаї берфелу; такий парубок іде на границю полонини, переверне на собі усе лудине і постолы, навіть у волоків дає тот конець у долину, що ішов у гору а другий у долину, та приходить так до стаї; там бере лівою рукою на відлів берфелу і здоїме її, єму ніхто нічого не скаже, як він усе, як треба, на собі перевернув; а як би сї трафилло, що забуде що на собі перевернути, то недопустить єго мара до стаї; він муєть вертати тою самою дорогою, що ішов до стаї і хрестячи ся говорить: „Оче наш, чистий хрест на передь мене і назадь мене, відгони все лихе від мене“. Так має говорити через цілу дорогу і хрестити ся, аж дійде назад до місця, де перебирав ся. Тут має роздумати, що він забув на собі перевернути, а як нагадає і переверне, іде назад до стаї, тоді возьме уже певно берфелу. Як вертає з берфелою, „*показують* ся єму всякі *голоси*: вівці бліють, кличе хтос на него, фівкає шос, стріляє, гримить і т. і., єму се показує ся лише в очах, хоть на дворі тихо“. На границі здає ся єму, що перед ним застелена скала, тогди має він перехрестити ся і сказати: „тратив тебе арханел Михаїл і я тебе трачу“; по тих словах уступає зараз скала, він іде собі вже спокійно до дому і віграв заліжку, — запевняв Юра Шеребуряк з Бервінкової, кінчачи: „се, бігме, так, бо я сам ходив за берфелов“.

Полонина Попада. Тут подаю ще розказ про полонину *Попада*, записаний від згаданого Шеребуряка.

Жив піп, дуже великий богатир, він мав полонину на Лостуні; єк помер, лишила сї жінка, попада Євдоха, та й одна донька. Попада була страх погана для доньки та для своєї служби. Одного року марта (в марті) стало тепло, тай травичка зійшла буйно; попада казала донці іти з козами у полонину та принести їй малин; така вігадлива була. Хоть єк просила сї донька, не помогло, му-сіла піти. Попада вислала єї туди з козами, аби по тім знати, ци

мож уже вігнати маржину. Пішла донька, зайшла у Керничний (гора), у доброву; там сіла мрака, плова йде, а донька кєжко здихає, Господа Бога благає, щірим серцем плаче, чого вна так сі карає, шо її Бог з сьвіта не забирає. Іде, іде, прийшла у Дурну *кєчєру* — ліс такий, що як хто у него зайде, то не може вийти з него; зійшла на один потік, *найшла рїжу* — полянка межи лісами, а там горит ватра під смерекою, коло ватри спя пушкарі. Сіла вна коло ватри, сидит і гріє сі; як загріла сі, пішла далі тай шукає лісами *марта* (в марті) *зимі*, але нічого не здиває, вна Господа благає.

Приходить Господь, о чім вна не знає, тай вї питає:

Чого ти по лісі блукаєш,
 Чого марта, зимі, шукаєш?
 „Мене мама моя післала,
 Аби я малин назбирала.
 Я пішла малин брати,
 І тих малин шукати,
 І так зайшла,
 Шо до ватри прийшла.
 Кєжко здихаю, Господа благаю,
 Так-сьме зайшла, куди не знаю.
 Ніч заходит, сонце не зараз сходить,
 Добре виджу, шо-сьме далеко забрила,
 Шо у ту кєчеру зимі марта зайшла.
 Де-сьме є, сама того не знаю
 Тай плаїчку відси не подиваю.
 Сама не знаю, як се зробити!
 Білше не хочу на сім свікі жити!
 Сама не знаю єк до мамі приходити,
 Шо-сьме не могла марта малин находити“.

Коло ватри стовь горнец; Господь пішов туди, набрав у него грани, приніє до неї тай каже: „На, неси, у хату; доки принесеш, то станут малини. Лише тобі кажу: як меш нести, абиє сі не дивила, ци у горшку стали з сеї грани малини“: — Забрала вона малини, вкрила фустков, тай пішла до дому до мамі. Принєсит, здоймає фустку з горшка а там малини великі як грань, тай такі червоні. Мама попоїла тай каже: „Ну, коли є малини у полонні, то я здою на міру кози тай вівці, тай піду у полонину. А марот каже до неї: „Не йди, бо замерзнєш!“ А вона каже: „Коли вжє є малини, не буде зимі!“ — Бєдоха постригла вівці, дала вовну

донці, аби упрела, а сама гайда у полонину. Для безпеки убрала сі в 12 кожухів і пішла з вівцями *назерці* — так, що єї ніхто не видів. Прийшла в полонину Скупову, *фортіна* (буря, сніг) велика ударила, зима, шарга; вона скинула один кожух, бо змок та був кбжкий; на тім місци стоїт тепер хрест; прийшла у Зелену, потім на Керничний, скинула знов один кожух, і там стоїт хрест; ввійшла на Черногору, скинула знов кожух тай поклала там триніг високий, що видно з него на цілий сьвіт; пішла далі, а доки дійшла у свою полонину, то поскидала усї кожухи, прийшла лише в однім; а зима (сніг) *пластовець*, сипле так, ек січня (в січни) з міха; ек вітер завіяв, ек піджєлив попадю, ек дощ ударив, ек буря завіяла, ек вітром закрутило, ек Божий дух свою силу утрутив, то аж Каменцем (полонинною) закрутив; вітер оббіг до окола Каменця тай до окола попаді з козами, з вівцями; попадя лишила сі на середині, зачєв сі камінь здригати і зачєв їй казати: „Шо ти така дурна з вівцями, з козами у полонину марта сі вібирати?! Ти хочєш тепер каменем ставати!“ — Була там керниця *гольвиця* — нора, якою з землі вода іде; попадя сіла у керницю тай зараз стала каменем а з нею вівці і кози, бо стрижені були; з під неї (з під того каменя) тече вода.

Люде ідут, припочивають,
 Тай попадю злу нагадають.
 Але вона доки каменем не стала,
 То на горі, на Каменци, підписала:
 Аби кождий гадав і знав
 Та на Євдокію сі в полонину не вібирав!
 Попада Євдоха дванацять кожухів мала,
 І однако з бурев, з вітром она сі здибала,
 На Попади полонині над керницев душу дала
 І сама з вівцями з козами каменем стала.

5. Рибарство.

ібак, що хоче, аби ему *швстїло* ся у *рибарствї*, мусить на 40 святих ($^{22}/_3$ н. ст.) встати рано до схід сонця і не вмивавши ся, не моливши ся, взяти ости, іти з ними на воду і там убити 40 риб. З тої риби має відлічити у хатї по 9 а 10-у відкинути на бік; відлічених 36 має зварити або продати, а відкинутих 4 висушити у печи і переховати. Так само має зробити і на Благовіщенє ($^{1}/_4$ н. ст.), а на Великдень треба засушену рибу святили. Кілько разів іде рибар ловити рибу, бере з собою у мішочок того святиченого пороху.

Так робить той, що бє рибу *остами* (обр. 145); ости клепле *циган* — коваль, з 9-тьох найдених підків; при кованю остий не сьміє він ані раз *за дурно* ударити клевцем по ковалї, лише все по зелїзі, з якого робить ости, аби потому рибар не закидав за дурно остий на рибу. З квалем не вільно за роботу остий торгувати ся, бо би була *перєрєвиця* в рибї — часом вона ловила би ся а часом ні. Як циган уробить ости, має він їх подати з заду по межі ноги тому, що їх замовив, а той бере їх лївою рукою, при тїм промовляє циган: „Продаю тобі вогонь, крицєні горячі ости, абис їх не міг нїгде у нічїм ізгасити, лише у рибї“.

Рибар іде з остами у лїс, там рубає *остивно* правою рукою на лїво, але так, аби утяв його від разу, потїм лупить остивно, починаючи з вершака, разом із сучєм; у хатї *шкрумїть* остивно, аби було чорне, „такого риба не вдрит“, і забиває вершаком у *лїйку* остий.

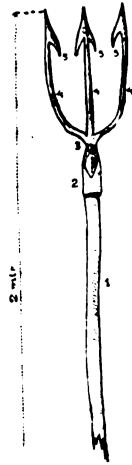
Як уба першу рибу, відкусює їй зубами фіст, жв'ячать його, після чого спльовує на рибу, кажучи: „Як трави в поли, листу в лісі, піску в мори, тільки риби у мене“.

З остами ходить рибар на рибу у темній ночі із *лушницьою*; її виробляє він з свіжої смільної смерічки, яку коле на тонкі кусні, а ті зв'язує ву-жевкою у *сніп*; при ловлі запихає лушницю під ліву паху за ремінь перев'язаний через праве плече; ременем тим придержує тяжку лушницю; запалений кінець лушниці, що вистає наперед, держить у лівій руці а задній, довший кінець, волочить ся за рибарем; в правій руці держить він ости; так узброївши ся поступає рибар у *стріть води* — проти води, поводячи лушницею то в один то в другий бік, а скоро побачить рибу, яка на вид світла стане спокійно, суне вільно лушницею на бік на ліво, а рівночасно кладе ости легко на воду; коли вони вже стануть над рибою, що вдивила ся на бік у лушницю, *притискає* остами враз і остро, чим вбиває рибу; *збра* — *ззубці* остий не дозволяють рибі вихопити ся.

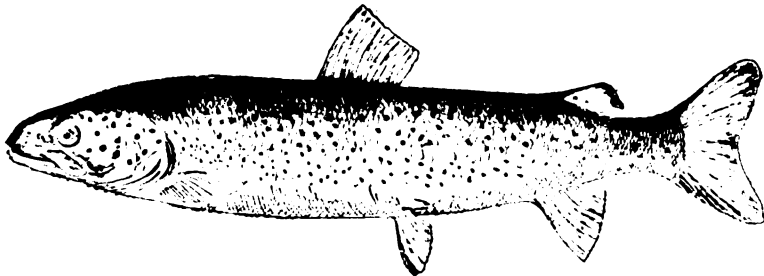
З остами ходять осенню у ночі, як вода чиста, а як іде водою сніжиця, сїдають на човни.

На *головатиці* уживають *летючих остий*.

Головатиця (обр. 146) має голову довгу в порівнянню до величини валковато видовженого тіла (1 : 4½). На хребті вона зеле-

145. Ости. 1. остивно; 2. лійка; 3. вухо; 4. зуби; 5. зазубці.

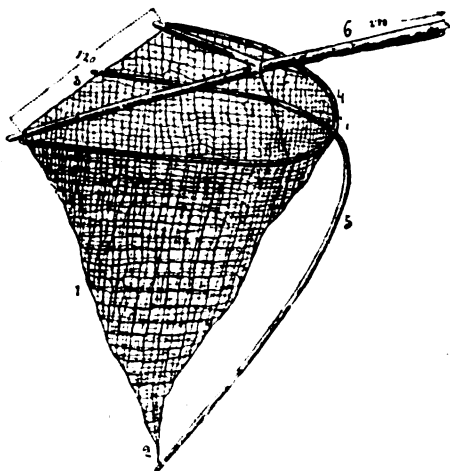

146. Головатиця.

наво-сніда з фіялковою відтінею, на боках червонява, а груди і черево поліскують сріблито; боки голови і кадовба накиннені більше або менше чорними плямами, які понизше кадовба прибирають форму півмісяця.

Головатиця є рибою властивою поріччя Прута, жие особливо горі в Черемоши. Тре ся на весну, *ікру* складає в приготовані долинки. Вона в Гуцульщині доростає до 1 м. довгости і більше, тоді важить до 30 kg. (в Дунаю доходить до 1·80, а ваги до 60 kg.). М'ясо її смачне. Вона є товаришкою петруга, яким живить ся.

Летучі ости мають остивно з смереки 3—4 метри високої, і лише коло гузяра полишені 2—3 колеса фой, решта обчімхана, а зуби заковані у вершак; тими остами бє рибар головатицю у *вілиці* — у потилицю, і зараз пускає остивно; головатиця хоче іти горі водою, але сучє смереки тягне її у долину; так намучить ся вона, аж забє ся дєсь у беріг чи у *кашійцю*: фоя, незрубана від остивна, вистає над водою, вона показує, де забила ся головатиця.

147. Сак. 1. саківно; 2. готовник; 3. попруга; 4. дуга; 5. облук; 6. держек з вилами, до яких присялена дуга *поворозом* до держека.

та кобих ни бойвў си Бога. — Їник би закін ни пожиў а під єзником принїє а зловив но йндну рибку і поклав її ув рот і пустив знов у воду, то колибих лише війшоў і заєвнєстаў, то увєя прийшла би ади до рук! Але я цєго не хочу робити. Кобих знаў йник то вмирати, та ци потім нічєо?! Бо то йи чьєс, шо кожда вилази, адї, риба з каміньи, скалий, навит баби (риба) з плити впазьни, та так стойит, шо ни кинет си — но бий! а йи чьєс, шо й головач но шморгне, шо й остами ни посьбигнеш!“ розказував Лучка Полька з Ростік.

Сак (обр. 147) зложений з *саківні*, властивого плетєня, яке має *гьрло*, *чєрево* — найширша частина, *бшишок* — вузша частина і *Го-*

Говник — конець; горло розтягає *дуга* з прутя ліщини, а дугу притримує *побруга* — шнурок; аби саківно не запуталось а риба могла заплести аж у сам *гоговник*, розняте саківно ще *облукбм*, що іде від побруги до дуги а відси до *гоговника*; до кінців дуги присилені *віла*, які збігають ся у *держак*; заклебучений бік дуги придержують до держака *поборови* — шnurки.

Саківно плете циганка з грубих ниток; її треба просити, аби плела на роздорожю тай тоді, як ідуть люде на ярмарок. Торгувати ся з нею за роботу не вільно. Аби ловля саком щастила ся, має циганка зачати плести його у тоту пору, коли іде людей богато, при тім має казати ось що: „Кілько на сім роздорожю зійде ся ниві людей і маржини, тільки риби аби в цей сак за кождий раз ішло; як людей несе у ярмарок біда і жура і гаразд і охота, так аби вода несла рибу у цес сак“. До уплетеного саківна треба шукати ще *тирвового каміння*, а сей є на *тірлі* — на місци, де *трут* ся петруги; *тирвовий камінь* пізнати по тім, що він має на собі жовті, червоні і білі кропки (*пбрости*); більше щастє буде тому, кому удасть ся найти таких каміньчиків девять! Той каміньчик, чи каміньчики, завязує рибар у кавалок старого саківна і перетримує його коло себе через девять службий; як повертає до дому з 9-ої служби, не має з ніким говорити тільки насамперед у хаті з саком і то так: „Єк трави у поли, листу в лісі, піску у мори, тільки риби аби було у тобі; як сї не переривав ріка з водов ніколи, так аби сї не переривала риба у тебе іти. Як мині добре повело сї з тирваком (тирв. камінь), так аби мині добре повело сї з тобов“. По тій примівці завязує рибак тирвак у *Говник* саківна на все.

Як хто дістане мотуза з повішенника, зробить з него *швіру* (шнурочок плетений) і присилить ним саківно до держака, то куди піде з таким саком, „всюда уловит кілька хоче!“

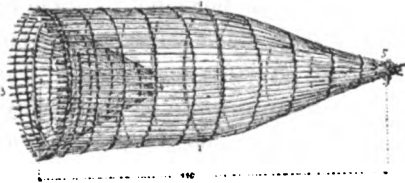
Але зі всіх способів, які по віруваню Гуцулів доводять до того, аби щастило ся у рибарстві, є ось який найпевніший: скоро заплащать ся циганці за роботу саківна, треба натягнути його циганці через голову, знасилити її, „хоть би яка стара і паскудна була, а потім так промовити: Так, єк я се охічно робив, так охічно аби у цес сак риба йшла“. Але се можна лише такій циганці зробити, що сего не знає, та вийде з саком у місце, куди закличе її рибар, аби їх ніхто не бачив. Се спосіб найпевніший на рибу, другого такого на цілім свікі нема, додав рибар Юра Б. з Жабя.

Саком ловлять рибу підчас повеня, як вода каламутна; у таку пору закидають його у воду там, де є *загін* — спокій, а подержавши

хвилю попругою при дві ріки, підносять сак у гору, аби рибу вибрати.

Як ладно на дворі, іде риба у днину на *вудку*; вудка зложена з *вуділиця* — держака, з *шварі* плетеної з білої шерсти, до якої привязана *первіця* — сива неплетена шерсть, а до неї зелізняк *гачок* з *візубцем*; на гачок закладав ся *пашу*, як: кобилиці, червячки, нересниці, жіравиці.

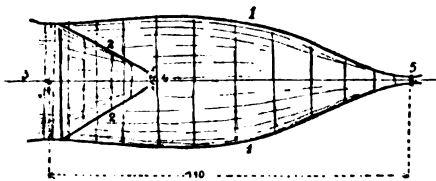
Аби щастило ся ловити рибу на вудку, треба взяти 12 волосів з перед самого тімя повішенника, витягаючи їх у стріть сонця; волоси ті треба покласти під престіл так, аби ніхто не видів, а скоро на них відслужив піп 12 службий, уплести з них *первіцю*. „Де таку вудку закинеш, там мусит хоть що, аловити ся струг!“ Аби на ню усе пструги ішли, треба першому, що *сї імет*, притяти зубами

148. *Етір* з прутя, означена як 149.

правний бік фоста, а пережв'якавши його, сплюнути на рибу і сказати: „Єк трави у поли і т. д.“ як висше.

На вудку ловить ся риба і тоді добре, як украсти волочки з хреста, що несуть перед мерцем, та тою волочкою звязати фіст першій рибі, що ся йме, і назад її у воду кинути, то, „хоть би вї не *знать* де кинув, риба буде за таким рибарем ходити“.

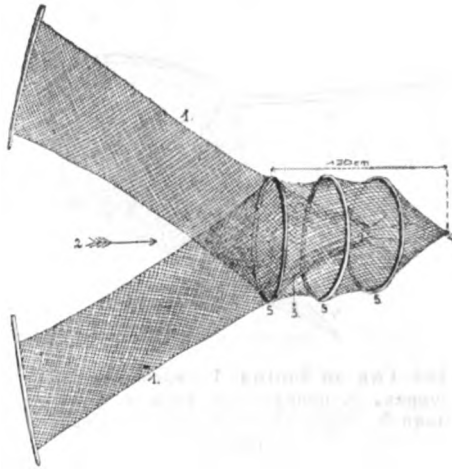
149. Перекрій 148. 1. *котіль* з тонкого прутя; 2. *герлянок* з грубого прутя; 3. рот з горлом; 4. *запад*; 5. *готовник*; місце, куда риба горлом у *етір* переплине, називав ся *відгорниця*.

В часі терла, коли риба іде горі водою, з великої води у потоки, *ложать* рибарі у плитких місцях потоків *йятірі везані з прутя* (обр. 148 і 149) *ротом за водою*; (sing. *етір, етіро*); аби вода ятір не ухопила, обкладають *готовник* камінем, а надто загачують ріку сучем від ятіра до обох берегів. Риба, що іде горі рікою, не може перебраться ся через наложене суче, бо воно коле, тому іде вона у рот ятіра, а звідси горлом у *відгорницю*, з якої не може вже дістатися назад, бо не дозволяють вистаючі частини *герлянок* при западі.

Колиж риба вертає з терла з потоків у велику воду, *ложат йятірі з крилами* (обр. 150) *ротом проти води*; ті ятірі плетені з ниток, а плете їх *циганка*; боки обгачують сучем; як

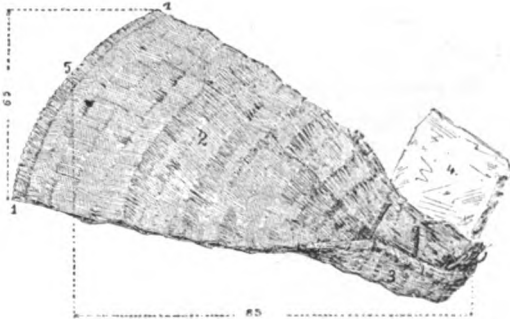
ятірі мають довгі *крила*, не загачують сучем розтягають крила до берегів; крила не пускають рибу піти боком, вона паде у ятір, з якого не пускають її зябра.

Ловлять іще рибу на *вєршкю* (обр. 151); се рід коша плетеного з лозини; ширший отвертий бік верхки се *припадь*, середина — *спадь*, а звужений кінець прикритий плитою — *головник*. Верхку закладають під тихим плесом, де з него бє *габук* — де вода вузким руслом з шумом бє у долину, і то припадає против ріку до берегів камінєм, фовю, як ятірі; головник прикривають плитою; риба, що іде з водою, не може перебраться ся боками через накладену загату, тому пускає ся у *припадь*, а звідси уносить її *габук* через *спадь* у прикритий головник, звідки горі вернути не може, бо проти неї спадом вода дуже *габуєт*, а далі поплисти не дозволяє її головник, прикритий *плитою*.

150. Стір з крилами. 1. крила; 2. рот; 3. пера; 4. головник; 5. обручі.

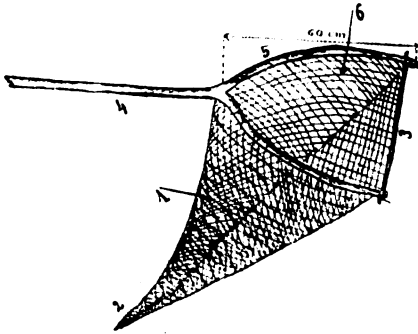
На чистій воді ловлять рибу *саком до гонія* (обр. 152) на двох людей; один стає з друком коло великого каміня, другий притискає держаком попругу сака до дна ріки коло каміня, пускаючи помежи ноги черево і головник сака. Скоро тамтой підважить камінь колом, пориває вода рибу і несе її просто у сак, звідки її не пустить той, хто тримає сак, стуливши ноги до себе.

151. Вершка. 1. припадь; 2. спадь; 3. головник; 4. плита, воно тут піднесене над головник 1×5.

Подібно ловить один чоловік *саком*, званим *нападкою*, у якої держак іде на перед, так що один чоловік може тримати нападку і рівночасно підважувати камінь. У нападку ідуть лише бабці та слижі.

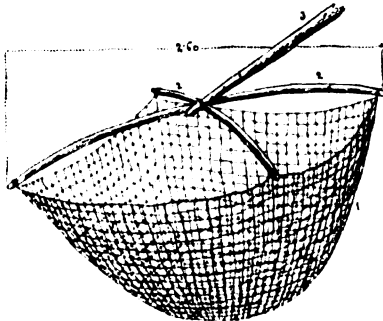
У чисту глибоку воду закидають *підклад* (обр. 153) (сак на чотири роги) на двох *дугах*, ідучих у хрест; до місця, де вони перетинають ся, привязаний держак; подержавши підклад хвилю у воді, піднимають його у гору, щоби вибрати рибу.

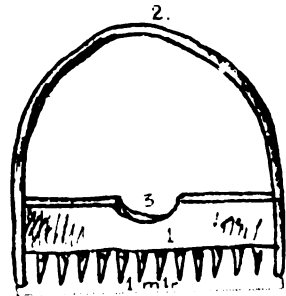
153. Сак до гоніня. 1. черево; 2. го-
ловник; 3. попруга; 4. держак з ви-
лами 5, через які пересилене савівно;
6. горло.

Челядь ловить рибу у сак без *Головника* при помочи *каблук* з *зубами*; одна трета горла того сака привязана до дощички, обтяженої камінєм, аби спочивала на дні ріки, а через $\frac{2}{3}$ горла сака пересилений каблук з ліщини; аби той прямовисно тримав ся, заткнений попри него держак сака; так усталений сак лишав челядь у воді а сама іде трохи горі водою, де, держачи *каблук* (обр. 154) у руках, рушає ногою *гребінь*, а той роз-

рушує *зубами* каміне і полошить слижі, бабці, плістки, що, уті-
каючи з водою, падають у наставлений сак.

153. Підклад. 1. савівно, 2 дуги;
3. держак.

154. Каблук. 1. гребінь; 2. каблук;
3. місце на ногу.

Дехто кидає у ріку *тріло*, яке купує у крамах; риба, що затроїть ся, спливає на воду, звідки її збирають.

6. Стрілецтво.

Стрілецтво було давніше у Гуцулів дуже розповсюджене. Сама природа гір приневольовала їх з одного боку шукати в стрілецтві охорони від медведів, рисів та вовків, а з другого боку давало воно їм змогу придбати собі легко добру поживу.

Велика скількість пушок, які, не вважаючи на заборону, переховують Гуцули ще до тепер, свідчить, що особливо давніше мусіло жити богато різнородного звіря в гуцульських горах. ---

Пушки ті майже виключно виріб домашнього промислу. Дерев'яну *лож*, незвичайно примітивну, виробляє собі стрілець сам, а *слюсар* дорабляє до неї *цївку*, *замок* на пружині з *когүтиком*, з *комиком* на канелю і *каблукю*, який хоронить *коцок* = *язічок* = *спуст*, що знов служить до *спусками* у гору *зведеного* когүтика.

Усі давніщі пушки роблені були на замок *кременевий*, відси і назва такої пушки: *кріс* (*кресі*, від *кресати* вогонь), або пушка *кременева* (обр. 155 і 156) — від кременя, який креше вогонь; новіщі пушки називають ся *рушійці* або пушки *капсезі*.

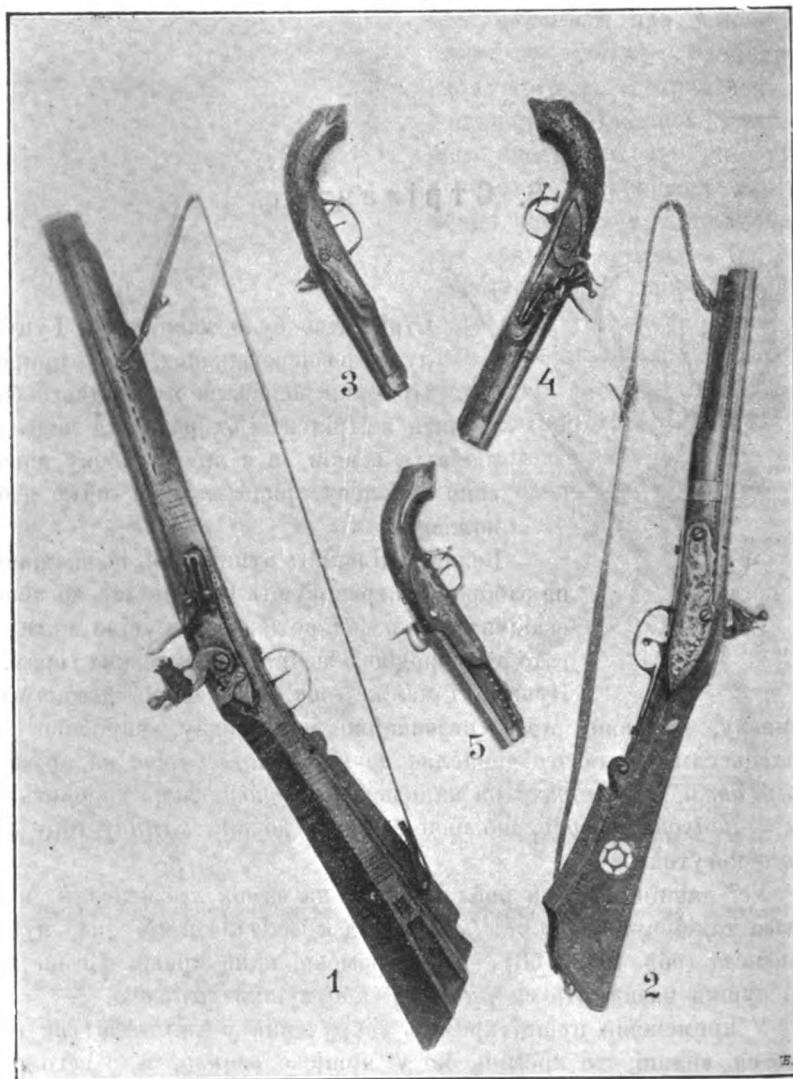
У кременовій пушці кремійь закручений у *виллицях*; як спустить ся виллиці, то кремійь бе у крицеве *огніво*, а з сего паде *ватра* у *каганець*, де запалює порох.

У *ложи* з боку є звичайно *магазин* на *кулю*, закритий *засушкою*.

Пійітка — широка частина *ложа*, яку *приложує* стрілець до правого *рамени*, підбита звичайно *постолом* — залізною *бляхою*, а то

на те, аби постіл хоронив від ушкодження п'ятки ложа, як треба кріс поставити у кут на землю на камені.

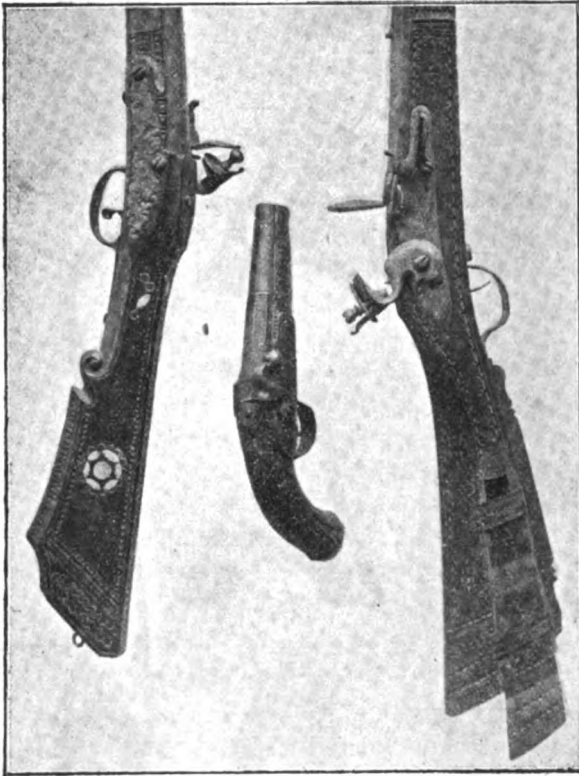
Окрім кресів мають Гуцули премного кременових і капселевих *пистоляйт*, також виробу власного; у них цівки часто мосяжні і ложа

155. Крес і пистолі. 1. Кременовий кріс; лож різьблена, у споду її видно схова на кулі, з якого знято засувку; кременовий замок натягнений; між вилицями його видно кремінь; проти него стирчить крицеве (сталеве) огниво, під ним пагавець; цівка того креса мосяжна *лисана*; важить 4·4 kg. 2. Кріс кременовий з замком спущеним; 3, 4, 5. Пистолі. Власність музею ім. Дідушицьких.

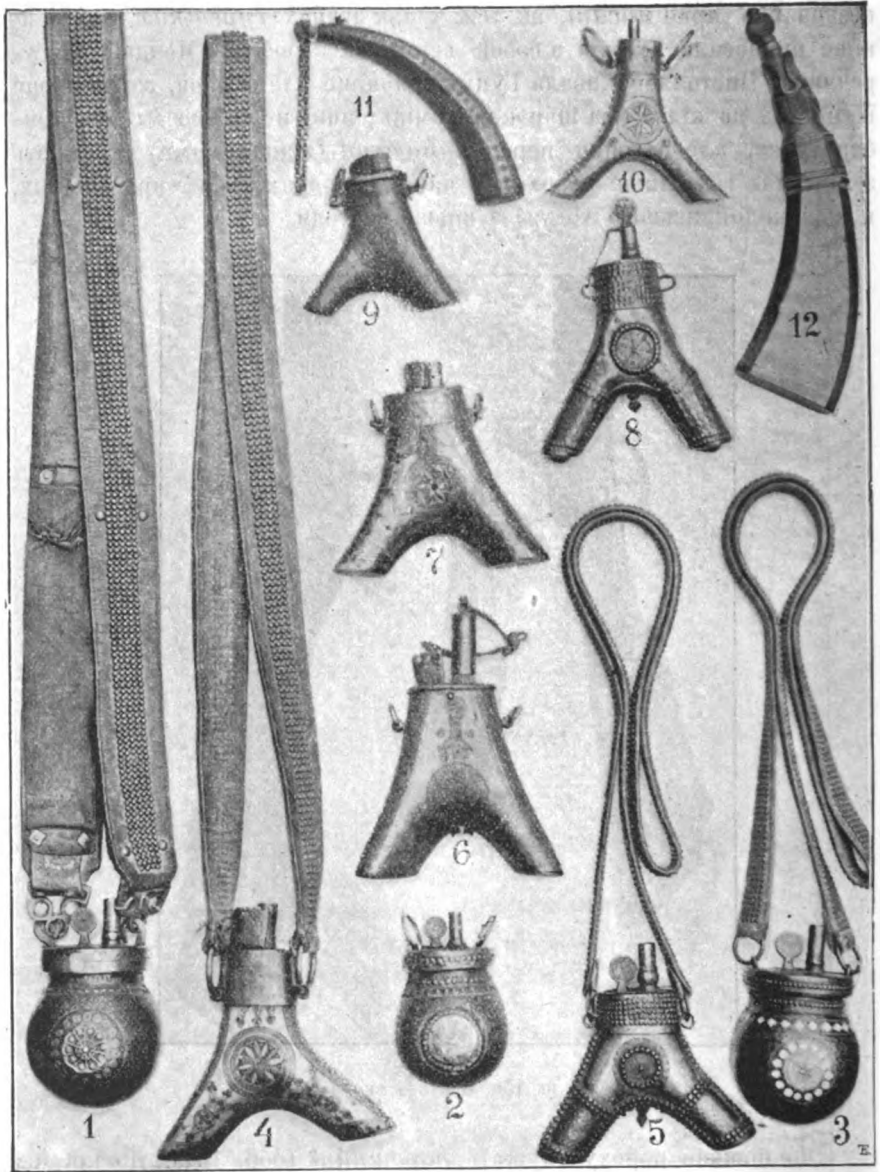
незвичайно гарно *писані*, як теж у так званих *турецьких*, які давніше привносили Гуцули з собою вертаючи з робіт із Молдавії і Туреччини. Пістолят уживали Гуцули давніше для окраси, закладаючи їх не раз по кілька за широкий ремінь; нині не вільно їм так прибирати ся, але потайки перед *панічами* (жандармами) стріляють з пістолят і то лише порохом в часі церковних свят. при весілях, в часі полонинського ходу і з иньшої нагоди.

156 як 155. Засувка висунена.

До ношеня пороху служать *порошниці* (обр. 157). До кремєнових пушок треба було двоякого пороху: дрібненького до *підсипки у комин* і грубшого у *цівку до стріляня*; на переховок дрібного пороху служив *кїбок*, а *рожок* на грубший порох. Закладаючи пістолята за ремінь, перевішував Гуцул і обі порошниці на-охрест через плече.

До всего треба вдачі, а вже ж до стрілецтва особлившої, бо не досить мати добру пушку, треба, аби під ню ішла звїрка, аби її

157. Порошницї. 1, 2, 3. Три півколисті *кубки* різьблені з яворового дерева, вибивані цїтками, запускані костью і мосяжем; 1 і 3. висять на ремнях, набивалих мосяжними цїточками; ременї підшиті тонким сапанцем, аби олов'яні ушка цїточок не брукали шматя; 4—10 *Ріжки* з оленевого рогу; 5—8 писані, оповиті мосяжною бляхою і набивані мосяж. цїточками. 11. Рожок на порох; мосяжна його затичка служить за мірку до пороху; 12. Плоский рожок з чорного рога з шийкою вирізьбленою в видї голови *жерстини*. Власність музею ім. Дїдушицьких.

добре поцілити, аби гук із пушки не розходив ся далеко і т. п., а се усе можна досягнути лише чарами. — І так, аби пушка добре була, аби її ніхто не урік, треба вибрати язик із гадини, взяти гадячого чеснока, ладану і вершків із 9-и осик, відправити над сим 9 службий, потім обчерти тим всім 9 раз пушку довкола і заховати в лож у дїрку, виверчену у *п'яти* під постолом. Аби знов пушка дуже не греміла, а про те остро була, треба шукати „місяця марта“ (в марті) гадину, убити її, зрубати і висушити голову, „ні на сонци ні у печи а так“ і розтерти на порошок, промовляючи: „Остра-с була, як вогонь; кого-с заразила, не віратував сі, так аби моя пушка, кого закрасит, аби не втік“, після того треба набити той порошок у пушку; така пушка вже греміти не гремить; її може лиш той збавити, котрому вона допаде ся у руки, а заворожити проти неї ніхто не може.

Як пушка зіспеє ся, — а може її другий *збавити*, як почує стріл із неї, — тогди треба взяти води 12 ранків до схід сонця по 9 раз із 12-и керниць, а черпаючи на відлів, говорити на зістріть: ні 9, ні 8, . . . ні 2, ні один; потім треба утяти *сліпо* (замкнувши очи) осики, покласти з неї ватру і пригріти на ній тоту воду, кидаючи у ню 12 голов з мартових гадин; тою водою треба відгасити ватру (накидати до води жару) і при заході сонця венпати воду у пушку. Скоро тільки рано сонце зійде, треба воду висипати; на тій воді буде значно: як пушка чиста, то і вода чиста, а як вода *згляджена*, то пушка не чиста, треба другий раз тото робити а воду треба у той бік висипати, відки того ранку чути стріл; тогди збавить ся пушку тому, що стрілив.

Часом *закривавлює ся* пушка — *закіпить кровію*, як ся нею стрілять до звірину, тогди треба цівку вертіти свердлом на відлів і мити 9 раз водою, приладженою як повисше.

Часом не хоче набита пушка стріляти, тоді треба обернути траву вершаком у спід, і 3 рази пушку *промикати* помежи ноги цівкою назад; як іще не хоче стріляти, треба звязати на відлів високу траву на дорозі, взяти пушку у зуби і з нею перелізти по-під тоту траву, — від того пушка певно буде стріляти.

Занім стрілець ідучи на польованє, винесе пушку на двір, має він її протягнути три рази по під прокопані підвалини; се *добре пушці*.

Аби куля добре була, треба відправити над нею 9 службий, а шроту або пороху не вільно нікому ні давати, ні позичати; як би хто у другого сам узяв кулю або порох, збавив би тамтому пушку; аби сего не *діждав*, треба стрільбу вимити у воді, начерпаній до

схід сонця з 9-и керниць по 9 раз, числячи на зістріть: ні 9, ні 8 . . . . ні 2, ні один; у тій воді треба зварити по 9 кавалків глогу, свербигузки й ожини, і то на ватрі розложеної з 9-и кавалків глогу; у тім виварі треба ще ватру 9 раз згасити рахуючи на зістріть. Пушку, насипану сею водою, кладе ся на ніч у *кочергі*, а рано треба з неї висипати воду за сонцем, потім пушку набити, стрілити, а скоро лише набій вийде, зараз заткати цівку рукою; по хвилі треба руку пахати: як смердить не димом, але інакше, треба мити на ново доти, аж буде її димом чути.

Аби пушка не розносила шроту, треба взяти тріску з середини дошки з викопаного деревища; засунути під престіл (що робить звичайно за оплатою паламар), де служба ся править; там має тріска стояти через 12 службий; того дня, як служба на тій трісці править ся, не вільно нічого їсти, окрім сїдданя; як стрілець принесе тріску уже назад до дому, промовляє над нею *трох вечерів* по три рази ось як: „Як сї не розсипали тоти кістки, що у тобі були, як се їх затримала у собі, так аби сї тримав шріт з мовї пушки при купі“; після того треба сховати ту тріску помежи шріт.

Як би хто замість звірки убив випадком пса, тоді треба цівку заткати зараз пальцем, бо вона від того зараз псує ся, потім руки умити і промовляти: „Єк не знала моя пушка, кого бє, так аби їй нічо се не вадило, шо я учінив“.

Є й такі стрілці -- але се вже дуже грїшні, — що, коли закономють ся (причащають ся), то не проковтнуть закін, але десь неназирцем виплюнуть його у платок, а дома набивають ним стрільбу; від того пушка дуже добре бє; такий стрілець знає зараз таких 18 слів, що, як би їх у хатї сказав, задрожала би зараз пушка на стїні, а звірина плачучи ішла би з ліса просто до него так, що він стріляє її з вікна.

Як би не знати хто до такого вицілив і стрілив, та той лиш скаже *найте!* то тогди каєся спалить і вода потече з кбмінка, а пушка не вистрільть!

„Є такі, шо не бойи сї Бога, дурні, а шоби пушка влучила у все, не хибляла, то йик сї законюи, не поживайи честки а несе під йизиком д'хакі і заверчут свердлом диру в скїні, ади в протесї і кладе там ув дирку закін! Покім стрільийи в то кулев. Йик трафит, а близко, то потече кров! Тов кровїов помазати би пушку то насвїкі ни хибне ніийкої звіри! Але бо це пусте так робити! Це би тов кровїов записаў си на віки вічні тому Юді!“ впевняв Лучка Полька з Ростік.

Таких стрільців в тепер дуже мало, бо попи *перевідали*, та ледви подадуть закон, зараз дає паламар водов попити, аби не мав часу виплюнути закон.

Аби стрільцєви вело ся у стрілецтві, стріляє він на великдень у паску.

Того дня, як стрілець вибирає ся на стрілецтво, не сьміє чєлядина прєяти, бо би запряла йому щастє, а звїрка не стояла би тихо, але крутила би ся, як верстєно.

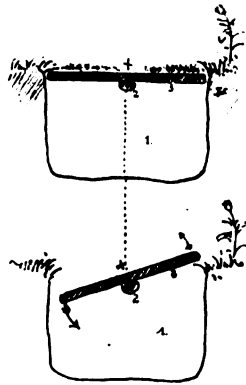
Найліпша пора іти на заяця, як упаде *пошпай* — сьвіжий снїг.

На серни та оленя виходить стрілець на *засїдку*, плазм, куда вони з ліса виходять на полянки.

Готурів стріляють лише в часї *клєпала*, бо тоді найлегче їх підійти.

Ідучи в ліс *гайтувати* — полювати, бере стрілець з собою *капови* (пом. капів) — псів, що знають занюхати слїд звїрини; се звичайні вівчарські пси, які не так вітрьять звїрину, як її полошать. Стрілець уміє на *гайтовах* — польованю, добре *получити* — вцілити звїря, але бо він стріляє у звїря лише тогди, як той приблизить ся на 10—20 кроків! Тому і не дивно, що від гуцульського стрілу не паде багато звїрини, більше ловить ся вона у ріжно-родні *застави*, покладені дорогами, куда звїрина *лакома* — рада ходити, а які стрілець уперед мусєть підглянути.

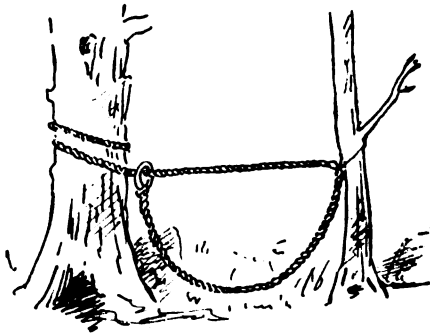
І так заставляють на медведя (вуйко, тот старий, тот великий) і на вовка (тот малий) *западницю* (обр. 158); на те копають 2 метри глибоку яму і прикривають її *дверіма* — збитими лодвами, які у бічних *зámках* = *каганцях* — дірах в землі, на *вужах валу* легко можуть перехилити ся у той бік, на який стане медвідь; вал прибитий до дверей зі споду по середині так, аби двері мали таку саму вагу на оба боки; поверх дверей накидають моху, або вкривають їх рівно кєцками, а на середину кладуть кусєнь мяса, або поставлять *стóячки* здохле малє врцє, а медвідь гадає, що воно живе, іде за ним, ступить на двері, переважить їх і паде у снїд, після чого двері назад у плаз повернуть і недо-зволють медведєви вилізти з ями.

158. Западниця. 1. Яма; 2 вал; 3. двері.

Горішній образок вказує западницю на-ставлену, а спідний показує, як двері на валу подали ся одним боком у яму, через те, що на них ста-нула звїржа.

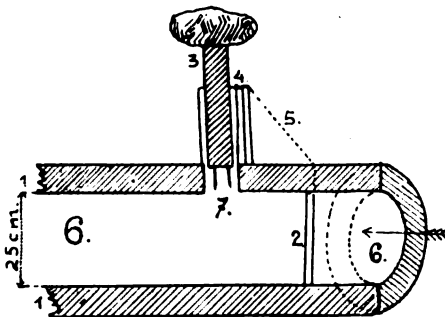
На медведя або вовка кладуть іще *силце* (обр. 159) з міцного шнура; один кінець шнура прив'язують туго до дерева, а другим вяжуть петлю через міцне залізне колісце, і ставлять її так, аби шнур ішов по над землю до другого дерева, до якого він причіплений слабою ниткою, а звідси з колісцятем по при землю до місця, де перший кінець ув'язаний; там причіпають колісце легко ниткою; медвідь чи вовк трутить ногою горішний шнур, сей рве ся від нитки а петля зашморгує ся на шию звірюки і ловить її.

159. Силце.

У полонинах ставляють вівчарі в місци дінницї, куда медвідь звик у кошару перескакувати, укосом 4—6 острих припалених палів з лубом; скоро медвідь пустить ся іти у кошару, скочить на палі і *просадить ся*.

На олені і серни наставляють *теліші* подібні, як западь на медведя, вкриваючи двері фовою, між яку силять соли. Теліші кладуть на підсмотрених пляях, якими серни чи олені *лакоми* до води ходити.

160. *Zavub* = *past* в перекрою. 1. осмів; 2. зрущик; 3. ступа з 2 зал. зубами 7; 4, 5. шнурок; 6. отвір куда входить лис.

На серни кладуть на сернячих пляях *силця*, що висають із дерева; на силце ловить ся серна за шию.

На лиси роблять *past* = *zavub* (обр. 160); на *past* видобують буквий осмів, а посеред него діру, над якою висає назублена лодва; при кінци осмова в *зрущик*, сполучений шнурочком із *ступою*. *Past* притикають при скалах до ями тогди, як лисця дома; яму тай осмів накринють камінєм; за день, чи два мусить голодна лисця

вийти з ями (другої ями вона в скалі не зробить), а з сеї влізти у осмів, де тручає зрущик, через що назублена *ступа* паде у осмів і вбиває лисцю.

його білий; над очима вистає бородавката подовгаста м'ясна нарість — *брóви*; крила короткі, лет отяжільний; готур важить 5—6 kg.

Готка — курка, $\frac{1}{3}$ менша від когута, вона пестра, має пера рудаві з білими поперечними цятками; доросла важить до 3 kg.

Птиця та та дуже обережна і боязлива, — проте держить ся завжди в глибині просторих гуцульських лісів де відживляє ся головню пучками різнородних дерев, фобю сосни, смереки і ялиці, ягодами і листям молодого зіля; літом гребе і з'їдає комах.

В марті, як тільки щезне сніг, вишукує собі готур догідне місце на *клéпало* — *тірву*, куда прилітає що день раненько перед

162. Готур на тирві.

світлом і сівши на галузь, починає *гутіти*, причім розточує хвіст, опускає крила, витягає шийку і наїжує пера. Гутінє його подібне до перериваного остреня (клепаня) коси; на такий голос збігають ся (піше) готки під дерево, де супокійно в кочалі прислухують ся гутіню; за годину спускає ся готур з галузи на землю, де окружений готками гутить дальше, причім підскакує виконуючи різнородні *данці*. Готки, *стоптані**) готурем, відходять піше яких сто кроків, відки доперва знимають ся у гору і відлітають кожда у свою сто-

*) Когут *точе* курку, від чого вона зносить *пóкладки*, стає *кльокою*, яка *кльоче*; з покладків *вiводять ся курята* = *потійта*; курка з яйцем *журисть ся*, а як сїдає на гніздо, то вона *юзили ся*, якже-ж внесе яйце, то *кличе*: „знесла яйце як кулак!“ — І гадана *чинить* уперед яйце, а потім *вiводить гадинійта*.

рону, де задумала устелити гніздо. Так само гутить готур вечером прилетівши на те саме клепало і усївши на ту саму галузь. Підчас гутія тратить він притомність, через що можна його дуже легко підійти і стрілити; як стріл не вцілить, готур не відлітає, бо мабуть не чує гуку.

Готка гніздить ся посеред гущавини у траві, де висижувє 7—11 покладків. *Готьїта*, що з них виколять ся, держать ся готки, а подібані чоловіком не утікають, але припадають до землі; тогда їх легко стріляти.

Як рибарі, так стрілці мають свої пересуди, які зневоляють їх ворожити про вдачу полову чи добичи.

Коли стрілець або рибар вибирає ся на ловлю, тоді у хаті не сьміє челядина прясти, „бо она запряїдує єму дорогу“; натомісьць добре є, як жінка переступить сак або пушку; тому укладають Гуцули нїбито від нехочу свої знаряди у таке місце, де би їх жінка могла переступити, а тота, знаючи про те, старає ся се учинити теж нїби то припадком.

Колиж рибар чи стрілець вже у дорозі, тоді ворожить собі добре з того, як перейде його жінка у *повні* (з повними коновками) або *вагітні*, як же-ж перейде Жид, піи або чародїнник, то уважає се за злий знак, кидає зараз по зад себе глиною або каменем, аби відвернути від себе лихо; колиж перебіжить дорогу заяць, тоді уже певно где його якесь нещастє, против чого треба доконче вертати домів!

Х. Домашній промисл.

Прастарий домашній промисл, звязаний тісно з життям, обичаями і звичаями Гуцулів, виробив, під впливом місцевих обставин, спеціялістів, з посеред яких одні, не могучи вижити з *клантіжа* городу, що становив їх одинокое добро, муіли шукати іншого зарібку, — другі силою своєї вдачі і замилюваня посьвячували хвилі вільні від буденного занятя на виріб або прикрасу предметів, що служать до їхнього вжитку; під впливом одних або других пробував кожний Гуцул свої молодечі сили в галузях промислу, найдоступніщих для кожного, а то: в різьбяретві і в мосяжництві, вливаючи у них те, що бачив у власній хаті, у церкві та на предметах довкола себе; як небудь воно і було, а всеж таки бачимо на усіх гуцульських виробах, чи вони примітивні чи артистичні, заховані старі звичаї і місцеві традиції, які власне витворили в Гуцульщині спеціяльний домашній промисл, через що його вироби, звязані тісно з ношею та звичаями Гуцулів, не тільки відповідають вповні місцевим обставинам і потребам, але надто носять на собі національні прикмети.

В ніякім иньшій закутку нашої Руси не відгриває домашній промисл так важної ролі, нігде не є він так загальним добром усіх, як у Гуцулів. Але не вважаючи на се, промисл сей завдяки ріжнородним впливам що раз більше упадає, через те, на мою думку, доконче треба представити його обширніше і усіх подробицях. Задля того подаю в образах ріжнородні предмети гуцульського домашнього промислу; притім буду старати ся показати по змозі спосіб, як вони виробляють ся і представити знаряди, які служать до того; окрім того подаю усі терміни кожної частини тих знарядів і т. и. Таке по змозі повне представлення корисне тим, що виробу домашнього промислу, яко продукція відриваної праці, докраної газдою, що стає у вольній хвилі ремісником, і приурочені до його власних потреб, — становлять безперечно образ умислового розвою народу, вони є виразом його інтелігенції, його склонностей і уподобань; окрім того виказують вони певну вдачу і порадиність чоловіка, що робить для себе усе, чого потребує, перетворюючи сирій материал, поданий йому природою, на предмети для вигід свого життя, виконані відповідно до свого призначеня і звичайно з чутєм декорацийних вимог; на решті і техніка деяких гуцульських виробів, бережена традиційно від віків, заслугоє з многих причин на увагу і ближше пізнанє.

Характеристичною прикметою виробів гуцульського промислу є консерватизм в ужитю технічних помічничих знарядів і одностайність зверхнього вигляду тих виробів, а се знов має причину в тім, що знанє і замилуванє до виробів переходило з батька на сина, що жили в тих самих обставинах.

З поступу, який проявив ся на полі промислу з кінцем минулого столітя, ані сліду в Гуцульщині, хоч тисячі рук заняті тим промислом. Скоро порівнаємо найдавніші до тепер заховані виробу гуцульського домашнього промислу з теперішними, то побачимо, що в них живе певний народній характер якого затерти годі; а де він і був під впливом фабричних наливів і через те де в чім і змінив ся, то зміна тота не є засадничою, бо вона не змінє народнього характеру, а се завдяки консерватизмови гуцульського робітника; до виконуваня своїх робіт уживає він мало знарядів, і то таких, які або виробив собі сам або *циган* — місцевий коваль; тому не дивно, що ті цілком примітивні знаряди сягають глибокої давнини, і від того часу вони в нічім не змінились, бо гуцульський робітник не приймає иньших знарядів, як лиш ті, якими робив його тато, на яких він сам учив ся, які він легко дома придбати або направити може; так напр. дістав в р. 1891 звісний різьбяр Василь Шкрибляк

з Яворова від промислової комісії токарню (якої уживають вишколені токарі); але він не точить на ній, а на своїй питомій, полишеній йому татом, Юрком, бо сею може він кожної хвилі переставити у догідне місце, розібрати або сам направити. — А вже дуже тяжко спонукати Гуцула до зміни зверхньої форми предмету, який він виробляє, — а мимо того зручність гуцульського *ремісника* обертає ся в границях дуже великих, від найпростішого предмету, потрібного до домашнього ужитку, поступенно аж до такого, який вже належить до властивої штуки, і якого виробив гуцульський *стільник* — артист, що на щастє сам без посторонних впливів, виобразував ся з звичайного ремісника.

Цілість взорів і окрас виробів домашнього промислу дає нам міру артистичного розвою народу, про те можемо її назвати артистичною мовою народу; затим взори, якими нарід застосовуючи їх до різнородних виробів так вдячно промовляє, треба з найбільшим поважанєм виховувати яко мову його твірчих спосібностей і хоронити її від всяких впливів, які би могли її сказити. На щастє розвивалась та мова у Гуцулів до недавна без ніяких впливів, тому вона і не завмерла а лишила ся чиста як сльоза; в ній лежить традиция артизму цілого народу, яка переходує не тільки взори, але і різнородну техніку, уживану при виконаню предметів, — дальше форми прирядів і самі приряди.

Твірчість руського народу незвичайно різнородна, а багатство взорів превелике, — що бачимо на різнородних виробках. Всюди у них та сама оригінальність, яка становить прикмету народної індивідуальности. А що первісні типи життя і культури переходують ся найдовше в гірських сторонах, далеких від усяких посторонних впливів, проте лежить і гніздо, де заховались найбільше артистичні традиції родимої орнаментики, що характеризує наш нарід, у горах, особливо в Гуцульщині. Але се не виключає, щоби ті самі або дуже східні артистичні прикмети в домашних виробках не проявляли ся виразно і різко на Поділю, Волини і взагалі на Україні; кождий, хто мав нагоду пізнати близше артистичну сторону виробів домашнього промислу на Русі-Україні, признаєть, що сама орнаментика має за собою вікові традиції, і що в орнаментальних мотивах, які подібувмо в різних сторонах Русі-Україні, проявляє ся спільність в характеристиці окрас у всіх сторонах, заселених українсько-руським народом.

Аби зрозуміти значінє окрас, відбіжу на хвилю від мого предмету, а задержусь коло окрас взагалі, причім покористую ся матеріялом, поданим у виданях Промислового Музея у Львові, а зроблю

се тим сьміліще, що і я, як се зазначено у тих виданнях, чимало причинив ся до зібраня і впорядкованя того материялу.

Перших слідів проникаючого почутя краси треба глядіти в склонности до стровня; склонність тотя в виразом принади до житя, вона в першим, наївним обявом честилюбивости, а нарешті обявом сьвяточного або празничного настрою. Окраса підносить індивідуальність особи, виріжняє особу від загалу і виносить її мов би на више становище.

В міру того, як тотя перша потреба окраси що раз більше будить ся і змагає ся, обіймає вона помало весь круг розвою артизму і штуки. Найперше прикрашає, а радше пристроює чоловік себе самого, відтак усі предмети пригідні до щоденної його потреби; дальше переносить він те почуте на предмети пригідні до часової потреби, які відтак, уміщені у властивім місци належать до стрійних приборів чоловіка; до того рода предметів належать: знаряди і статок домашний, цілий відділ орнаментики керамічної і тектонічної; коли-ж відтак чоловік підняв ся вже на високий степен ь цивілізаційного розвою, украшає він над усе місце призначене на сїдище своїх богів а нарешті свій власний осїдок, — *свій дім*; після того переминає ся помало і в міру цивілізаційного розвою тотя склонність до окраси в почуте потреби артизму і штуки.

Виходячи з того засновку, треба діяльність чоловіка в твореню окрас уважати за перший обяв почутя краси, за перші кроки на поли розвою артизму і штуки. Можемо отже вислїдок почутя краси і найвисшого розвою артизму і штуки, з'ображений в монументальних будівлях, різьбах, статуях, образах і т. и. назвати окрасами суспільности, що підняла ся на найвисший степен ь цивілізаційного розвою.

Отже потреба твореня окрас, викликана первісно у народів, що стоять на низькій степені розвою, наклонностями чисто самолюбними і особистими, займаючи в міру цивілізаційного розвою суспільности що раз ширші круги, витворює з вільна *велику штуку*, яка відділяє ся від особи, а переносить ся на предмети і стає виразом почутя краси і артизму цивілізованої суспільности.

Не тут місце розважати, як в цілости розвивала ся потреба окрас приналежних до строю, почавши від украшуваня людської шкіри татуованем у диких народів, а скінчивши на богатих строях та ознаках найвисшого достоїнства королїв і начальників, — почавши від Асирійців і Египтян аж до середніх віків, часів відродження і теперішніх, але треба бодай мимоходом натякнути про одну галузь окрас, іменно про окраси звичайні, уживані у народу і простолу-

дина, а се задля того, аби можна з артистичного і естетичного огляду осудити якість і стійність окрас, уживаних у Гуцулів.

Окраси, пригідні до строю осіб, підносять ся доперва тоді на становище замітне що до штуки, коли або вищий ступень матеріального добробиту позваляє на жертви получені з певним збитком, або коли рідимий чи вироблений зміел і почутє краси прикладають якусь вагу до всякої, навіть до найменшої матеріально-стійної частини одежі, до всякого зваряду, до цілого статку, надаючи їм естетичну і артистичну прикмету. Тоді що до штуки займають ті предмети супротив окрас, уживаних до цілий репрезентаційних і прилюдних, менше більше таке становище, як у малярстві образ щоденщини до образу історичного змісту.

Окраси ті, які мають передовсім характер, так сказати-б, чисто приватний, оцінювані зі становища справдішньої краси, повинні мати два важні знамена — *принадности* і *поваги*.

Окраси уживані мущинами, о скілько взагалі можна згодити ся з потребою стровня мущин, повинні мати на собі знамя *поваги*, а окраси, пригідні до строю женщин, знамя *принадности*; окраси старших женщин зайняли-б тоді посереднє місце між вище згаданими.

На сході, уживали в старинних часах і мущини і женщины богатих окрас до строю; мущини, о скілько належали до пануючих верств, жреців, вояків і т. и. строїлись навіть богатше, як женщины. Найвищою окрасою строю грецьких мущин були: шолом, меч і богато украшений щит, а в часі супокою: вінець, перепаска або дядема на голові. Але навіть окраси, уживані грецькими женщинами, не дорівнювали що до богатства і збитку окрасам і бісерам, уживаним женщинами у Етрусків або Римлян. Замітно також, що в пору найвишого розвою штуки у Греків, в пору, коли стрій женщины що до естетичних форм був уже цілком розвинений, відгравали гарний уклад волося, дядема, ковтки, найголовніщу ролю в жіночій строю. Збережені до нині прегарні різьби богинь і богів свідчать проте, що Греки зрозуміли з найбільше артистичного боку принадність окраси волося, яко природне услівє краси.

Коли отже міру краси окрас, уживаних до строю в щоденнім житю старинних народів, возьмемо за підставу до осуду естетики й артизму окрас, уживаних Гуцулами, — коли міру сю зведемо до скалі, потрібної для того, аби нас не могли посудити о пересадну прихильність до народніх річий, а тим самим о переціненє справдішньої їх стійности, то будемо мусіли признати, що ті гарні гуцульські окраси, хоч і що до форми так і що до виконаня

незвичайно скромні, всеж таки мають ті твори ієнія туцупльського люду головні знамена естетичного артизму.

Супротив того годі характерови тих окрас відмовити певної *поваги* або заперечити *принадности*, тих головних знамен окрас уживаних до людського строю.

З опису строю Гуцулів, котрий я повисше подав, бачимо, що змісл почутя краси об'являе ся у них передовсім в окрасах убраня і етроїв, через що уживають мушци переважно богато украшеної збруї, а то: кресів, pistolів, ножів, топірців; дальше украшають вони все, що доповняе узбровне, як: порошницї, ташки, ремені і т. и.; а яко справдешні окраси строю, крім хреста на шиї, носять Гуцули на кресанях *писані* бляхи або гальони. Жєнщини дбають передовсім про *унлєт* — фризурю, відповідно до обставин: інакше увлїтають вони волосє в празничний день, а інакше в будний або жалібний; вони носять начілця, ковтки, нашійники з металевих ретїзів з хрестами і дукачами, з ріжнобарвних пацьорок, нарешті перотені, *писані бункурїйки* і т. и.

Уклад красок всяких материй, уживаних до строю, та спосіб ужитя *чїкчатис* вишивань на білю є все гармонїйний і надає строям тим зовсім відрубний характер. Гуцули, що як способом житя, як звичаями і обичаями ріжнять ся від своїх суплемінників гірняків, поселених у Карпатах дальше на захід Руси, займають і що до строю відрубне і визначне становище.

Відрубність у строю Гуцулів об'являе ся переважно у великім уподобаню до металевих окрас всякого рода, які то окраси, ношені при строю темно-червонім, дуже мило відбивають. Окраси уживані до строю, приладжують вони майже виключно з мосяжи, а в новїйших часах і з бакфону. Мосяж, своєю краскою найбільше схожа до золота, відбиває при багрових родах материй, уживаних до етроїв, нераз ліпше, як саме золото.

Тому не дивниця, що Гуцули і Гуцулки, обдаровані особливиим зміслом гармонїї красок, цїнять високо промисл *слюсарів* — мосяжників, і бережливо плекають його, бо вироби слюсарів підносять повагу і індивідуальну принадність.

Тєпер зрозуміємо, чому *слюсарів* є багато по всіх гуцупльських кутах; але їх робота хвилєва, принагідна, нї один з них не віддає ся виключно *слюсарству*, але іде і в иньші кути робити, коли немає своєї роботи коло власного оседка.

По слюсарях займають друге місце різьбярї. І вони украшають в першій лінії предмети строю, як топірці, палиці, порошницї, стрїльби, а дальше і предмети, що стоять по за індивідуаль-

ним ужитком одиниць, але призначені до прилюдного ужитку, як хрести, ракви, боклагі, тарниці, ярма, кісята, кушки і др.; в міру, як коло домашнього огнища, того першого степеня суспільного устрою, повстало почуття потреби певної вигоди, через що збільшалося число а з ним і якість предметів, що служили до домашнього вжитку, украшав різьбяр барілки, ложки, тарелі під повницю, фірмаки на сир, жердки, полиці, столи і др.

Окраси, приноровлювані різьбарем до дерев'яних посудин не могли бути без впливу і на близьких їм по ремеслу і матеріалі боднарів, які, не маючи тої вдачі, що різьбярі, окрашають свої вироби розпаленими *писакáми* — штанцями.

Окраси на металю і дереві се найстарші роди народньої орнаментики; аж після окрашення предметів, близьких індивідуальности і родинного огнища, відчув чоловік потребу окрасити і керамічні вироби, що муїло йти по окрасі металю і дерева тим певніше, що тут не досить було самої вдачі робітника, але треба було спеціального матеріялу та певного знання і способу украшування. Тим то і пояснює ся факт, що всякі окраси на металю і дереві схожі на цілій Русі, а окраси на глиняних виробах, які підпадають місцевим впливам, се наслідованя образів в першій лінії церковних, надто з'ображення домашніх і диких звірят, сцен із сільського, жовнярського життя і т. в. На розвій керамічних взорів не впливала фантазія цілої маси народу, а лише місцева, індивідуальна, залежна від людей, що мали під рукою відповідну глину, білий пісок, дерево до печи а надто місце скорого збутя, через що знов тільки мешканці гуцульських місточок і передмісьць, як: Косова, Кутів і Пістиня займають ся гончарством.

Пригляньмо ся скрині (обр. 42 ст. 99), яка судячи по дереві, числить певно 200 років, дальше фірмі на сир (обр. 214), яка, по словам бувшого властителя, має більше як 100 років, то побачимо, що взори на скрині і фірмі нічим не рїзнять ся від взорів, уживаних Шкрібляками і другими сучасними різьбярями, розуміє ся, не входячи в техніку виконаня.

Колиж порівнаємо взори на печи (обр. 38 ст. 96), яка по свідодству властителя числить більше 100 років, зі взорами виконаними гончаром Ковальським в р. 1811 (музей Дідушицьких має 2 образи св. Миколи і Матери Божої, які я роздобув на Буківці, а на яких видївє напись: Kowalski 1811), дальше з виробами нинї вже небіжчика, справжнього гончара - сточника Бахметюка (Бахмінського), дальше косівського гончара Барановського з взорами нинї уживаними Петром Кошаком із Пістиня, які подані понизше, то переко-

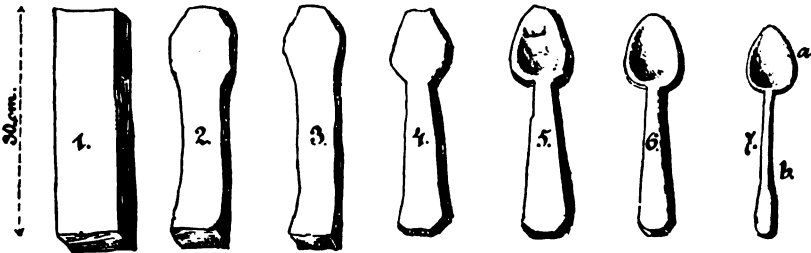
нуємо ся, що тут велику роль грає індивідуальність гончара, розуміє ся, не без впливу його учителя.

Пояснивши коротко значіне домашнього промислу, а за тим і те, як вироби того промислу знайшли під впливом житєвих потреб і змагань своїх спеціалістів, посеред яких виріжнили ся народні *сточники*, — приступаю до представлення технічного боку згаданих виробів, починаючи від виробів найпростійшої будови а кінчачи на výroбах, виконаних рукою сточника.

І. Лижкарство.

Лижкарі виробляють звичайні ложки з букового або яворового дерева, а красші з ялівця або жерепу; ложки вироблені з жерепу — жовті і *запашні*.

Дерево, вибране на виріб ложок, ріжуть лижкарі пилою, потім колять сокирою на *гентіни* — 20 до 24 см. довгі колодки

163. 1—7 представляють технічне виконанє ложки, а. ідало; б. фіст.

(обр. 163. 1.), а обтесавши їх сокирою з *великої тріски* (обр. 163. 2. 3.) і висушивши, кладуть у вісний столець, де зістругують їх *простим* вісним ножем до потрібної грубости (обр. 163. 4); дальшу роботу виконують на коліні *різцєм* (обр. 164.), який аложенний з деревяної *колодки* (1) і залізної *заклебученої виостреної ложки* (2); таким *різцем* вижолблюють у приготованій колоді *стругачєм* — звичайним ножиком із гладким вістрєм, уперед *ідало* (обр. 163. 7. а), а потім обтісують *фіст* (163. 7. б).

164. Різец. 1. колодка; 2. лижка.

З виробів лижок слівуть у Гуцульщині перед уєїх села: Яворів, Брустури і Прокурава, де майже усї Гуцули займають ся лижкарством.

Один жвавий робітник зробиць на днину пересічно 40—50 лижок, працюючи цілий день, розуміє ся, як вже передше обробив колочки з грубшої тріски.

Вироблені лижки несуть на продаж до Жидів до Яблонова, або розносять у бесагах на плечах по долах, де продають їх по 1—7 кр. за одну, залежно від величини і материялу. — Жиди платять за сотце по 60—80 кр., і при тій нагоді замість гроша дають часто тютюн, горівку або що друге, при чім теж заробляють.

2. Коритарство.

Коритар робить корита з березового або яворового дерева, або з трепети; букового дерева до того не уживає, бо воно коле

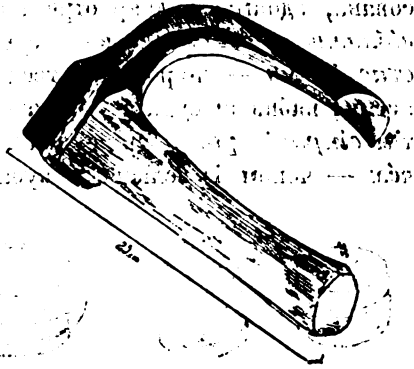

165. Коритар витісує теслицею корито.

ся; протяту колоду обрубє коритар сокирою з грубшої тріски, відтак продовбує її долотом, опісля обтісує вісним ножем на стільці,

а вкінці витісує на землі (обр. 165) гладко *теслицею* (обр. 166); теслиця подібна формою до клебця, у якого *фіст* — тонший кінець, замінений у заковане овальне вістрє (обр. 166 а).

Ціна корит, залежна від величини, виносить 1—3 зр.

166. Теслиця, а. вістрє.

3. Боднарство.

Боднарі колять сокирою м'яке сухе дерево на *гентини* — колодки, обтісують їх сокирою з великої тріски, потім *кривим вісним* ножем (обр. 167) у віснім стільці на *доги* — плоскі на 1 см. грубі дощочки; боки догів *спускають* на *лавіці* — довгим гйблн, аби доги *клом* — боками, щільно приставали до себе; так приладжені доги складають у *складач* — широкий, *ставистий* обруч; першу догу придержує боднар до складача *отримачем* (обр. 168) — приладом зложеним із двох рівнобіжних *вилцят* (1. 1.), які в міру грубости стін судити можна більше або менше розсунути або стиснути, за помочню *засува* (2), аби догу придержати до складача, через що вона не може *пребунути ся*, бо *клинець* (3), вбитий в засуву, не дозволяє розходити ся вилцятам; по при тоту першу догу накладає боднар другу *клом* до першої і так далі, придержуючи уставлені доги рукою аж до передостідної, яку знов придержує другим *отримачем*; *последню* догу треба уперед з боків відповідно стесати, аби вона увійшла на позістале місце; *занім її туди прикладає*, придержують згадані *отримачі* заложені доги, аби не розсували ся; скоро *последня* дога вже прина-

167. Кривий вісний ніж.

168. Отримач.
1. 1. вилцята;
2. засува; 3. клин.

сована, здоймає боднар отримачі і вяже судину обручами і то або *віблими* — з смерекового сучя, з лелеча, рідше з ліщини, або *ставчѣтими* — широкими, тесаними з відземка жилавого бука або ясеня; набивши судину обручами знімає боднар з неї складач, потім *виправѣє рот* у дії судини, вирівнує доги, і *затирає затирачѣм* — чопом із зелізними зубами, *затір* — ровець, в який має

169. Воднарьські вироби. 1. Паскар; 2. відро з дугою; 3. паскар з вухами; 4. коновочка; 5. черпак на воду; 6. дійниця; 7. берівочка; 8. цєбрия; 9. коновка; 10. зубеців на пиво; 11. бербениця; 12. бодня; 13. бочва.

увійти дно; зуби затирача можна більше або менше висунути в міру глибини затора; аби доробити дно до судини, шукає боднар *шашкірнею* (шестернею = цирклем) такої міри, яка би обійшла шість раз довкола затора (шукає проміру кола); тою мірою зазначає *обру* — коло, на відповідній дощинці, або на складених дощинках, що знов заляжить від величини дна; по лінії, зазначеній шашкірнею, вирізує вузьенькою пилючкою *круг*, обстругує його береги вісним ножом у стільці, аби так зладжене дно увійшло берегами у затір, але вперед мусить долішній обруч підбити у гору, аби трохи *спільжити* — звільнити доги та тоді забити дно у затір; вставивши дно, збиває боднар підбитий обруч назад і побиває доги, аби береги дна зайшли докладно у затір. — Так зладжену судину *вишкіблює*

з середини *шкіблев* — вигладжує заковченим сталевим ножом.

На бербениці та барівки треба *калювати* — вигнених догів, бо ті судини у середині ширші; до них закладає боднар в повисше описаний спосіб двох *днів*, з яких одно з *гравдом* — чопом.

Обр. 169. подає різнородні форми судин, вироблюваних гуцульськими боднарями, а (обр. 170) містить такі *писані* судини;

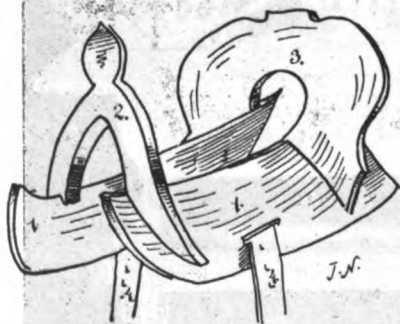
170. Писані боднарські судини. На столі 1. вписані в такий спосіб, як судини, стоїть: 2. бербениця, 3 берівочка, 4. бонлаг, плоска барілочка на горівку, 5. відро на муку, сіль, хліб, 6. скопец на дору (св'ячене). На стіні висять: 7. коновочка з дещем, 8. бляв'юшки, 9. черпак, 10. дійниця, 11. гаріль під хліб, 12 і 13. міртучи на муку. — 14. Полонник до виміру скорому, (виріб ложкара). — Судини ті виробив і описав Іван Григальюк з Річки. — Власність музею ім. Дідушицьких у Львові.

на них *пише* — випалює, боднар узори *писакáми*, які робить із заліза коваль по даним йому вказівкам. *Писакі* — се певного рода залізні печатки (штанци), з деревяними ручками. Як боднар хоче виписати судину, розпікає писак до червоного і прикладає його раз по при раз до судини, як довго писак *значит*; як же-ж остудить ся і перестає значити, то вкладає його у грань, а пише другі поля судини вьншим розпеченим писаком і т. д., міняє все писакі, аж випише усю судину до *чиста*.

З боднарства сливуть в Гуцульщині села: Річка, Космач, де майже одна третина села тим промыслом в часі вільнім від гадівства займає ся.

Ціна боднарських посудин, залежна від матеріялу і виконання, ось яка: бербениця 1·20—1·50 зр., коновка 40—80 кр., дійниця 50 кр. — 1 зр., паскар 1—2 зр., цєбрик 1—3 зр., поливавниця 2 зр., фаска 40—80 кр., боклаг 2—4 зр., берівка на масло 1·50 зр.; писані дорожші.

4. Столярство.

171. Тарниця. 1. похребтині = приліг; 2. облук = каблук передний; 3. облук = каблук задний; 4. попруги.

Столяр робить столи (обр. 169), ліжка, колиски, намисники (обр. 45. стор. 102), скрині (стор. 98, 99, обр. 40, 41, 42, 43), одвірки, рамці до вікон, замки, кресна, *тарниці* — сідла (обр. 171 і обр. 210); у тарниці є передний і задний *облук* і дві *похребтині* = *приліг*.

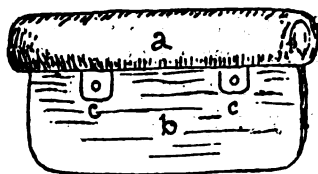
До своєї роботи уживає столяр *залізника* такого, як *майстри* при ставляню хат (про се див. стор. 87).

І столяр виписує свої вироби подібними писакáми, як боднар (див. обр. 43 на стор. 100 і обр. 46 стор. 103).

5. Кушнірство.

Кушнір розвішує здоймлену шкіру на жердці так, аби вона *лівьков* нігде не припала до себе; де се можливе, як напр. в рурковатих лабах, там розтягає їх кушнір при допомозі патичків; від вітру та тепла шкіра висихає, почім корчить ся і морщить ся.

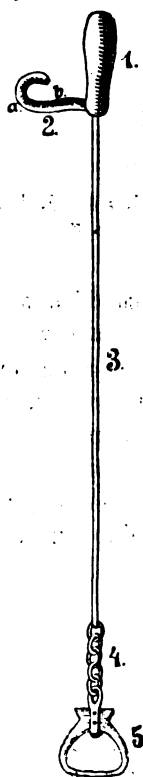
Висушена шкіра висить на поду, аж прийде пора робити з неї ко-
жухи; тоді мочить її кушнір у воді доти, аж стане така м'яка,
яка була на живім барані, а рівно-
часно виполікує вбвну від бруду. З ви-
м'яченої і виполоканої шкіри струже
пльву; *шкоблячи* м'язку *шакфою* (обр.
172), значить зіскробує залізною плоскою
бляхою, якої один довший бік має де-
ревяну *колодку* (а) примцовану залізи-
нними *вухками* (с) до *шкафи* (b).

172. Шкафа. а. колодка; б. шкафа;
с. вухка.

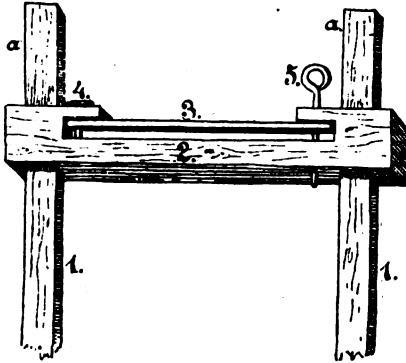
Вішкоблею, чисту шкіру простелює
м'язков до гори, *помочує* м'язку водов з сілю, потім посипає *тїстом*,
вмишеним з грїбїу пшеничного, кукурудзяної муки і соли; як уже
цїла м'язка гладко і рівно тим тїстом *устїлена*,
звиває її так, аби вовна нігде не припала до м'язки,
лише до тїста, і так кидає у деревяну *кадку* у со-
лену теплу воду, де шкіра у теплім місци стоїть
8—10 днів; по тім часї *вїймає* її з *кадсу* (що ви-
творився з тїста), і *вкрїтує* — розвішує, на
жердці, аби *вїтрївала* — висохла, потім витрїпує її.
Висушена шкіра стає твердою і дуже корчить ся;
аби її зм'ягчити, *володїть* її — помочує теплою во-
дою при помочи шматинки; за яких 12 годин *під-
володжує* — поправляє, помочуючи ті місця, що ще
від володження не відмокли; *підволоджену* шкіру
скручує як сорочку при праню, розтягає руками до
канту стїлця чи лавиці, потім перекидає передню
праву лабу через *цїрку* — патик 15—20 см. довгий,
і перев'язує попід тогу цїрку *кїючївнїком* — шну-
ром завішеним на гаку у стїлині, з відки шкіра
звисає у долину.

Дальше м'яченє і витягненє шкіри відбуває
ся при помочи *кїюча* (обр. 173); сей зложенїй з де-
ревяної *колодки* (1), до якої закований під простим
кутом сплющений залїзний *кїюч* (2), у якого один
берїг — *вїстрє* (а), тонший, а другий — *тїлє* (b), груб-
ший; у спїд колодки закручений грубий коло 80 см.
довгий залїзний прут, що у долині на залїзнім (20 см.)
ланцї (4) держить *стрємє* (5). Кушнір бере правою
рукою за колодку, стає правою ногою у стрємя,
підносить кїюч у гору до шкіри, підкладаючи рів-

173. Кїюч. 1. колодка; 2. кїюч з вїстрєм а і тїлєм b; 3. залїзний прут; 4. ланц; 5. стрємє.

ночасно ліву руку з другого боку шкіри під те місце, яке правою рукою хоче ключувати. Притискаючи шкіру ключем звернення на ліво до долини лівої руки, а потягаючи рівночасно правою ногою ключ у долину, *мне* кушнір вістрем ключа шкіру; так *ключує* він шкіру раз по при раз, міняючи праву руку і ногу з лівими, причім звертає ключ у противний бік, аж шкіра змякне і стане гладкою. Таку шкіру закладає у *пйила* (обр. 174); се прилад зложений з двох

174. Пйіла. 1 а. 1 а. цєліни; 2. колода;
3. мечик; 4. чіп; 5. сворінь.

коло півтора метра високих *пйилін*, які тарам, видовбаними у колоді (2), вистають поверх неї (а); у колоді ходить на *чону* (4) *мєчик* (3). Розвернувши мєчик кладе кушнір шкіру зложеву у двое на колоду, потім затыгає мєчик назад; аби він не вихопив ся, втикає *сворінь* (5), потім припірає пйила укосом до стїни хати; частини пйилн (а), що стирчать, не дозволяють, аби шкіра притикала до стїни; так *розпйилєну* — розтягнуєну шкіру, *пробілює* — чистить шкафою,

потім *білєть* — натирає кридовим каменем, через що шкіра стає *віправлена* — готова до кушнірської роботи.

Виправлену шкіру крає кушнір *бричєм* — широким не бганным ножем, зробленим із полотна коси, а покраяні кусві шиває *кушнірською* иглою на *три ребра* і *дублєними* нитками; до дублення ниток *готівить* — варить він лубє з вільхи, брезилію, попїл, грецило (алун) разом у водї, а як вода закипить, кидає у того *дубїло* чистї нитки, де вони дубять ся цілу добу.

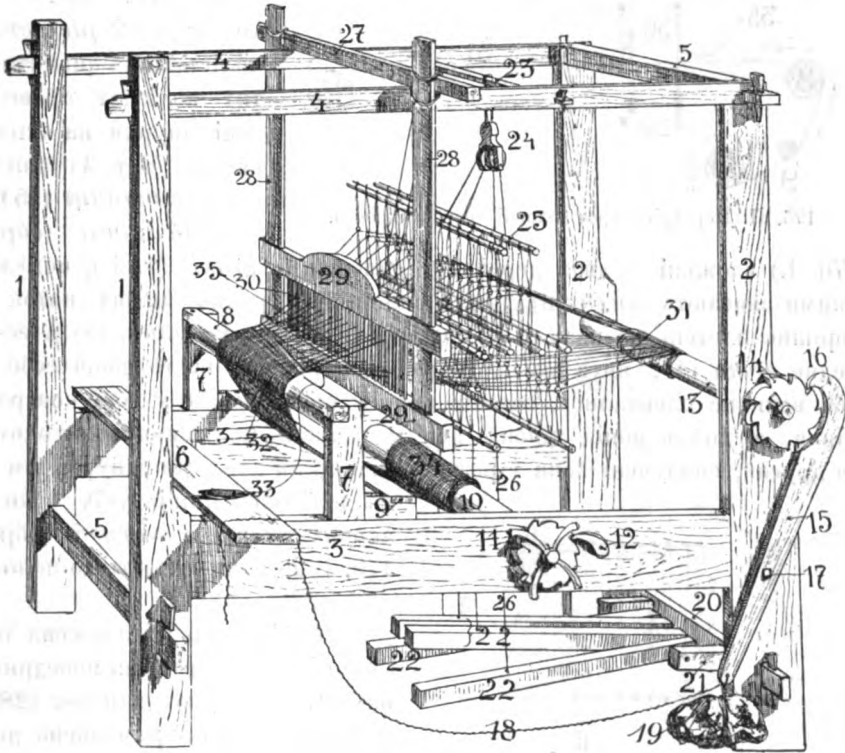
6. Ткацтво.

Кросна — ткацький варстат (обр. 175. I.) зложений з двох головних частин, з яких одна служить *підлогою* другій: *начиню*.

Підлогу творять два *передні коники* (1. 1.), сполучені з двома *задніми кониками* (2. 2.) у долині широкими *ставкїми* (3. 3.), а горою *побєдринами* (*крампїуцїями*, Косів), (4. 4.); самїж коники, передні і задні, держать ся туго *поперєчницїями* (5. 5.), що виста-

ють на боки *вухами з чопами*; при передних кониках уміщена на ставках *сідавка* = *сідець* (6); у ставки задовбані *прямовисно льонки* (7. 7.), на яких спочиває *лігма маголь* (8); понизше *маголя* *прибитий штак* (9), а ще низше *ходить* у ставках *спідний навій* = *воротило* (10); його можна крутити при помочи *сучки з ручками* (11), що вистає з поза ставки; аби навій не розвивав ся,

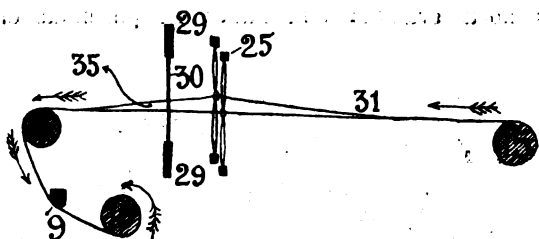

175. І. Кросна. І. 1. Передні коники; 2. 2. задні коники; 3. 3. ставки; 4. 4. победрини; 5. 5. поперечницї; 6. сідавка; 7. 7. льонки; 8. маголь; 9. штак; 10. спідний навій; 11. сучка; 12. песик; 13. верхній навій; 14. сучка; 15. кєгло; 16. песик; 17. чїп; 18. шнур; 19. камінь; 20. поперечниця; 21. вуха; 22. поножі; 23. скрапни; 24. скраплї з пільцями; 25. нїчницї; 26. мотузи; 27. стрїла; 28. 28. сивья; 29. 29. набївка в нїї 30. бєрдо; 31. основа; 32. полотно; 33. човник; 34. полотно, навите на спідний навій.

заскакує у *зуби сучки песик* (12); поміж задними кониками *ходить верхній навій* = *воротило* (13); в сучку його (14) *заскакує песиком* (16) *кєгло* (15), що *ходить на чопу* (17); скоро ткач, що сидить на сідавці (6), *потягне за шнур* (18), *відскакує песик від сучки*; як же-ж *пустить шнур*, тоді *камінь* (19) *зважає своїм тягарем тягло назад* так, що *песик заскочить за зуб сучки*, чим *здержує воротило*

від розвивання; у споду задних кочиків є *поперечниця* (20), в яку задовбані *вуха* (21), а в них *кивають* ся на зелізім сворени *побножі* (22).

Нічниця зложена з *нічниць* і з *набівки*. — До *жердочки* (22), уміщеної між победринами, завішені два *скраклі* =

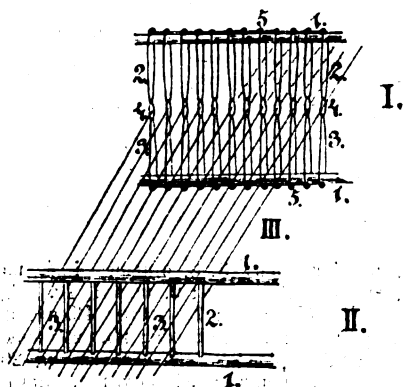
175. II. Перекрій через головні частини гросна.

жвккі (23), у *скрипцях* тих *скраклів* ходять по 2 *різквсті* *колісцета*; *рівцями* тих *колісцят* проведені *шнурки*, на яких висять (тут 4) *властиві нічницяці* (25).

Нічницяці (обр.

176. I.) зложены з двох деревяних сплюснених *ціпків* (1. 1.), поміж якими звисають *нити* (2); нити сплетені з *грубих шарих* ниток; горішнє плетєнє називає ся *кочики* (2), долішнє *кочилкі*, (3) а *середнє вічка* (4); нити звисають раз по при раз, густо побіч себе; аби вони не плентались, звязані вони у *вузлики* (5) у горі поверх *ціпка*, а долом попід *ціпок*; аби ж *вузлики* не засакаували один за другий, сполучені вони і розтягнені в цілій довгости *шнурочком*;

до долішних *ціпків* усіх 4 *нічниць* наслєні *мотузи* (обр. 175. I. 26), що сягають до *поножий* (22).

176. I. Нічниця. 1. 1. *ціпки*; 2. 3. *нити*; 2. *кочики*; 3. *кочилкі*; 4. *вічка*; 5. 5. *вузлики*. II. *Бердо*. 1. 1. *листки*; 2. *троща*; 3. *кочилкі*. III. *Осно́ва*.

Набівка (ляда) зложена із *стріли* (27), опертої на победринах (4. 4.), з двох *смизьок* (28. 28.), присилених *прямовисно* до *стріли* і з *ра́ми*, яку *творять* у споду *дві грубі поперечницяці* (29. 29). В *раму* *набівки* вложена *бердо* (30); воно (обр. 176. II.) зложено з *двох листвій* (1. 1.), поміж які *понабивані* *прямовисно* *рівнобіжні* *пачички* *трощі* (2), що *творять* між собою *кочилкі* (3). *Набівка*

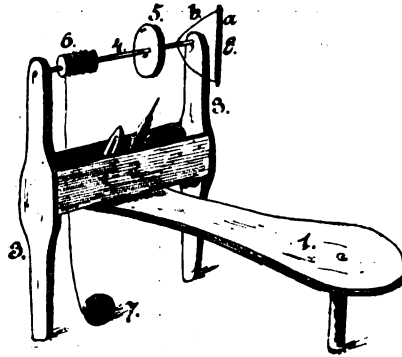
гойдає ся *свобідно* на победринах (обр. 175. I. 4. 4.).

У *міських* *ткачів* стоїть *варстат* *постійно* у *хаті*; там, *він* у *горі* *прикріплений* до *сволока* а з *боків* до *стіни* *хати*, аби не *кивав* *сі*.

Де кросний уживають лише від часу до часу, там вносять їх у хату на час потреби, а звичайно розкладають їх і переховують у кліти, коморі або де инде.

Вздовж верхнього як і спіднього воротила (обр. 175. 10. 13) видобаний *жолобець*, в який можна вкладати відповідно зіструганий *прут*. У жолобець верхнього воротила заложений стало кусень грубого полотна, яке натягнене, сягає майже до ничиниць; у жолобець долішнього воротила заложений довший кусень полотна; аби воно не *віхопило ся* з жолобця, заложений в жолобець згаданий по висше *прут*, прибитий до воротила кілочками.

Здоймлену з снувавки (стор. 151. обр. 99.) пряжу, призначену на основу (стор. 151), розтинає *ткач*, *ткаля* у *чинах* (стор. 151), пересилює через кожде вічко ничиниць по одній, а через крайні по дві нитці, а кінці ниток прив'язує до кусня полотна, що вистає з верхнього воротила; упоравши ся з сим, обертає ткач горішнім воротилом, через що навиває основу на те воротило; коли вже лишить ся основи менче більше на метер, пускає тягло (обр. 175. I. 15), яке песиком (16) заскакує за зуби сучки (14), не дозволяючи воротилови обертати ся; решту основи перепускає осторожно по дві нитці через одну комірку берда (обр. 176. II), відси обмотує маголь (обр. 175. 8), і присилює до кусня полотна,

177. Ремісник. 1. сідєц; 2. скринка; 3. 3. лаби; 4. веретено; 5. колесо; 6. цівка; 7. клубок; 8. лучок а. ручки, б. ремієц. В скринці (2): човник, веретено, клубок.

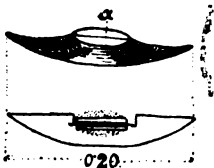
що вистає із спіднього воротила (обр. 175. 10), натягаючи притім кожду нитку основи, аби вона ішла „в міру і рівно“, (інакше рвали би ся нитки при тканю); упоравши ся з сим, обертає сучкою (11), через що основа *розправийє* ся тим ліпше, що, опускаючи маголь, іде по верх штака (9) а відси по під спідне воротило; таким чином буде уткане полотно ліпше натягнене.

Упоравши ся з основою, *насукує* ткач із клубків призначених на тканє (стор. 151) *цївки* у осібнім *реміснику* = *потаку* (обр. 177); на клубки іде *наровень* пряжі як на основу.

Ремісник зложений з *сідця* (1), з *скринки* (2), примодьованої до *лабий* (3. 3.) і з *зелізного веретєна* (4), яке заложене у горішні кінці лаб; на *веретєні* осаджене грубе деревяне *колесо* (5), що слу-

жить до *розгону*; з лівого боку колеса пересилена через *спінь* — тонший кінець веретена, дерев'яна *цівка* (6), на яку з *клубка* (7) навиває ся нитку при помочи *лучка* (8), уставленого з правого боку веретена; лучок зложений із дерев'яної *ручки* (а) і з *ремінця* або шнурка (b); держачи за ручку обертає ткач ремінцем веретено, на яке звиває ся нитка з клубка; в скринці (2) стоять клубки, усукані цівки та човники.

Насукавши доволі цівок, пересилює ткач одну з них через *веретено човника* (обр. 178 а.), сідає на сідець варстату і *відмащує* тоту частину основи, що вистає між бердом і малем, *відмасткою*, зробленою з вареної потім потовченої і на *чир* розводненої остиженої бараболі; се робить на те, аби основа була гладка; до відмащення уживає скрутка сіна, а де хто щітки; потім ступає перший раз на бічні поножа, через що підносять середні ничиниці у тору, а бічні обнижують ся (див. обр. 175); через те робить ся в основі *дорога*; нею пускає ткач човник, за яким спускає ся нитка з цівки

178. Човник а. веретено; у споду поздовжний перекрій човника; на веретені навілена цівка овіта ниткою (кропки).

по *дорозі* у поперек основи; як тільки човник перебіг дорогу, підбиває ткач набівку до себе, через що поперечна нитка випростовує ся і *пристає* туго до попередньої, так само підбитої; тепер ступає ткач на середущі поножа, за чим опадають середні ничиниці, крайні підносять ся у гору, за ними і крайні поножі, а в основі творить ся друга дорога, якою ткач пускає човник з лівого боку на правий, підбиває її бердом і т. д.

Як уже заробить ткач *крюк* — тоту частину основи, що *відмастив*, вигладжує його дощинкою і починає *спускати*; задля того потягає шнурком (обр. 175. I. 18) тягло (15), через що вискакує песик (16) з по за зуба сучки (14), а ткач тягне уткане полотно за собою, за чим розвиває ся основа з верхнього навою, а скоро пустить шнур, заскакує песик (16) за сучку (14), не дозволяючи далше навоєви крутити ся або основі розвивати ся. Тепер підносить ткач песика (12), а обертаючи сучкою (11), обертає і спідним навоєм, на який навиває ся уткане полотно; так поступає, відмащуючи кожду частину основи, яку має уткати, аж уся основа переткана нитками з човника = *полотно*, не буде звита на спіднім навою.

Як нитки попутать ся, перериває ткач одну з них, розпутує їх і зв'язує назад; так само зв'язує нитку одної вже виробленої цівки з ниткою другої; звідси беруть ся *судди* у полотні.

Оба кінці основи, що були прив'язані до куснів полотна у воротил, не можуть бути зароблені, вони полишають ся jako *тброки*.

Полотно, уткане в повислий спосіб, уживає ся на сорочки і перемітки.

На ручники, скатерти, верети уживає ся *чиноватого полотна*; воно роблене на таких самих варстатах і в той сам спосіб, тільки ткач підносить перший раз *три* ничиниці у гору а одні у долину, другий раз *три* у долину а одну у гору, через що повстають *чини*, значить: нитки ідуть *скбсом* у основі; при простім полотні ідуть нитки *просто*, а варстат має усього два поножі. — Полотно чиновате міцніше від простого.

Полотно грубше називає ся *згрібне*, а тонше: *чесанне*.

Варстати на сукно та ліжники не різнять ся будовою від тих, на яких тчуть полотно; у них лише нити і бердо рідше, бо основа грубша тай сукно чи ліжник мають вийти м'яккі з волосом, а не *тугі* як полотно. Сукно на сіраки тчуть просто як полотно на сорочки, а ліжники та запаски тчуть чиновато.

Аби виробити скатерть чи ліжник у *взори* черленими і иньшими нитками, треба покласти уперед однобарвну основу, а на ткане треба мати тільки човників з крашеними нитками, кільки красок має мати взір; при тканю не перемітує ткач поодиноких човників вздовж цілої дороги, але мусить нитки основи по взору числити а човниками з відповідними нитками переплітати основу, аби уткати пожаданий взір.

По тканю іде сукно до *фблюша*, а ліжник до *валіла* (гл. обр. 55 стор. 113).

Челядь, *ткаля*, що тче полотно у селі, годить ся за роботу від ліктя, при чім заробляє 20 - 30 кр., а ткач у місті 50—80 кр. в день.

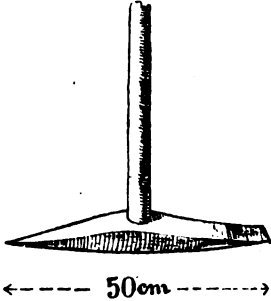
7. Гончарство.

Глину на горшки, миски і т. п. копають гончарі в камеральних або у громадських лісах; за право копаня платить кожний з них по 1 зр. в рік.

Гончарська глина (il garnczarski, Töpferthon) є глиною за-нечищеною вапном і полученнями заліза або вугля; по випаленю стає вона жовта, червонява або чорнява. Причиною такого забарвлення є власне получення заліза чи вугля, які у огни заміняють ся на окиски (tlenki, Oxide), що барвлять випалену глину на червоно, коли полученє заліза домішане в більшій скількості, на жовто, як його менче у глині, а на чорно, коли в глині були получення вугля.

Глина, з якої виробляють миски, називає ся *мищівка* (Diluvialer Thon); вона є синя, а глина на виріб горшків — *горщівка* (Diluvialer Lehm), жовтава.

Глину копають великими залізними *копаницями* (обр. 179); укопану глину *берут платками* за помочю залізних лопаток;

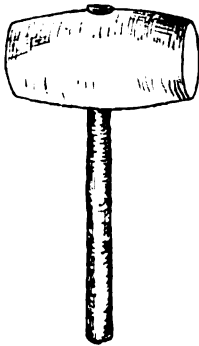

179. Копаниці.

платки ті збивають деревяними *дóвбнями* (обр. 180) у *баби* — кулі, а ті накладають на віз. Дома скидають *баби* у яму викопану у куті хати і обложену дошками, де перемішують ті *баби* ногами.

У хаті уставлений і *гончарський варстат* = *круг* (обр. 181. I.); він зложений із *спідняка* (1) — долішнього 50 см. в промірі великого деревяного круга, що обертає ся поземо на (коло 70 см. високім) *веретені*, притвердженім у *жвбках* (3) до *лавиці* (II) і з *верхняка* (4) — меншого (коло 25 см. в пром.) верх веретена припасованого поземо деревяного круга, на який уставляє гончар грудку вимішеної глини, з якої має виробити судину.

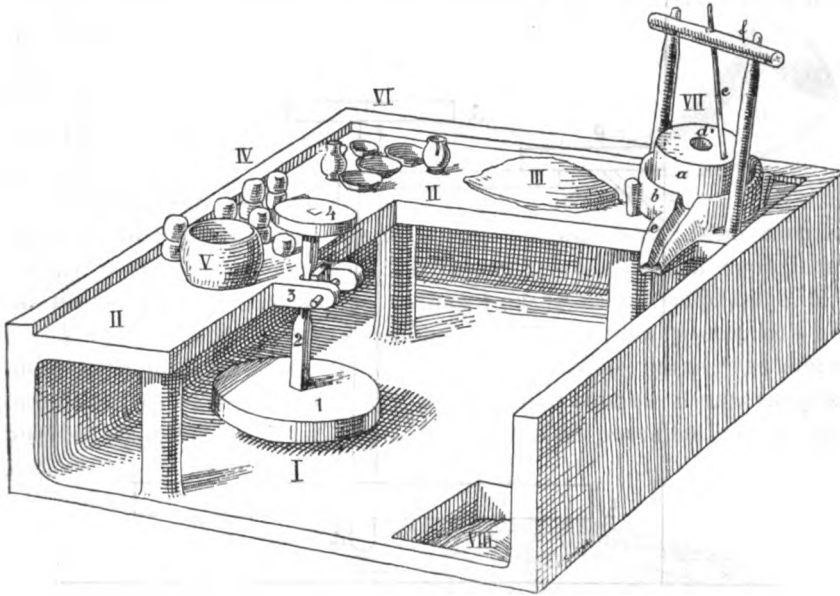
Аби глину вимісити, наструже її гончар з ями *стругом* (вісням ножем), покропить водою, потовче добре *дóвбнею*, аби розбити грудки, після чого скидає глину на лавицю (обр. 181. III), де її *бє* зразу *рúбом весла* (обр. 182), опісля *виробийє* = виробляє — вимішує, руками з півтора години, качаючи нею на усі боки, а се на те, аби ростерти і найменчі грудки, а рівночасно викинути з глини камінчики, чи що иньше тверде, що дає ся почути під рукою; через таке *вироблюванє* стає глина *податною*, *гнучкою* (п'ястичною), а чим лїпше вона *вроблена*, тим лїпша буде з неї судина; вироблену глину накладає гончар *грудками* (обр. 181. IV) на лаву перед *круг*; величина тих грудок відповідає скількості глини потрібної на судину, яку хоче уробити; перед *кругом* на лавици стоїть іще миска з водою (обр. 181. V).

180. Дóвня.

Як гончар має виробити судину, кладе приготовану грудку на *верхняк* (обр. 181. 4 і 183. а) і тручає правою ногою *спідняк* (обр. 181 і 183 б), від чого крутиться сей а з ним і *верхняк* із грудкою; гончар мачає праву руку у воду, (аби глина не *принїла* до

руки): вкладає 4 палці правої руки у середину грудки а палюх поверх неї; притискаючи глину між палцями і палюхом, формує гончар з неї при помочи лівої руки судину; з під палців виходить судина не гладка, бо слідно на ній палці; се вирівнує гончар плоским дерев'яним *серцевим ножиком* (обр. 184) в такий спосіб,

181. Гончарський верстат. I. круг. 1. спідняк; 2. веретено; 3. жабки; 4. верхняк. II. лавиця; III. глина напрутана до вимішення; IV. грудки; V. миска з водою. VI. вироблена судина; VII. жорна; а. камінь; б. обичайка; с. жорнівка; d. горло; е. жоліб; f. кросна. VIII. яма з глиною.

що вкладає у його діру палюх правої руки і поводить тим ножиком по судині, яка обертає ся wraz з кругом; до *чиста* вигладжує судину фільцевим платком, крутячи, розуміє ся, заодно кругом.

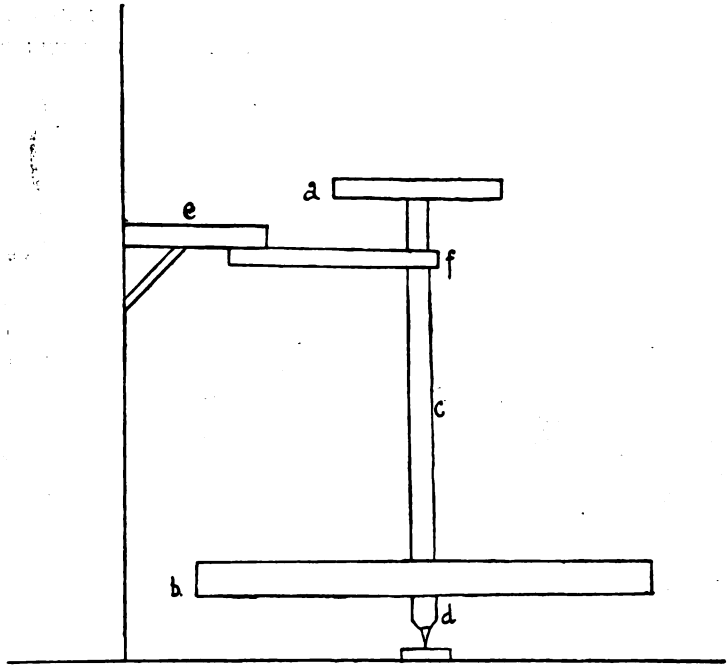
Вигладжену судину відтинає гончар дротом від круга і ставить її на бік (обр. 181. VI), аби трохи обісхла, — опісля кладе її у гончарську піч до *паленя*, — звідки судина виходить чорною, жовтавою або червоною — як до того, чи у глині є вуголь чи залізо, які власне надають (по випаленю) барву судині — про що було вже сказано.

182. Весло.

По випаленю стає судина пороватою; така добра на молоко, що має устояти ся; по молоці треба горнець висушити, бо молоко

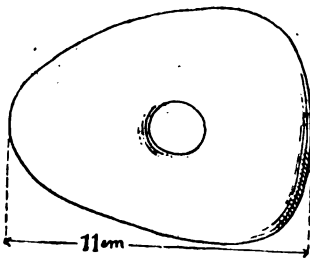
увійшло у пори і горнець став від того мокрий; але в такій судині годі тримати воду, тай до вареня вона не придатна, треба пори (дірки) у ній позатикати, що робить ся при помочи *блова* (глейти),

183. Круг. а. верхня; б. спідня; с. веретено; d. спиць; е. лавиця; f. жабка.

яким судину *поливють*; у печи топить ся *блово*, затикає усі пори і творить склисту поволоку, — *поливу*.

Колиж гончар хоче поливати судину та ще і *вписати* її, то робить се ось як: Вироблену і обсохлу судину (таб. V. 1) поливає розпущеною у воді білою фаянсовою глиною, званою *побілкою* (tertiärer Thon), від чого судина стає, як на таб. V. 2; як побілка прискіє, *рісує* гончар на ній *шилом* взір; рівці, які повстають на судині від того рисованя, виступають дуже виразно, надто не дозволяють, аби краска, наложена (опісля) на назначені поля судини, розливалася,

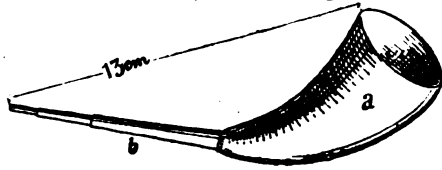
184. Серцевий ножик.

протинно рівці ті приневоляють краску держати ся в границях шилом назначених; порисувавши судину шилом, таб. V. 3, малює гончар *ріжком* відповідні поля її розведеною *червінею*.

Ріжок (обр. 185) се кінець волового рога (а), у який вставлені 3—4 що раз тонші дутки гусячих пер (б).

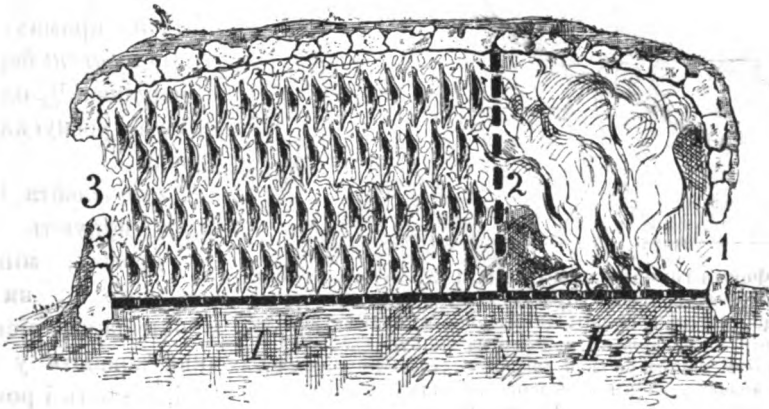
Червінь се охра = лімонітова глинка, змішана з поливою; червінь беруть гончарі в Косові в хоминьськїм лісі і мелють її на жорнах (обр. 181. VII.) на муку, розпускають у воді, наливають у рожок (обр. 185) і *пішуть* по побілці лінії, або затирають нею цілі поля (таб. V. 4). — Судина готова тепер до першого *палення*, що доконує ся у *гончарській пічці*, змурованій з каменя коло хати.

185. Ріжок.

Гончарська піч = *горн* (обр. 186) подовгаста, 3 м. довга, 1½ м. широка і так само висока; у споду вона плоска, а горою круглава; стіною з цегол переділена вона на дві нерівні частини, на *велику* і *малу пічку* (обр. 186 I. II.).

У сухій землі вкопана долішня частина горна у землю а горішня вимурована понад землею з каменя або цегли; де земля мокра, там треба цілий горн мурувати по над землею і класти дуже моцні *прімурки* — бічні стіни, аби огонь не розсадив горна; дно кожного горна покладене з цегол.

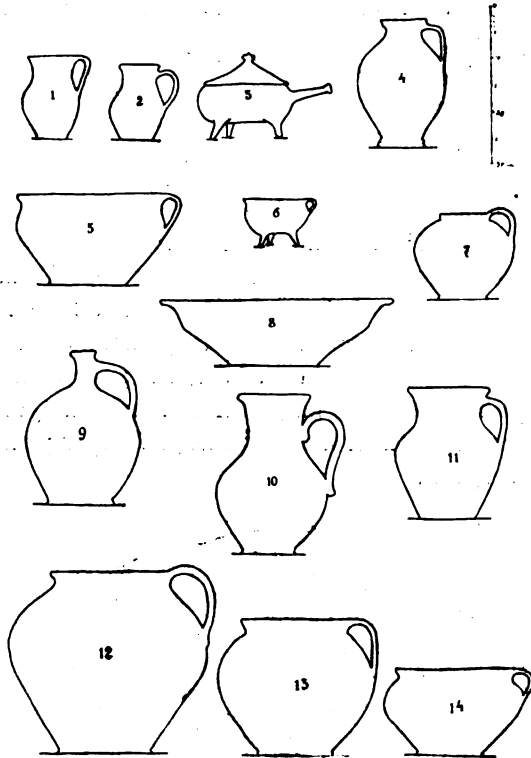

186. Гончарська піч. I. Велика пічка; 3. отвір для накладання мисок; II. Мала пічка; 2. поперечна стіна; 1. отвір для накладання дров.

У велику пічку ставить гончар коло 800 мисок на раз і то шторцом, а під ними горшки і збанки; місця поміж мисками закидує гончар черепами; як уже велика пічка битком набита, кладе він у малій пічці зразу малу, потім що раз сильнішу ватру з мягкого дерева. *Дух* — горячо, з ватри переходить шпарами, полишеними поміж цеглами у поперечній стіні, до великої пічки, де випа-

для судину і так; горшки за 10, а миски за 12—18 годин; для ліпшого продуву служить комин у горі задної стіни великої пічки.

Випалена судина (таб. V. 5.) стає тверда, не втягає в себе води, а розтоплена побілка і червінь набирають виразнішої краски, від чого виступає виразно і рисунок (таб. V. 5.).

187. **Форми гончарських судин.** 1. 2. *глічки* на воду = *водотійче*; 3. *ринка* з *фростом* на *лабгах* з *покришкою* до смаження *яєшниці*; 4. *глядунець* до *ношеня* молока у *поле*; 5. *макортик*, *мак* *терти*; 6. *ринка* з *сугом*; 7. *сиринче*, *варити* на *двоє* *людей*; 8. *макітра* до *свіджування* *молока*, „на ній стає добре *сметана*“; 9. *банька* на *олій*; 10. *збинок* на *воду*; 11. *глек* (*чорний* або *червоний*) на *молоко*, *сметану*; 12. *горнець* = *горшок*, у *нім* *варять* „на *якус* *велику* *потребу*“: *весіля*, *празник* і *т. н.* 13. *саринник* до *вареня* *голубців*; 14. *хулешинник*, до *готовлення* *хулеші*.

Як тільки вистигне судина, малює гончар *щіточкою* (*пензель*) по ній одні *поля* *зеленю*, а другий *жовтеню* (таб. V. 6.), а потім *поліває* судину *оловом* (*глязурою*) (таб. V. 7.).

Зелень се *луска* з *перегореної* *мідя*; $\frac{1}{4}$ тої *луски* *мішають* із $\frac{3}{4}$ *олова* (*глейти*), *мелють* у *млинку* і *розпускають* *водою*; *зелень* *купають* у *жидівських* *крамах*.

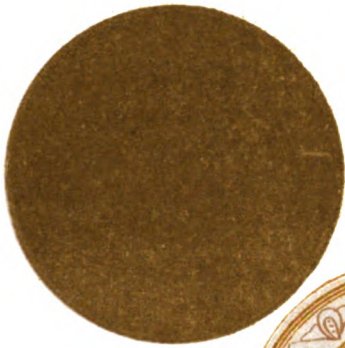
На *жовтень* беруть $\frac{1}{2}$ *червіні* а $\frac{1}{2}$ *олова*, *мелють* і *розпускають* у *воді*.

Олово (*глейта*, *Blei-охуд*) *купають* *теж* у *крамах*, *мішають* його $\frac{1}{2}$ на $\frac{1}{2}$ з *біленьким* *піском*, який *копають* у *Косові*, *мелють* і *розпускають* з *водою* на *поблизу*.

Жорна (обр. 181.

VII.) до *меленя* *по-*

білки і *т. н.* *установлені* на *лавці*; *камінь* (а), *коло* 10 *см.* *грубий*, *заложений* у *деревяну* *обичайку* (б) — *широкий* *обруч*, *крутять* *жорнівкою* (с), *всипавши* в *горло* (d) *каменя*, *краски* чи *що* *треба*, *яка* *розтерта* *збігає* *дерев'яним* *жолобом* (е) у *підставлену* *судину*.

1.

2.

3.

4.

5.

6.

7.

8.

Помальовану і поливану судину (таб. V. 7.) кладуть другий раз у гончарську піч, де наложені нові краски і полива розпускають ся, заливають пори судини — вона стає тепер викінченою (таб. V. 8.).

Як де наложено за багато краски, то вона розтопивши ся, розливає ся по судині, чим затирає докладність взорів.

На оба паленя з'уживає гончар $\frac{3}{4}$ шуха мягкого дерева.

Таблиця V. вказує описану роботу, яку мусить виконати гончар, занім викінчить поливану судину. І так: 1. миска вироблена на крузі; 2. миска побілена; 3. попередна порисована; 4. попередна розмальована червінею; 5. перший раз палена миска; 6. палена миска розмальована зеленою і жовтенею; 7. попередна поливана оловом; 8. другий раз випалена = *готова* миска.

Обр. 187 зображає різнородні форми гончарських судин і подає їх назви.

Обр. 188, 189, 190, 191, 192 надто 45 на стор. 102 поучують про орнаментуку гончарських судин, виконаних в спосіб, який поучує таб. V. і поясненя до неї.

Розуміє ся, що судини, в яких варять страву, є *гладкі* — одностайно червоняві або чорняві, а *писані* лише ті, яких уживають по за вогнем.

На виріб одного горна поливаних мисок (коло 800 штук) потребує гончар:

1) 2 фіри глини	за 1·60 зр.
2) побілки і червени	» 0·80 »
3) олова і зелени	» 6·00 »
4) піску	» 0·40 »
5) дров	» 6·00 »
разом	за 14·80 зр.

Коло усеї судини одного горна працює гончар літом 20 а зимою 30 днів; колиж має при собі двох помічників, з яких один відбирає з круга миски і кладе їх сушити, а другий *піше* миски, тоді працюють коло судин на один горн у трьох літом 6—7 днів, а зимою 12—14 днів.

Продаючи гуртом купцєви, дістає гончар за один горн 25—28 зр. (як до того, кілько мисок попукало у горні), колиж сам везе у-місто на продажу, то вьзьме за горн 40—45 зр. Але рідко котрий гончар продає сам, бо він мусить для прожитку, занім наробиць судину, брати на *борл* у жида, а той по можливо найнижшій ціні забирає усю судину за довг тай зараз таки дає наперед на нову судину, яку гончар буде робити.

188. Вироби пок. I. Бахмінського з Косова. Окриси тих судин виконані зеленою і червоною фарбою на тлі жовтавім. Полина визначає ся незвичайною трітійчастістю. — 1. 2. миски; 3. 4. 5. збанки. — Власність музея ім. Дідушицьких у Львові.

189. Два тарелі вироблені пок. І. Бахмівським з Косова.
Власність музею ім. Дідушицьких у Львові.

190. 1, 2. Миски вироблені пок. Бахмівським. У споду великий таріль з зображенням св. Миколая. Виріб Петра Кошана з Пістиня. — Власність музею ім. Дідушицьких у Львові.

191. Збанок і „баран“ з вазонком; виріб М. Кошука з Косова.

192. Вісім мисок; 2. 3. *колячі* на горівку; 4. 5. *плеканкі* на горівку; 2. 3. 4. 5. до перевішування через плечі; 6. *поставнік* — ліхтар церковний; 7. *трійця* до водосвяття; 8. хрест; 9. збанок на воду; 10. *банька* на олій. Виріб П. Кошака з Пістиня. Власність музею ім. Дідушицьких у Львові.

З повисшого виходить, що гончар заробляє за 800 мисок коло 8 зр. (дістає 25 зр. а видатків мав 14·80 зр.) значить бере літом (20 днів роботи) за день роботи 40 кр., а зимою (30 днів роботи) 27 кр.!!

Ціна судин залежить від величини, і так: поливана миска коштує 2—5 кр., менчий збанок 7—12 кр., а великий збанок (на коновку води) 15—20 кр.

Уся глиняна посудина, якої уживають Гуцули, походить із трьох підгірських місточок, а то із Косова, Кутів і Пістиня; там живе найбільше гончарів — *халупників*. Причиною, задля якої ся галузь домашнього промислу не розвинула ся по гірських селах, є просто тота, що годі звозити глиняну судину у місто на продаж у сїл, де лише мале число хат, поставлене коло публичних доріг, бо комунікація возом з горшками просто не можлива; колиж гончар живе у місточку чи передмістю, занесе й сам на торг на плечах тільки судини, кілька *міркує*, що зможе продати, а решту лишає у хаті.

Жиди — *гуртовники*, мають у місті свої осібні склади, або таки полишають судину заєдно посеред торгового місця, прикриваючи її на ніч якими шматами, соломною і т. и.

У місточку Пістини живе гончарів 27, в повітовім місті Косові і прилежних селах, як: Старім Косові, Смедній, Москалівці і Манастирську є їх 23, а в місточку Кутах: 63.

Ті гончарі достатчують глиняних судин не тільки на усю галицьку Гуцульщину, але і на буковинську Гуцульщину, надто на галицькі доли, як: на повіт Снятинський, Городенський, Коломийський, Печеніжинський, Надвірнянський, а на Буковину: на повіт Вижницький і Черновецький, куди завозять судину Жиди — гуртовники, що мають у містах згаданих повітів свої склади.

Гончарі — не Гуцули; згадую про їх вироби обширніше попросту тому, що виробами, а спеціяльно богато орнаментованими, послугують ся усі Гуцули і до свого буденного ужитку, і до окраси намисників (обр. 45 стор. 102), полиць, до церковий на поставники (ліхтарі) і т. и.

Доля тих гончарів не завидна; в доказ того подаю без зміни письмо Петра Кошака з Пістиня, одного з найліпших гончарів, що скінчив гончарську школу в Коломії. „Мов жите — пише він мині — дуже по бідному от заледви шо жию поля свого даст Біг а хлїб и до хлїба всего мушу купити все дорого платит а зарібку

ними бо гончарство дуже упало хто купує миску або горшок хоче за малі гроші або каже обійду си, бо треба грошей на хліб буду и з коритця їсти коби було шо.

.Тут гончарі роблять в дома а жінки идут на иншу роботу літом на жнива або яка там инша робота в заробит 20 крайцарів тай їсти а за тих 20 кр. шо заробит купує мукіе і шос до мукіе молока аби и чоловік дома мав їсти нім виробит горн начиня то білше з голоду й нужди виглядає як смерць а ише до того зо всіх боків друт один за аркуші другі за ширваркіе трекі за податки крапкаси всяку нужду вішукуют а все на ремісника а ніхто ни питає чи має чи заробив лише дай ані то остатну одіж бере і опів дурно продают на ліцитаціі а декотрі гончарі мают город то білше в городах роблят а гончарство лиш в зимі и гончарі ся мают шо сорочка немают ише котрий умів мурувати то иде з мулярами за помічника и там шос заробляє на жикіе и так крутит як може шоби не вмер з голоду и оплатив податки!“

От така то остаточна ціль житя нашого ремісника!

8. МОСЯЖНИЦТВО.

Уживанє бляхи до покритя й прикраси збруї і иньших предметів і то нераз у таких розмірах, що бляха цілком покриває предмет нею украшений, — в звичайно характеристичною ознакою проникаючого почутя краси і уподобаня в штуці, іменно у народів, що стоять іще на низькім степені інтелектуального розвою.

Як свідчать окази, найдені в египетських, етрусських та в кельтійських, фінських і словянських гробах, уживано аразу металевих блях до цілком плоских окрас, а орнаментака їх обмежала ся до простих і кривих ліній. зьвізд і т. п., витисканих найпростійшими знарядями; бляхою обвивано іменно кінці копій, стріли, щити й иньші бовві прибори, а се передовеім на те, аби зробити їх трівалими і спосібніщими до своєї ціли. — Відтак покривано металевою гладкою бляхою, або металевими лусками, або вкінци такими дрібними гузиками ремені (logica римських жовнірів), ношені довкола бедер, надто ремені, перевішувані через плечі.

Так само належать вироби з металевого дроту: як плетінки, до найдавиіше звісних технік, про що свідчать філіграні, находжені в найстарших египетських, асирийських і грецьких гробах.

Коли порівнаємо техніку і спосіб ужитя металевих окрас, з металевими предметами вироблюваними і уживаними нашими Гу-

цулами, мусимо сконстатувати, що й їх техніка належить до найстарших уживаних давними народами, що отже в Гуцульщині збереглися в тім напрямі характеристичні пам'ятки глибокої старини.

Приглядаючи ся ближше тим окрасам, бачимо передовсім металеву бляху, вихісновану до окрас ноші, як: на ремені, начілки, ковтки — дальше до обкладання збруї, палиць, топорищ — відтак до окраси предметів, пригідних до иньшого вжитку, як: до ташок, порошниць, дерев'яних судин (оповитих бляшаними обручами), а на решті бляшані люльки.

Дроту уживають Гуцули до виробу *рѣтїзів* — ланцюшків, *плетїнок* — переплітаного дроту, до *жиріваня* — втисканя в дерев'яні ложа пістолів і стрільб, в топорища, кубки, барілочки і т. д.

Нарешті *сїплят* Гуцули і цілі предмети з металу, як: бартки до топирців, игольники, хрести перстені, протички, чепраги, і т. и.

Стиль металевих предметів, вироблюваних і ношених Гуцулами, є переважно византийський, хоч бачимо подекуди і ренесансові мотиви.

Орнаменти на хрестах, люльках, бартках і т. д. представляють звичайно геометричні фігури, приєднані відповідно до площини, яку мають украсити.

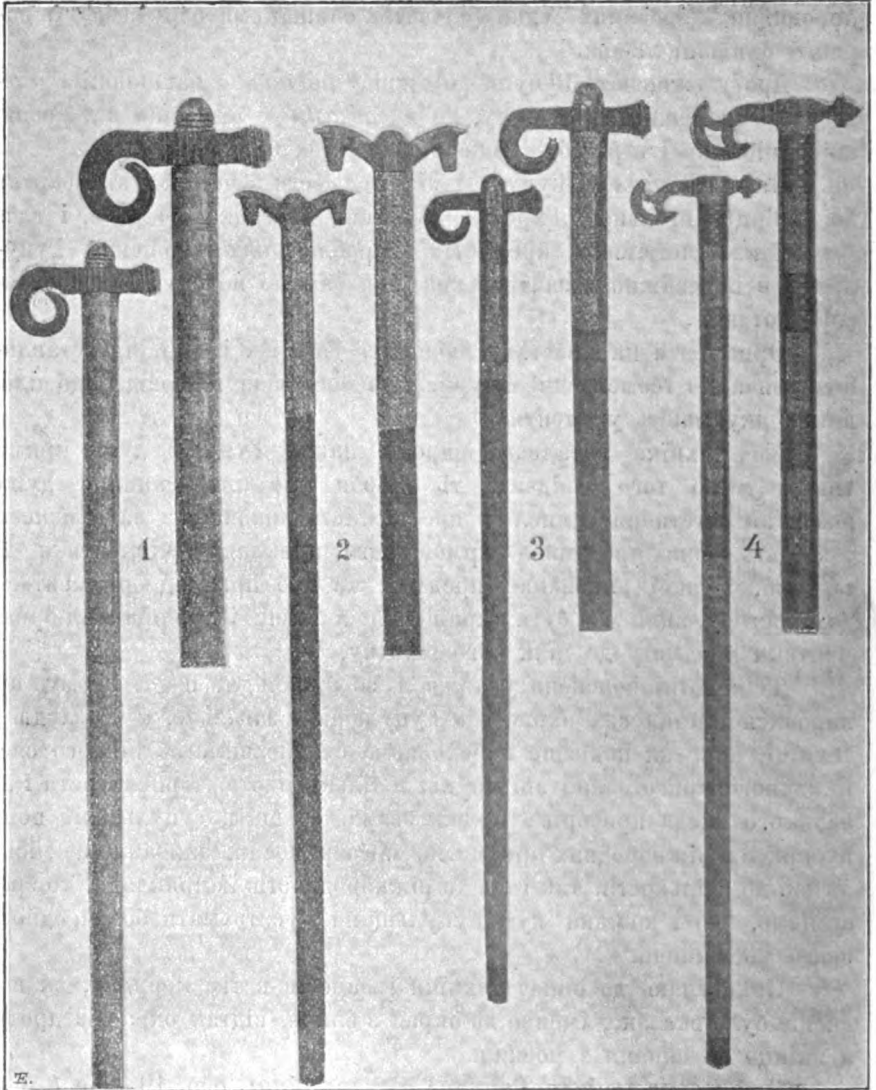
Хоч техніка металевих виробів наших Гуцулів дуже примітивна, мимо того свідчать ті вироби про питоменний і дуже розвинутий естетичний змісл і про дбалість виконаня; найбільше-ж свідчать вони про змісл гармонійного прикладу орнаментики до матерії, з якої виконаний предмет, та про приклад орнаментики до простору, який має бути украшений, а вкінці і про приклад орнаментики предмету до ціли його вжитку.

Ті короткі поясненя уважав я за відповідне подати тому, що виробленя металевих окрас є в Гуцульщині загальне, а то завдяки техніці, яка, як понизше переконаємо ся, не вимагає ніякого спеціального приготуваня ані науки, а тільки охоти, терпеливості і не великого числа приборів; колиж зважимо, що в гуцульській ноші й окрасах різнородних предметів, займав мосяж найважніше місце як що до кількості, так і що до різнородности її прикладу, то зрозуміємо, що і кождий кут Гуцульщини мусить мати бодай одного свого мосяжника.

Приступаю до опису техніки і виробів в тім порядку, як повисше було вказане, іменно до окрас з бляхи, відтак окрас із дроту, а вкінці до сипаня з мосяжи.

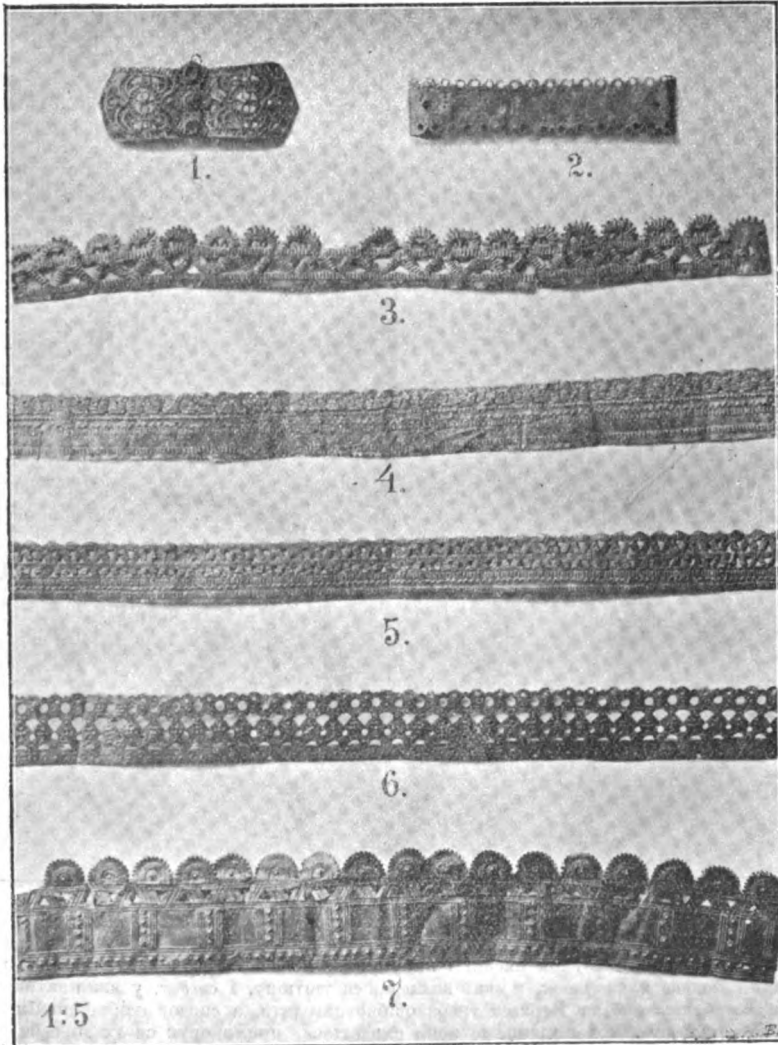
Бляхою *повивають* Гуцули: а) *топорища*, обр. 193., де 1. ціле топорище *оповїте* бляхою, 2. 3. тільки його горішня частина; б)

ташки (обр. 198., 5. 6.), яких ціла зверхня і бічні стіни покриті бляхою; в) *кресані* — (замість стязок), (обр. 194. 3—7); г) надто вирабляють із бляхи *переліжки* (обр. 205, 206, 207.); д) *люльки* і *цибушки* (обр. 195, 7. 8. 9. 10); е) *черенá* до ножів (обр. 211); з) прикрашують нею *ремені* (обр. 68. стор. 127), *стрільби* (обр. 155), *порошніці* (обр. 157) т. в.

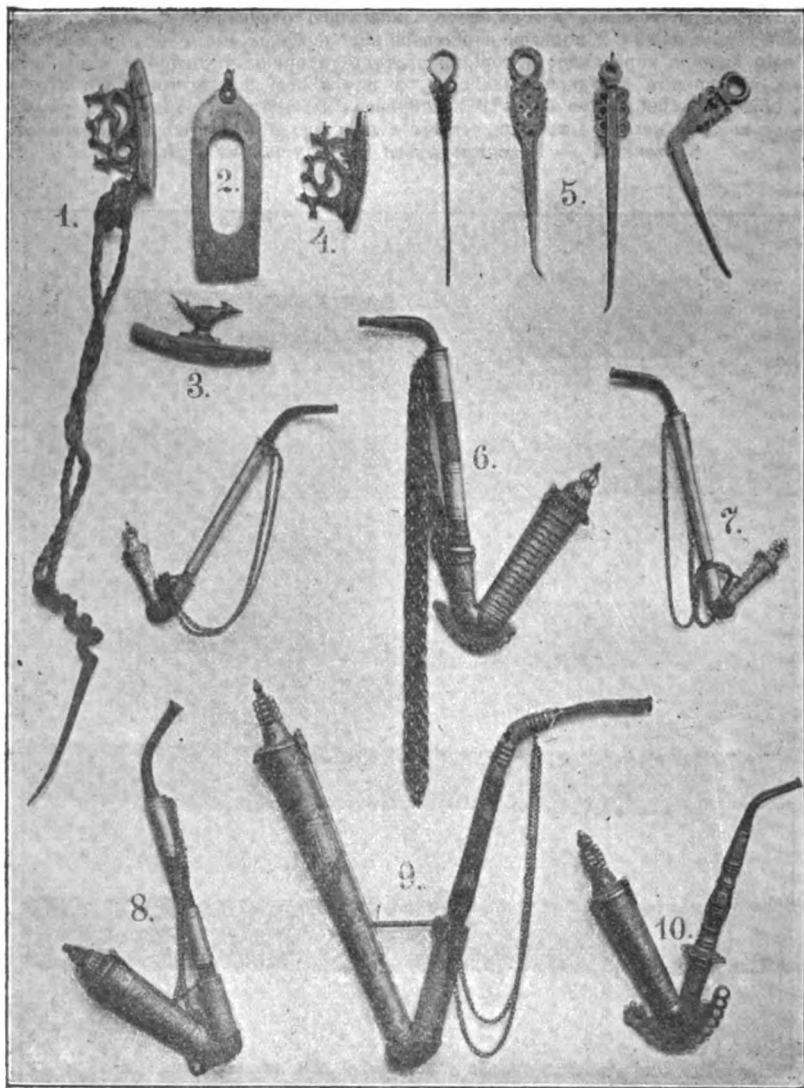

193. Чотири келефи, кождий у двох знімках, з яких перша показує цілий келеф, а друга лише горішню частину його, більше прикрашену. Келеф вложений з ручки і топорича; у 1. 3. 4. мають ручки: *лас* — тут на ліво звернену плоску, заллебучену частину; *бул* — частину звернену на право і *шишку* — вистаючу у 1. 2. 3. по над ручку до

гори; у 2. ручка з *компліе*. — Топорище у 1. ціле оповите *бакунтовою* писаною бляхою; 2. лише горішня частина оповита мосяжною ціткованою бляхою; 3. горішня частина топорика як у 2, понижше вирізуване воно ножиком, після чого вуглем натерте, аби взір вийшов виразвіще; 4. горішня частина топорика у чотирох місцях *пошита дрітес* — оповита дротяною плетінкою, а поміж нею вибите топориче піточками (див. обр. 199), бобріками (див. 197), жароване *дрітес* (див. обр. 202) і різьблене. У споду кожного келефа є мосяжна *закітка* в цвяхом, аби топориче не розбивало ся на камені. — Власність музея ім. Дідушицьких у Львові.

194. 1. Турецька чепрага — масивна аграфа, до спинання жіночих ремінних — *букурійок*, або мушинських ретівів (див. обр. 203. 2). Виріб орієнтальний, принесений тими, що за роботою ходять у Молдавію та Туреччину. — 2. Груба мосяжна бляха, писана і вирубувана; нею украшають мушинські череси (див. обр. 68. 4., на стор. 127.) — 3. 4. 5. 6. 7. Бляхи писані, вирубовані і витяскані; служать до окраси пресань замість стяжок; нині уживають до того купчих золотистих або сріблених *басаманіе* — гальонів. — Власність музея ім. Дідушицьких у Львові.

196. 1. Крицеве кресало з мосяжною ручкою; при нїм висить на *хручці*, — у двох скручених ремінцях, *протичка*. 2. Крицеве кресало. 3. 4. Два крицеві кресала з м'якими ручками. 5. Чотири писані і вирубувані мосяжні протички. — 6. 7. 8. 9. 10. *Люльки*. *Люлька* має *вершок*, у який накладає ся тютюну, і *сподок*, у який затикає ся *чубук* = *чубук* = *цибух*. Вершок треба особно загодити, а сподок особно, потім припасовує ся їх до себе і в місці, де вони сходять ся, примоцовує ся їх до себе *чотком*. Вершок накриває або гладка, трохи вигнута *накривка*, або *шишка*, як у 6. і 8.; колиж боки *шишки* прикрашені ще *кучерами* — загненими *бляшками*, як 9. 10., то се *шишка з кучерами*. Будь яка *накривка*, прилютована *кочергою* — трикутною *бляшкою* до вершка, в якій *накривка* обертає ся на *чону*. Сподок *люльки* прикрашений часто *гребнем* (6. 7.), який сидить разом зі *спідком*; де нема *гребня*, там вище

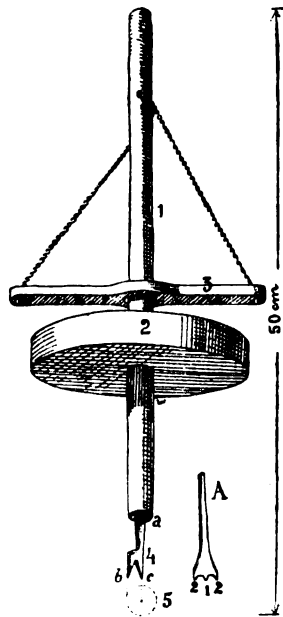

для *безеки* особна *плетінка* сподок до верхка з дроту; (черепяна люлька має завше плетений з дроти сподок, аби була моцніща). — Частина чубука, яку бере ся до уст, виточена з рога, називає ся *пищок*. — Люльки є або *вляки* з *бляхи*, або *сипані* з *мосяжи* чи *бжукту* (томбак). — Аби люльку звязати з бляхи, треба форми на верхок і на сподок; ті форми набиває ремісник бляхою, залютовує її, а потім припасовує аби частини до себе. — Люльку сплять, як вже описано. — У сподку збирає ся *мачки* (з диму та вохкості), а у верхку наліплює ся *тригар* з тютюну. — 6. *Путилівки*, люлька названа так, бо вироблена в Путилові (гуц. Буковині). На бляшану гладку люльку накладені вирубувані і писані *бакунтові* сипані перстені зціплені дрібними *чотиками*. У споду має тота люлька *плоский гребінь*, за який держить її Гуцул, коли ку, мть з неї. Цибушок дерев'яний оповитий у двох місцях писаною бляхою, а дерево жироване; у цибушок заткнений роговий *пищок*; з боку звисають мосяжні ретівки, якими люлька придержує ся цибуха; довші ретівки, звисаючі у низ, служать до перевишування люльки через шию. Вага 370 гр. — 7. Люльочка бакунтова, писана, у споду дротяна плетінка; цибушок оповитий писаною бляхою; надто ретівки. — 8. Люлька виконана як 6; у споду плетінка. — 9. як 7., лише значно більша (10 ст.), горішня частина цибушка виконана з сипаної мосяжи. — 10 як 6., але цибушок виточений з мосяжи а опісля писаний; горішня частина спідка закінчена *віничком*. — *Шшички* — никрички люльок 9. 10. се очевидні пальмети, замінені в волоту; *кучері* ужиті тому, що пальмета в мосяжної бляхи була би непрактична. Пальмета є окрасою дуже розповсюдженою у давних і теперішних орієнтальних народів, особливо в їх архітектурі. Форма шшички гудульських люльок а надто і нинва нагадують дуже дерева старяних Персії, індійське дерево *Soma*, магометанське *Sidre* — символи безсмертності. — Власність музея ім. Дідушицьки у Львові.

Писанє — орнаментованє бляхи, відбуває ся при помочи відповідних *долітців*, які, приложивши до бляхи, побивають клевцями злегка; — тоді вістря тих долітців полішають по собі на блясі відповідні сліди (обр. 193. 1. 2. 3.), або побивають їх клевцем сильніше, — тоді вістря долітців перебивають бляху наскрізь — се *прозоріста бляха* (обр. 194. 3. 5. 6.)

До виписування колісцят та луків уживають *друлівників* (обр. 196), зложеного з *била* (1) з *кочалом* (2); по билу ходить на мотузку *валок* (3); у споду біла закладають відповідний *писачок* (4); *писачок* се плескатиї кусень криці, у якого горішнім боці є *шпиль* (а) до закладання у било, а у долішнім два вистаючі кінці: *сердечник* (с) і *околичник* (b).

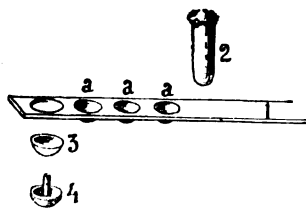
Заткнувши сердечник у відповідне місце (осередок), обертає ремісник, то піднімаючи валок у гору то спускаючи його у долину, острим околичником в округ сердечника, через що вижолоблює у блясі, в дереві або рогу *обору* — колову лінійку; знявши друлівник у гору бачимо по сердечнику ямку а по околичнику *обору* —

196. Друлівник. 1. било; 2. кочало; 3. валок; 4. писачок; а. шпиль; б. околичник; с. сердечник. А писачок з двома околичниками (2 2.) і сердечником (1).

коло (обр. 196. 5.). Обр. 204. VI. і 219. 3 - 7. показують докладно зори писання на блясі.

З бляхи *вибиває* мосяжник *бобрики* = *ціточки з фостиками* — маленькі вигнуті гузички, ось як: він крає мосяжну бляху ножицями на паски (обр. 197. 1.); один такий пасок кладе на залізну бабку, у якій є видовбані ямки; клевцем побиває по блясі залізний *прибивач* (обр. 197. 2.), що має входити докладно у згадані ямки; від того подає ся бляха, творячи *ємки* — вогнуті поглиблення; як вибє по цілій блясі такі ямки, добирає

197. Виріб бобриків. 1. пасок мосяжної бляхи; 2. прибивач; 1. а. ямки, вироблені прибивачем; 3. ціточка відтята обірником; 4. бобрик.

обірником побиває ямку, через що відтинає *ціточку* від паска бляхи (обр. 197. 3.); упоравши ся в такий спосіб з вибитем ціточок, долютовує до кожної *цинковий* (оловяний) *фостик*, через що отримує *бобрики* (обр. 197. 4.).

Такими бобриками украшають череси, букурійки, ремені (обр. 68. стор. 127.), ташки (обр. 198 і 157. 1. 3. 4. 5.)

і інші скіряні вироби в той спосіб, що роблять уперед у скірі дірки, потім вкладають в них фостик бобриків і приплескують їх з другого боку ремня, аби бобрики не вихопили ся. — Аби оловяні фостики бобриків не брукали одіня, тай аби вони не *з'єл'єдували ся* — не стирали ся, підбивають ремені, набиті бобриками, зі споду, значить верх приплесканих фостиків *юхтом* — скірою, як се видно на обр. 157. 1. 4.

Ціточкі (без фостиків), (обр. 197. 3.) набивають у дерево ось як: околичником писачка або *шакирнею* — (шестирнею = циркель), вижолоблюють у дереві *опруг* (коло), причім полишає ся в дереві ямка по сердечнику; тим самим писачком вибивають ціточку (обр. 197. 3.) і кладуть її берегом на повисший опруг, а побиваючи ціточку уперед дерев'яним *макогіном*, запускають береги її у жолобець, після чого втискають її ще прибивачем і *приплескують* злегка клевцем.

Обр. 199. 1. б. показує мосяжні ціточки запуснені у дерево; обр. 199. 1. а., положенє тих ціточок у дереві.

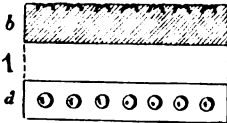
В подібний спосіб запускають у дерево бляшані паски — *дуги*, які закінчують звичайно ціточками (обр. 199. 2.), та *копитця* (199. 3.) зроблені з вузеньких *рйисок* — пасочків мосяжної бляхи, яким надають уперед кліщами форму підкови, після чого відтинають їх ножицями; до запусканя копитців у дерево треба уперед відпо-

198. **Ташки і табівки** -- плоскі шкіряні торби, пошені на ремнях через плече. 1. *Старосвіцька* табівка. *Накривка* її покрита більшими плоскими мосяжними *бовтицями*, посеред яких набито по бобрикови. По середині одна велика гарно віписана мосяжна бовтиця. Вага 1-9 kg. — 2. Подібна табівка, окрашена *пуговицями* — мосяжними гувиками з ушками і бобриками; ремінь набитий бобриками. — 3. *Новітня* табівка. На накривці понашивані лусковаті кусні шкіри, з яких кождий набитий купнями

капелями; поміж рядами скіряних нашивок понабивані мосяжні пуговиці і бобринки. Саму середину окрашає писана мосяжна бляха, п'ябита бобринками. У табівку ховають тютюв, гроші, хустку, ляльку і т. и. — 4. 5. 6. Плоскі ташки ношені більше для окраси; у них можна вложити хіба папір, бо вони не грубіші 2 см.; накривки усіх гръох ташок покриті писаною бляхою, обрмованою і переділеною бобринками на поля; у 4. прикрашена накривка ще й великими пацьорками вправленими в мосяж, умисне на ту ціль сипану. — Власність музея ім Дідушицьких у Львові.

відним долітцем видовбати у дереві жолобець, потім покласти на него *шторцом* — берегом, копитце і втиснути його зелізним маконом.

199. 1. дерево украшене цїточками; а. дивлячись на него з гори; б в перекрою для показаня, як цїточка впущені у дерево. 2. Окраса дерева *дугами* і цїточками. 3. Копитця

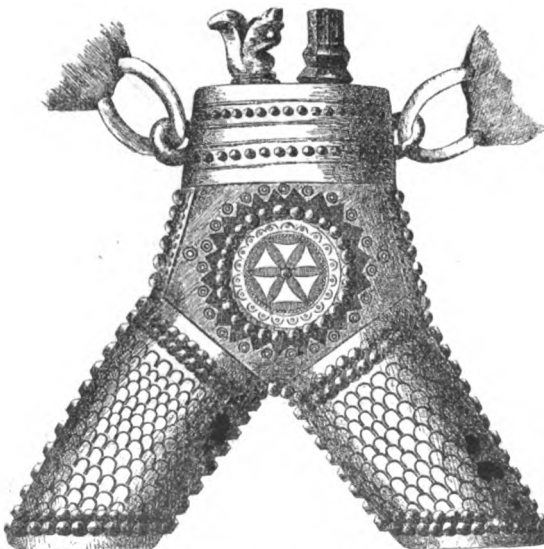
Обр. 200 і 201 уявляють вироблені порошницї вибиті цїточками, копитцями, дугами і иньшим способом мосяжию орнаментовані.

До запусканя в дереві уживають також *гладкого* або *скрученого дрїтя*, *крученки* — дроту, (обр. 202), якого *суче* — скручують, пушками. Перед запусканем вирізують долітцем коротші, а пилочкою зробленою з полотна коси, до якого дороблюють пильником зуби, довші *жолобці* — рївчики; в них роблять шидлом ямки для кінців дроту; *забївши* — загнувши, зелітцем один кінець дроту, вкладають його у ямку, потім пускають дрїт вздовж жолобця, вбиваючи його раз по три раз клевцем; другий кінець дроту вбивають у другу ямку; се на те, аби дрїт не *віжопив ся* з жолобця.

Робота цїточками, копитцями і дротом називає ся — *жирівань*.

До виробів з дроту належать іще: *плетінкі*, *рєтїзі* і *перєліжки*.

Плетінками (обр. 193. 4), виконаними в спосіб звичайного плетїня (кошів, плотів), украшають топоряца, ручки гарпунків, цибушки і т. и.

200. Рожок з оленевого рога украшений мосяжею.

Ретізьки — тонкі ланцюшки до люльок (обр. 195. 6. 7. 8. 9.), до хрестів (обр. 206.), а *ретізі** грубі ланцюхи спняті нераз гарними аграфами (обр. 203.), убирають для окраси верх широким ременів (обр. 68. 4. стор. 127).

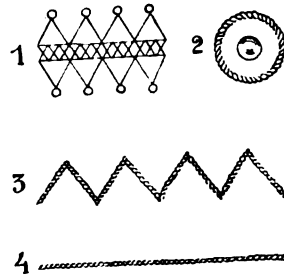
Ретізі роблять звичайними кліщами до дроту.

Переліжки — ручки із спирально скрученого дроту, служать до *переложеня* хрестів, аби не збивали ся у „могилу“ (обр. 205., 206., 207.).

Аби *усінати* що з мосяжи, треба *фірмака* — деревяного гладкого моделю (обр. 204. I.), з якого роблять у глині *фірми* (обр. 204. III.); глина на фірму мусить бути трохи піскувата, не масна, бо масна *пирбжить* ся — надуває ся; таку глину бере *слюсар* — так називають тих, що сиплять із мосяжи, з річного намулу, розтирає на мілкий порошок, додасть води і вимішує на густо; так приготовану глину набиває слюсар у 2 деревяні *стремінці* й обсипує її розтовченим вуглем, аби глина не прилипала до фірмаків; на глину одного стремінця кладє мосяжник фірмаки, кілька їх влізе ся, вдушує їх *макобно* у глину, через що вона уступає зпід фірмаків і входить у кожний їх куточок; набивши фірмаками одно стремінце, кладє верх него друге стремінце з глиною і придушує оба сильно в *одну могилу* (обр. 204. II.); опісля розбирає з тої могили стремінці, яких кінці заложені *взв-*

201. Кубок, вироблений з дерева а украшений мосяжею.

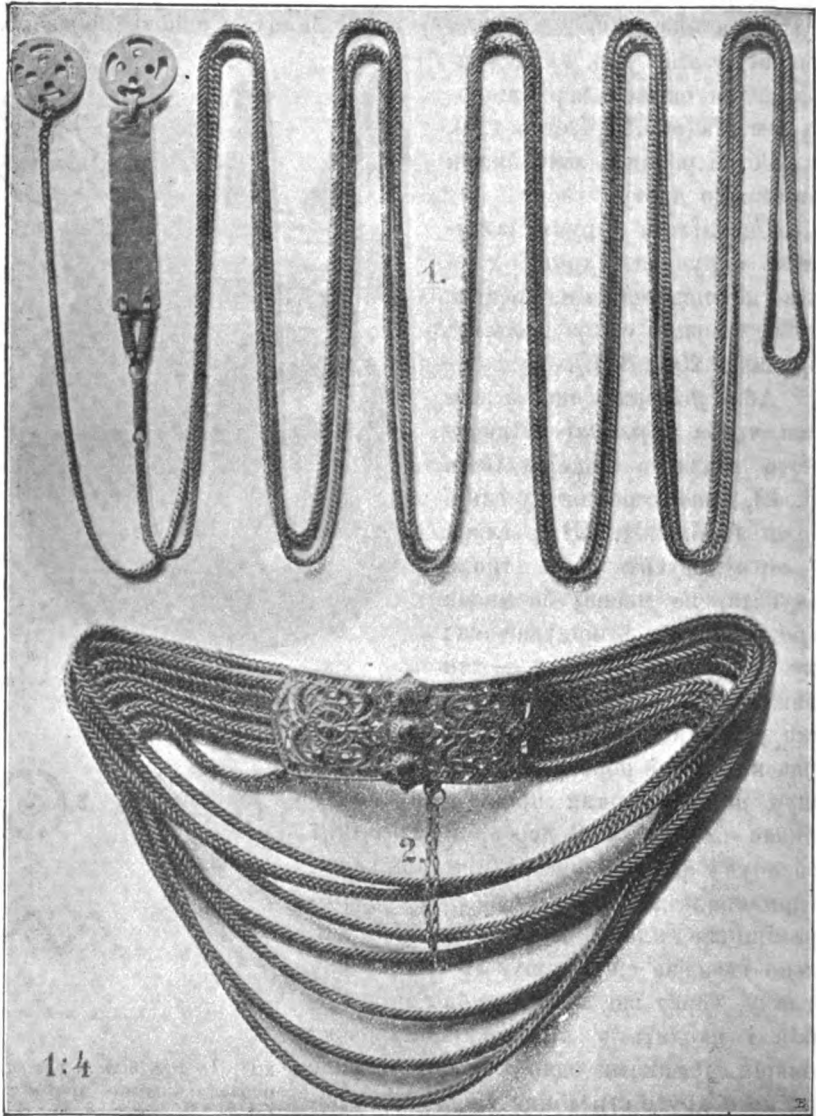

202. 1. Решітки з головками, окраси гладким дротом; 2. Обора із скрученого дроту; по середині піточка; 3. Скручені крисульки (з скрученого дроту); 4. Рівний скручений дрот = крученка.

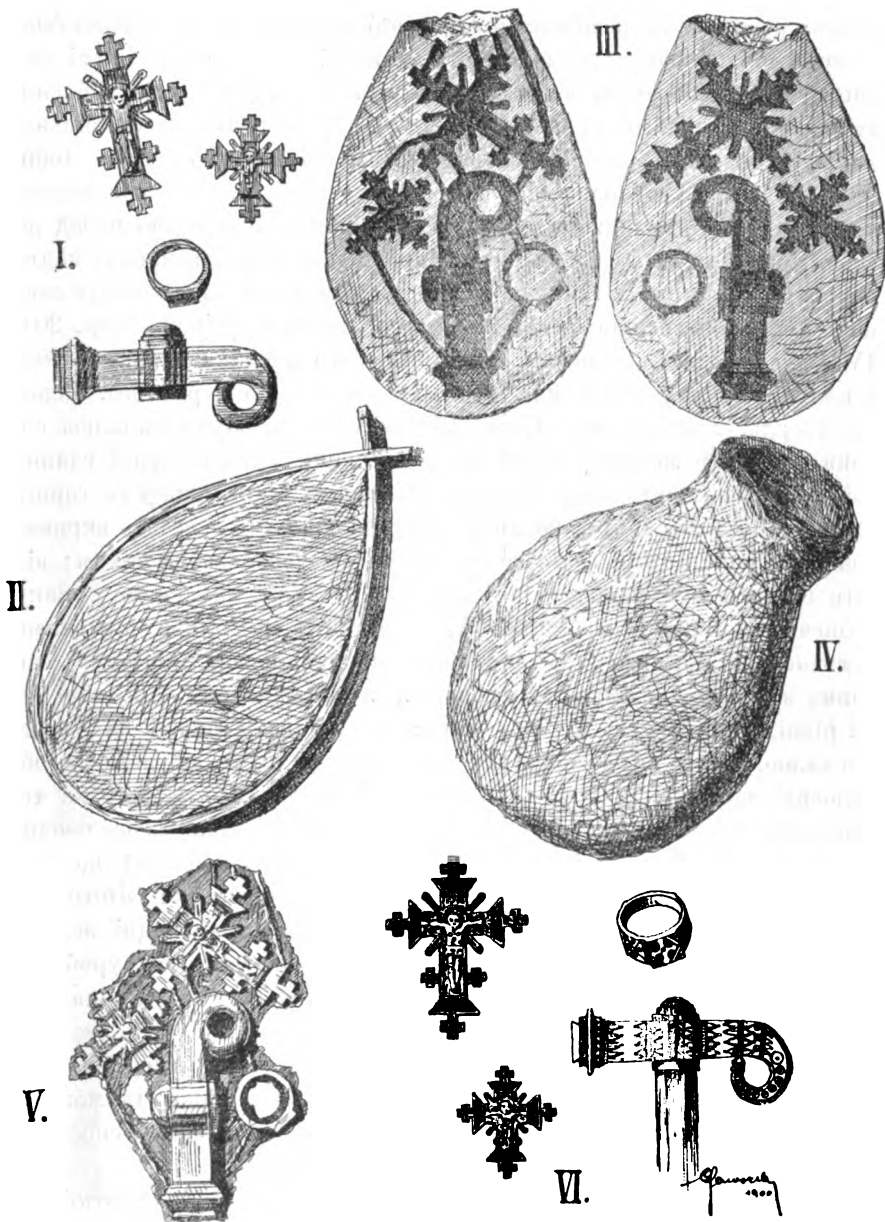
*) Шевченко: Колиш то ще во время оно
 . . . . . мудрий Нума
 і на дівча і на цвіті
 Дивуєть ся собі і дума,
 Який би ретязь ще сплести.

По чеськи: řetěz.

Матеріал до українсько-руської етнографії, т. IV.

203. Ретізі власного гуцульського виробу, ношені верх ремешів (див. обр. 68. 4. стор. 127) для окраси й ефекту; горішні ретізі мають до спинання мисяжні кілця, якими привязують ретізі до ремеша, а долішні спинані на *турецьку чепрагу* — емальовану. скляними імітаціями дорогих камінів окрашену аграфу. 1. важить 1·2 kg. 2. 1·6 kg. Власність музея ім. Дідушицьких у Львові.

204. Сипонтні мосяжи. I. чотири дерев'яні фірмажи; II. глина набита у два стремінці; III. глина помежи стремінцями розрізана на дві половини; на них видно фірми витиснених фірмажів (I) подучені рівничками; IV. обі половини (III) навазд зліплені і глиною обмашені; до них у горі дороблена лійка; V. короставі усяпані предмети, вицяті по розвитку IV.—VI. мосяжні виписані предмети.

бами за себе як обручі на бочці (се на те, аби їх кожної хвилі можна розкласти); розібравши стремінці, обкравує глину і *прорізує* з боків обі половині; ті відстають легко від себе, бо обсіпані вуглем; виявши фірмаки з глини, отримує *фірми* — заглиблення, витиснені фірмаками в глині (обр. 204. III.); як глина трохи обісхне, вирізує ножиком помежи поодинокими фірмами *рівчики* (обр. 204. III.), а надто один більший рівчик, яким має сипати мосяж у фірму; так приладжені обі половині прикладає уважно назад до себе, причім дивить ся, аби витиснення, полишені по фірмаках, надто вирізані рівці припали щільно до себе; як се стане ся, обмащує глиною боки в повисший спосіб отриманої великої *фірми* (обр. 204. IV.) — доліплює до неї в місци більшого рівчика осібну *лійку* і кладе у грань, аби глина випалила ся аж до червоного, через що твердне ціла велика фірма. Підчас того як фірма випаює ся, топить слюсар мосяж у *гбристи* — черепку з невипаленої глини; горшя таке служить лише на одно *стопленє*; накидавши у те горшя *мосяжи*, вкладає його слюсар у ямку, викопану в землі, вкриває довкола граню і *піддуває* грань ще малим ковальським міхом; від того стопить ся мосяж „за яку годину“ на *воду*, яку сипле у лійку розпеченої форми (обр. 204. IV.), звідки вона пливе рівчиками у витиснені форми і там *застиває*, принявши вид фірмаків; як глина застигне, розбиває її слюсар а з неї виходять *коробасті* — не рівні, позаливані, відливи фірм; ті відливи держать ся разом мосяжню, що була у рівчиках та тою, що підплила помежи обі половині фірми (обр. 204. V.). Горячі відливи кидає у воду на те, аби *закаміли сї* — загартували ся, після чого відломлює поодинокі відливи від себе і обгладжує їх (бо вони *коробасті*) що раз делікатнішими пильниками; ціла ся робота називає ся: *сіпанє*.

По сипаню іде *писанє*; до сего служать ріжнородні залізни *долітці* (штанци), які кожний собі сам або *цїган* йому уробить; вістря одних *долітців прости*, других *заклебучені* — закривлені, иньших *хрестати*, *оборобати* — коловаті і т. и.

Аби тими *долітцями* вигладжений вже відлив *віписати*, прикладає їх слюсар вістром раз по при раз, відповідно задуманому взорови, до вигладженої мосяжи і побиває клевецем. Таким способом виписані предмети на обр. 204. VI. 219. 3—7 і и.

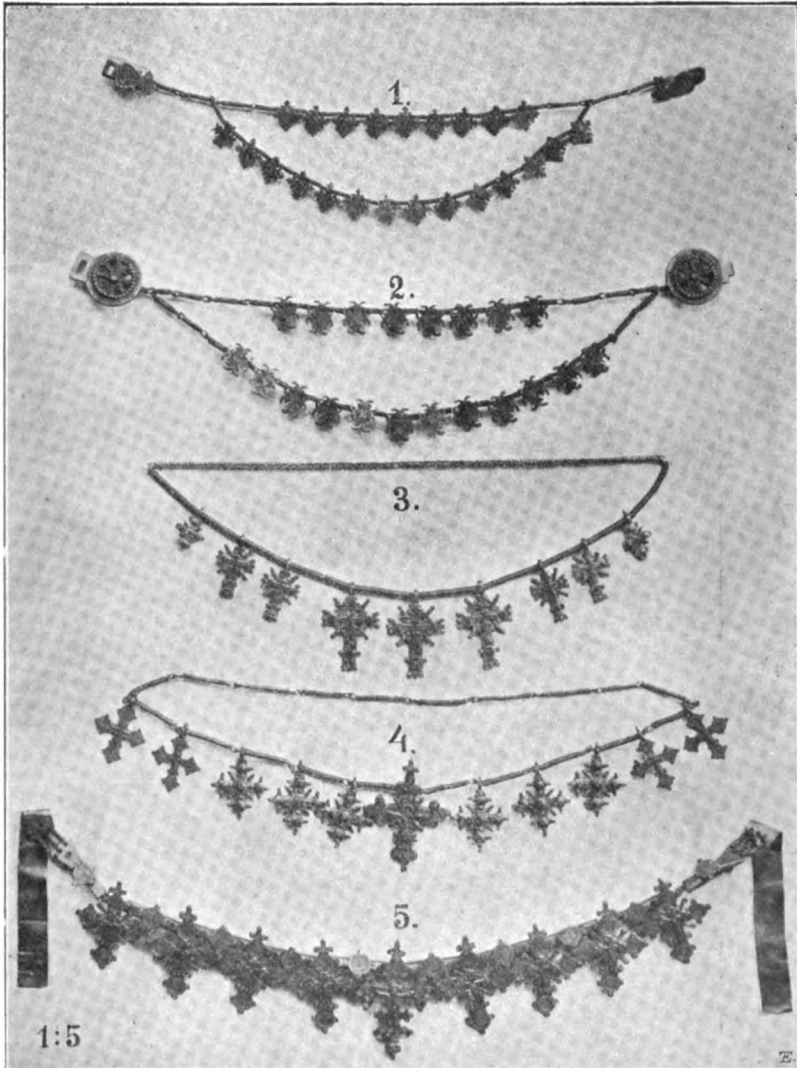
Так сиплять *хресті* (обр. 205., 206., 207., 208.), *барткі* до топірців (обр. 209.), *келефи* (обр. 193.), *чепраги*, *бобтиці*, *првжкі*, *водила* (обр. 210.), *черена* до ножів (обр. 211.), *игівники*, (70. 3) *лускоріхи* (обр. 211. 8. 9. і 219. 7.), *прбтички*, *гребені* до люльок, *ручки* до кресива, *цибушкі* (обр. 195.), *півговиці* (обр. 198.), *цївки*

до стрільб і pistolів і деякі складові частини і окраси стрільб (обр. 155., 156.), перстені (обр. 73. стор. 131.) і т. и.

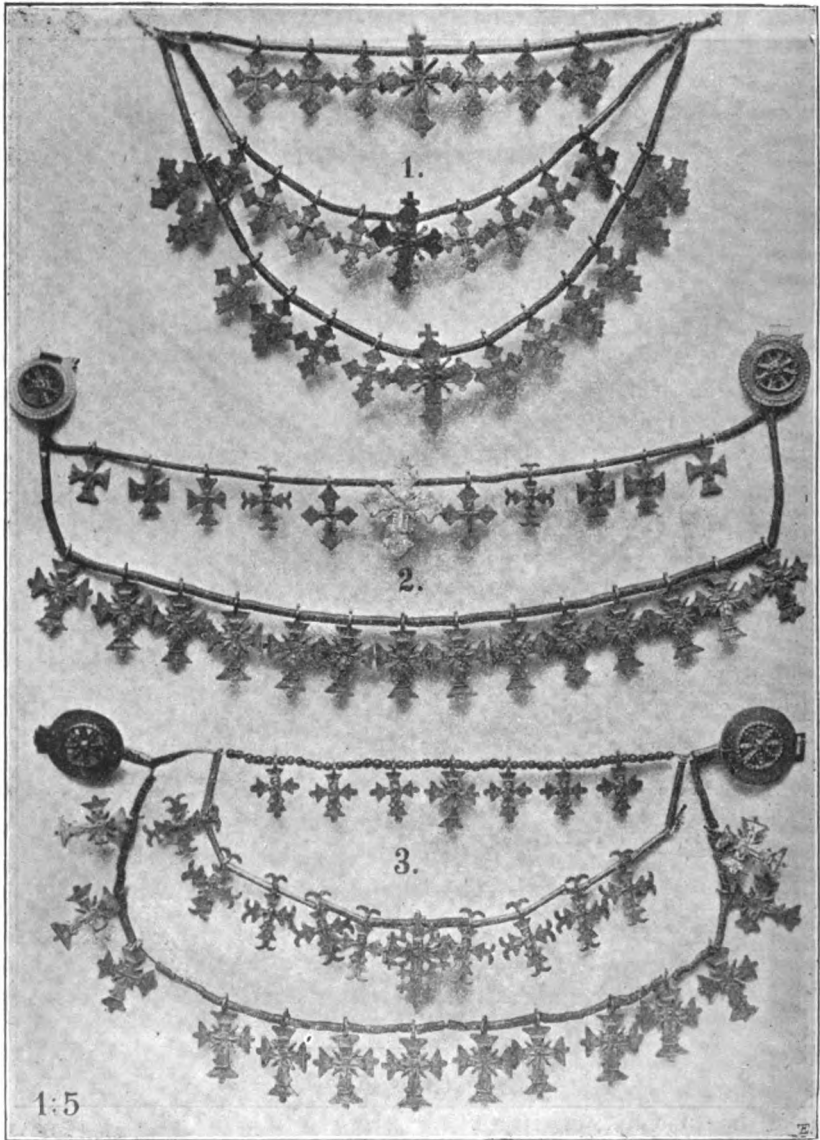
Обр. 219. 3–7. показує докладно взори писання на мосяжі.

Відпадки з мосяжі, які полишають ся по виробленю цїточок, бобріків, копитцїв, по усипаню хрестів і т. и., та по спилваню короставок – називають ся: *шкремітки*.

205. Мосяжні хрещики. 1. 2. у два ряди; 3. 4. 5. в один ряд. Хрещики сипані і випи-
сані, переложені мосяжними переліжками. 1. 2. до спинання чсрагами; 3. 4. на ре-
тївки; 5. на бляху, яка тут черерїзана. Вага 5. 750 гр. Власність музея ім. Дїду-
шицьких у Львові.

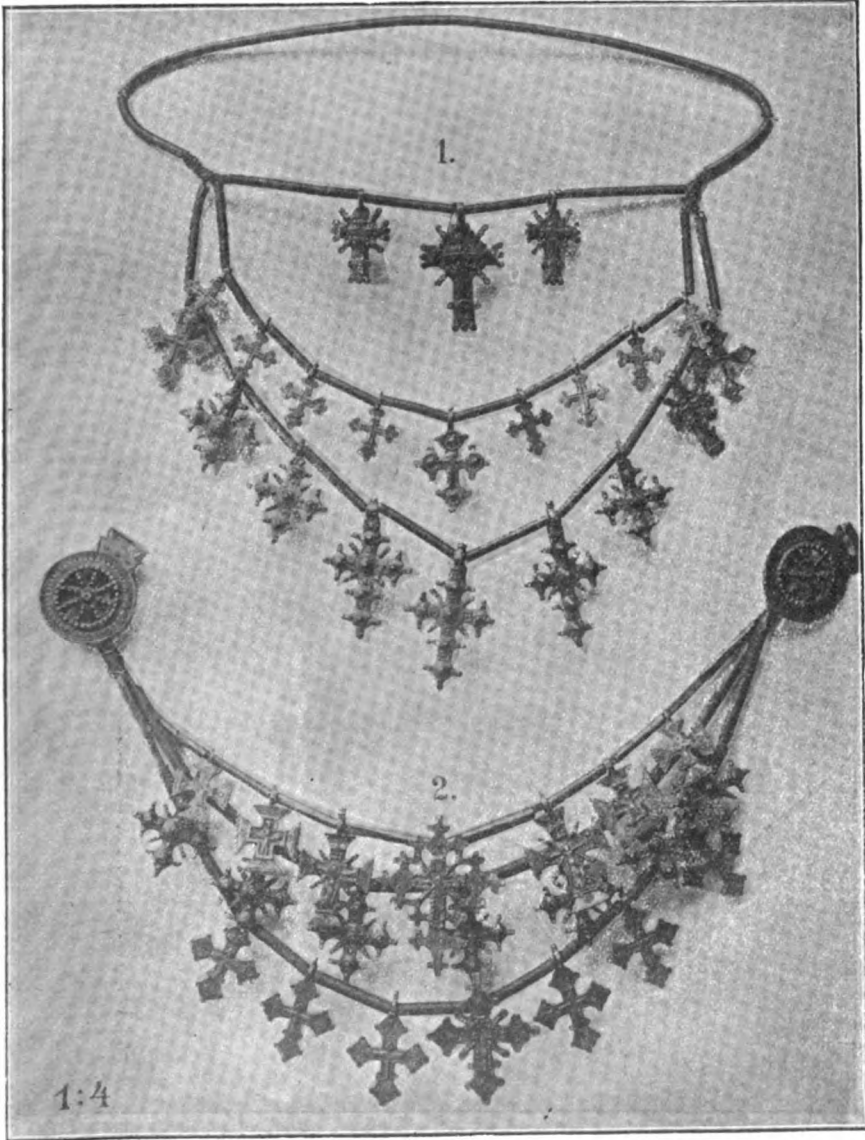
Уся окраса виконана з мосяжних бовтиць, бобріків, писаної бляхи, купних капелів, *канонирок* (тузиків від мундуру канонверського), — творить *уклад*; коли окраси ідуть іще і боками предмету, нпр. на ташках, тоді називає ся такий уклад: *уклад з обводами*.

206. 1. 3. Хрещики у три ряди; 2. у два ряди; переложені мосяжними переліжками а 3. горішні пацьорками. До спиняві чепрагами. 1. важить 1·2 kg.; 2—1·4 kg.; 3—1·6 kg. — Власність музея ім. Дідушицьких у Львові.

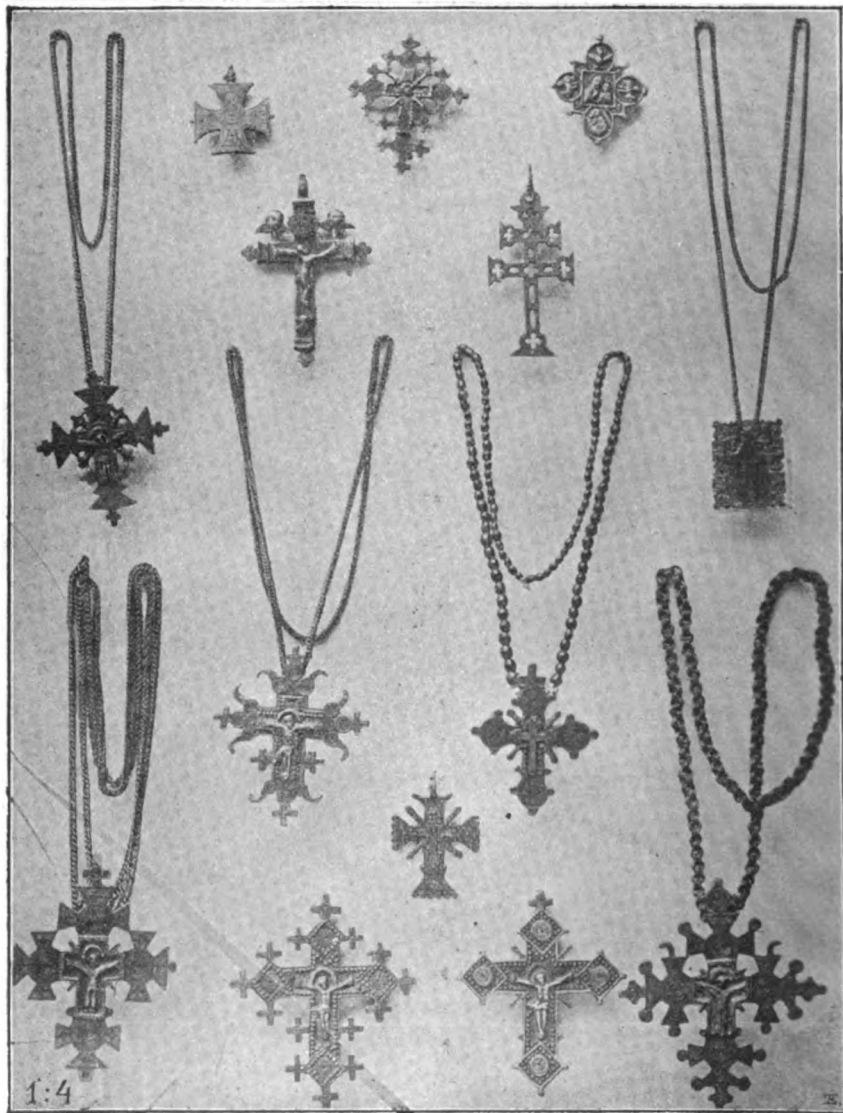
Згаданим повисше обірником роблять *обіри* (діри) до наби-
вання купних *капсів* = *купних ціточок*, або у постолах до пере-
тягання волоків.

Богато okazів, з'ображених у тій частині, як нир.: деякі тошірці
і палиці з обр. 209., вироблені різьбярами; колиж я їх тут при-

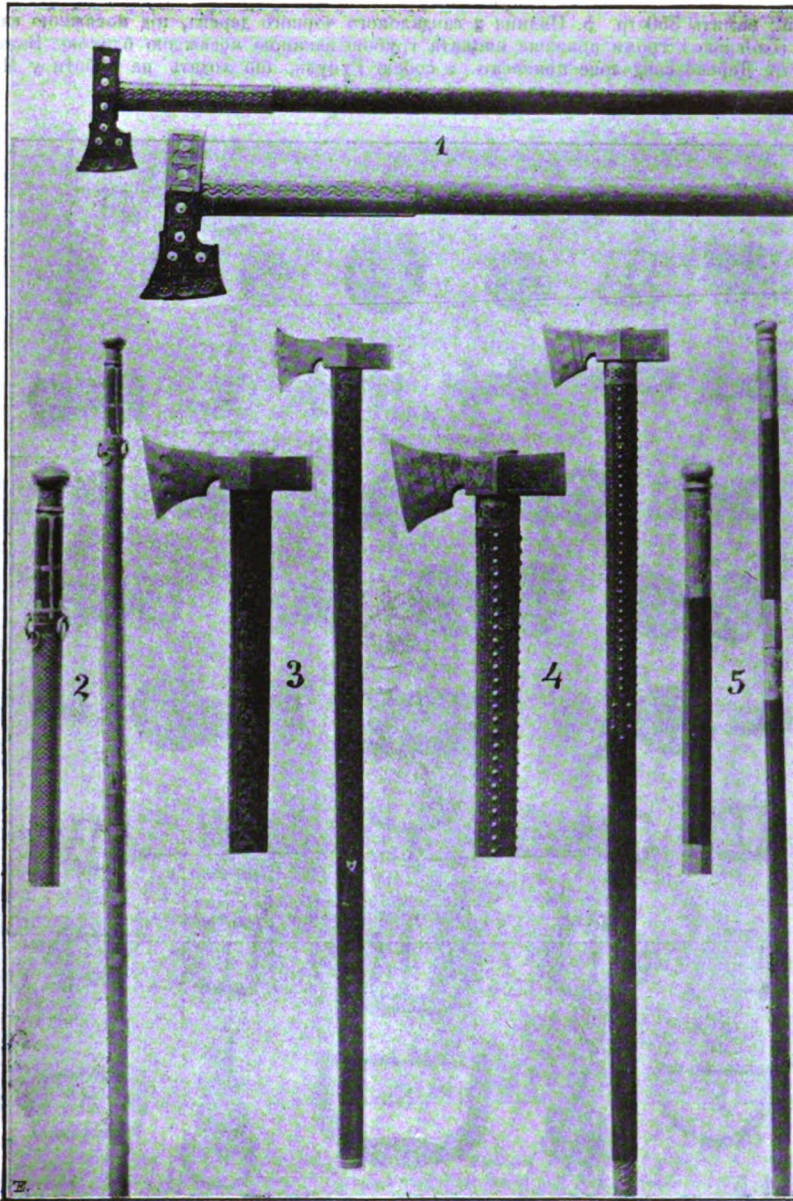

207. 1. 2. Хрещики у 3 ряди, переложені мосяжними переліжками; 1. до завішени
служить ремінь пересилений через спірально скручений дріт; 2. до спивання на че-
прагу. 1 важить 900 гр.; 2—1'1 kg. — Власність музея ім. Дідушицьких у Львові.

містив, то стало ся се тому, що вони окрашені мосяжею, якої уживають також різьбярі, ба навіть деякі з тих, як Шкрибляки з Яворова, сиплять самі потрібні їм мосяжні речі, до чого, як я вже повисше згадував, не треба ані спеціального приготування ані спеціальної науки.

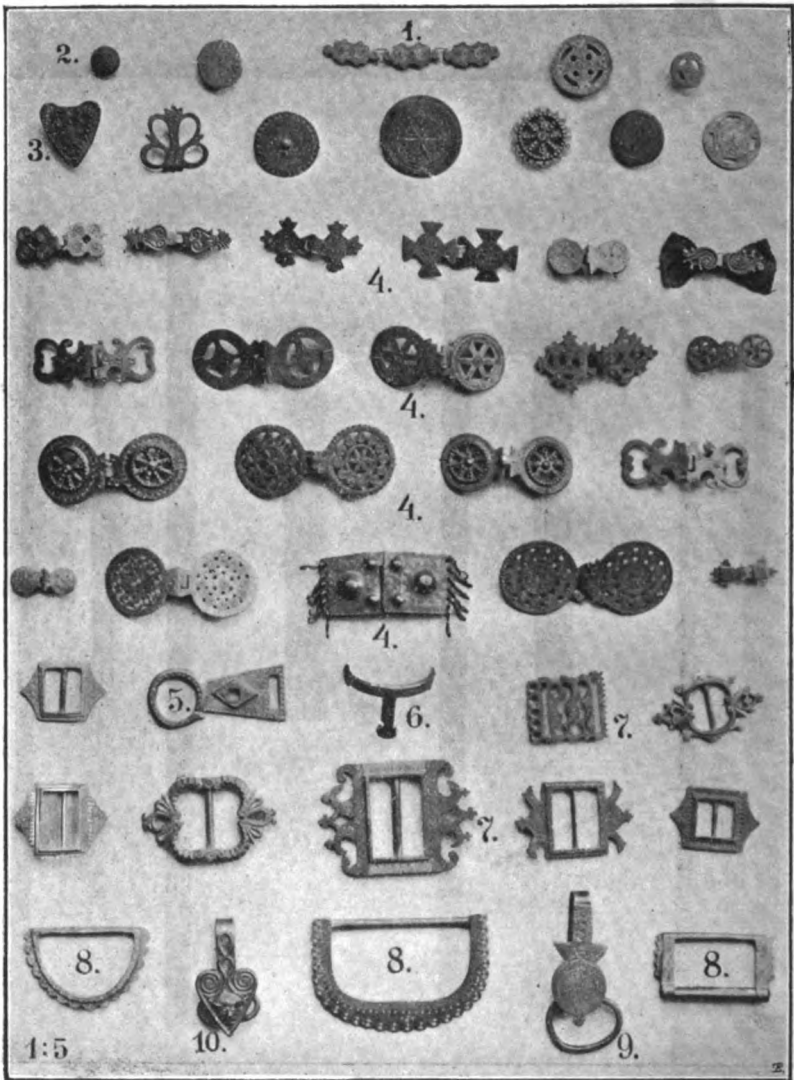

208. Мосяжні сивані і віписані хрести; носять їх муштини (рідше жінки), перевішуючи на грудях. Вага долішнього по лівім боці wraz з ретізями 260 гр., а того з правого боку 255 гр. — Власність музею ім. Дідушицьких у Львові.

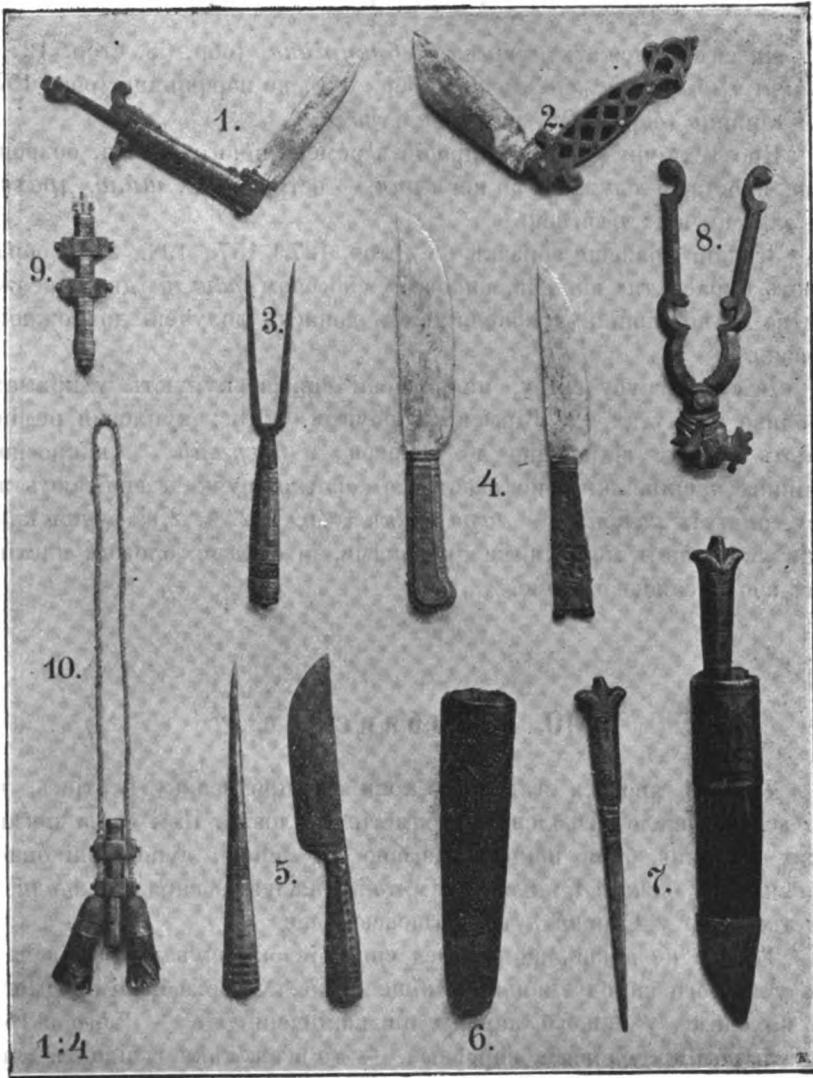

209. 1. 3. 4. Топірці зложені з бартки і з топорича. Бартка має (як сокира) *обух* і *плас* з *вістрем*. У 1. бартка дерев'яна, вістре оковане писаною крицею; по дерев'яній бартці понабивані білі кістяні бовтаці, решта бартки жирована дритею і цїточками; топориче яворове горі оповите писаною мосяжною бляхою; важить 360 гр. 3. Бартка мосяжна писана, топориче жироване і понабиване бовтицями і т. и.; важить 750 гр. 2. *Цилия* з сливового дерева, у горі закінчена мосяжною писаною галкою, понизше запускана циною, а далі оповита мосяжною плетінкою, жирована

і т. и., важить 550 гр. 5. Палиця з сандалового чорного дерева, під мосіяною сипаною головкою і трохи понизше оповита грубою сипаною мосіяною бляхою. Важить 620 гр. Дерево сандалове приносять з собою Гуцули, що ходять на роботи у Молдавію. — Власність музею ім. Дідушицьких у Львові

210. 1. Три мосіяні огнива до ланцуха зигаркового; 1. 3. Бовтиці і колісцята до украшеня ременів, ташок і т. и.; 4. чепраги до сипання хрецьків, згара, букурійок, туль, пацьорок і т. и.; 5. воділо до жеребця = дзьобала — ремінної узди на коня; 6. шторки — до чобіт; 7. пряжки до ременів; 8. пряжки від попругів; 9. 10. Наключники до носеня ключа (ів). Усі ці предмети сипані в мосіяні, потім писані. — Власність музею ім. Дідушицьких у Львові.

211. 1. 2. *Забигачі* = бганї — складані ножі; черинки сипані з мосязи і писані; ніж сам має: *тиле, вістре і жєло*. 1. має *видєля* висунені; до ужита заправляє ся їх у конєць черінок так, що з одного боку буде ніж а з другого видєля. Ніж бганний засакає на *пружні*. Вага 200 гр. 3. *Вилки* великі з мосязною сипаню і писаною *ручкою*. 4. Два *праві ножі* з мосязними сипаними ручками — 220 гр.; 5. *сугак* і *ніжо правий*, оба залізні з мосязними сипаними ручками; сугаком роблять дірки у постолах або розвязують узли і т. и.; 6. *ніженік* — деревяна похва оповита шкірою, служать на схованє сугака і правого ножа, як се видно з 7., де сугак винятій, а ніж заховааний у ніжнаку; 8. *лускоріх* = *цєонглі* до горіхів; 9. *Вигбєник*; 10. ігольний засялений на кручанці, закінчений шкіряними дармовисами, які впущені в наперстия. — Власність музея ім. Дідушицьких у Львові.

9. Вироби з рем'я.

До сих належать: *чѣреси* і *букурійки* (обр. 68. стор. 127.), *ташки*, *табівки*, *ремени* до них (обр. 198.) до порошниць (обр. 157) і до тарниць (обр. 212.), *пѣпруги* і *увді*.

Про технічну сторону виробів з ременя нічого казати, бо вона дуже проста, а служить до неї *брич* — острій ніж, *шило*, *дрітве* або замість неї: *ремінѣу*.

Згадані повисше образки 68. (стор. 127.) 157., 198., 212 з'ображують окрасу тих виробів, виконану способом *укладу* (див. мосяжництво), а подрібніщі поясненя дають дописки долучені до кожного образця.

Ремінь, грубу шкіру, на повисші вироби купують у крамах, особливо у Кутах, де Вірмени гарбують шкіру; куплений ремінь крають бричем відповідно до потреби; з *устугвій* — накривних ремінних пасків, які присилоють до короткої ручки і сплітають як косу, плетуть *карбачі* = *гарантики* (обр. 212. 1. 2.); ручки карбачів украшають мосяжними дротиками, ціточками, оловом, плетінкою, або писаною бляхою.

10. Різьбярство.

Давніщі хроніки згадують, коли не про велику вартість, то про велике число різьблених предметів у Словян. Цілі стіни поганських сьвятинь були покриті різьбою на дереві, а подрібні описи словянських божків і иньших памяток доказують виразно, що різьбярство було у Словян дуже розповсюднене.

Тому і не дивно, що посеред способів окрасування різьба займає у нашого народу найвизначніще місце. Хоч різьблені предмети, які находимо у нашого народу, не викінчені діла — чого й годі шукати поміж людowymi виробами, — то всеж таки сьвідчать вони дуже корисно про розвій чутя артистичного нашого народу.

Розуміє ся, що різьбярство могло зберігти ся і розвивати ся найбільше там, де були відповідні условини до того, значить де ремісник мав добірний матеріал, до того легку руку, багато свобідного часу, де мав ся гаразд і де сама природа вирабляла у него змісл до *письма* — орнаментованя. Се усе находимо власне в Гуцульщині; там найбільше відповідного матеріалу, як: явору, дуже придатного до різьби, бо не лушить ся, тільки піддає ся під вістрьм

212. 1, 2. Карбачі. 1. Деревяна ручка різьблена, окрашена плетінкою, запусканям рогом і бовтицями, виріб В. Шкрибляка з Яворова; 2. деревяна ручка окрашена в той спосіб, що місця призначені до окраси були вирізані, а відтак ціла ручка заліпа розтопленим оловом; як сей застиг, зіскробано його з ручки, а полишено лише в вирізаних жолобцях; 3. тартиця — сідло, різьба Ю. Шкрибляка з Яворова; по обох боках висають ремені з бакутовими сипаними стременами, які після сипання прегарно виписано й украшено бовтицями; вага одного стремени: 1·2 kg.; 4. два дерев'яні випалювані стремена, у горі оковані в мосяж; 5. мосяжне стремено на білім ремени украшенім писаними бовтицями і бляшками, важить 1·5 kg. без ремени. — Власність музею ім. Дідушицьких у Львові.

ножа, — там багато оленевих рогів, різьбярського каміня і металю, а рука Гуцула легка, бо він не знає тяжкої невтомимої праці коло рілі, — надто має він і багато свobodного часу літом в часі випасів худоби, а зимою ще більше, бо коло оседка майже ніякої роботи, хіба тільки, що подати худобі їсти, та піти у місто за хлібом; — Гуцул жив у добробиті, особливо давніше, бо не знав панщини, через те і втішався все свободою, живився мясом і скоромом, — а вкінці і прегарна природа гуцульських гір піддержує його фантазію і робить його спосібнішим до *усьїких мудрішок*.

Тож майже у кожній гуцульській хаті находимо різьбою окрашені: сволоки, жердки, намисники, полиці, скрині і т. и. Хоч на богатых із тих предметів різьба дуже примітивна, хоч вона не все виконана вправною рукою, то все-ж таки свідчить вона про родиме замилюванє до окрас і про те, що виконавця бажав надати принади ділові свої руки.

Те замилюванє переніє Гуцул із свого оседка на могилу — над *хату* йому любої людини, де, ставлячи дерев'яний чи камінний хрест, не залишив ніколи бодай децо — як умів тай зміг — *вписати*.

З тих, так сказатиб, нерухомих предметів, переніє Гуцул своє замилюванє на предмети, яких уживав при нагоді богослуженя, як напр.: на хрести, трійці, а за тим і на обрядові предмети, як: на пугарі, повниці, ложки, фірмаки на сир, який йому заступав коровай; опісля став він украшати різьбою ті предмети, що підносять його особисту повагу, як: стрільби, порошниці, топірці, палиці, а вкінці досягає змісл його замилюваня предметів, уживаних у газдівстві, як: ярмів, сідел, кісят, кушок, ковонок, дійниць і т. и.

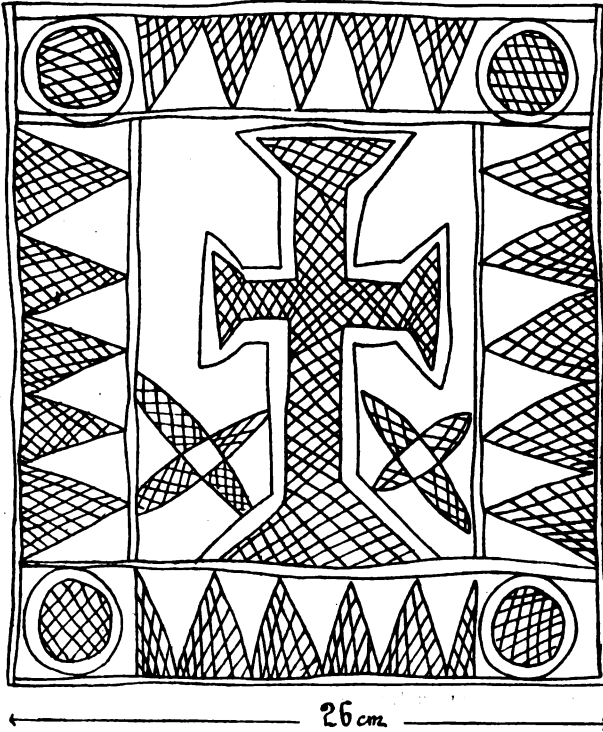
Який би се і небудь предмет був і яка би різьба на нїм і була виконана, бачимо в ній особливий характер, відчуваємо її красоту і спізнаємо відрубне пятно її — супротив чого й можемо її назвати нашою питомою народньою орнаментикою, — якими суть напр. наші вишивки.

Найдавніші сліди різьби, які удалось мені найти в Гуцульщині, представлені на обр. 213 і 214. *Образи* сї сягають (о скілько можна судити по дереві) XVII в. — Один з них (213) походить з Жабя, другий (214) з Яворова. Подібних *образів* з пізніщої доби зібрав я 9. Матеріал: букове дерево, нині цілком, навіть наскрізь зчорніле від диму курних хат, через що і затримались ті *образи* до нині зглядно дуже добре; у вирізьблені ривчки понабивалось тільки, нині цілком скаменїлої, сажі і спуан, що різьба

виходить не виразно, тому треба було ті образи перерисувати, аби отримати виразистість взору, про яку власне тут і ходить.

Як доказують рівчики, виконана плоскорізьба звичайним ножиком, а тільки до зазначення колової лінії, мусів різьбяр уживати *шашикірні* (шестирня = Zirkel) — приладу, без якого тодішні боднарі обійтись не могли.

По зізнанням старших Гуцулів, не знав давніше в Гуцульщині ніхто ниньших образів, як подібних повисшим, а писав їх собі кож-

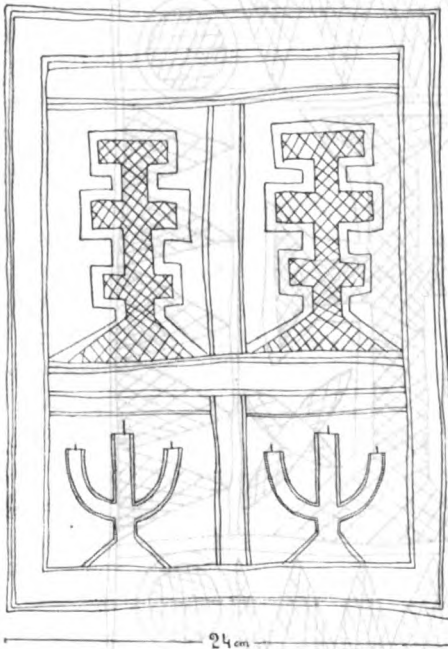

213. Образ на дереві в Жабя.

дий сам, один, ади, мудріше, другий ні, як котрий стьик (умів, зміг) тай вдав, тай як до чого голову мав. Опісля заступлено ті дерев'яні образи мальованими на дереві церковними малярами, а нині місце одних і других займають огидні богомази, з посеред яких купують Гуцули особливо ті, що представляють в драстичний спосіб яку хвилю з життя с'єтцє; ті богомази усунули, на жаль, з гуцульських хат майже цілком супокійні поважні староруєькі хрести та ікони.

Скриня, з'ображена на обр. 42 ст. 99., новітця, як згадані образи (213 і 214); їй коло 200 лѣт (судячи по дереву); в кождім разі вказує окраса тої скрині, що різьбяр *знав мудріце писати*. і дуже сьміло і гарно приноврвлювати *письмо* до поля, яке собі заложив до *писаня*.

До різьб пізніщої доби належать різьби на старих сволоках (обр. 215), прикрашених хрестами, трійцями, ружами й иньшими мотивами — а також різьба на намисниках, з яких один поданий на обр. 45. стор. 102.

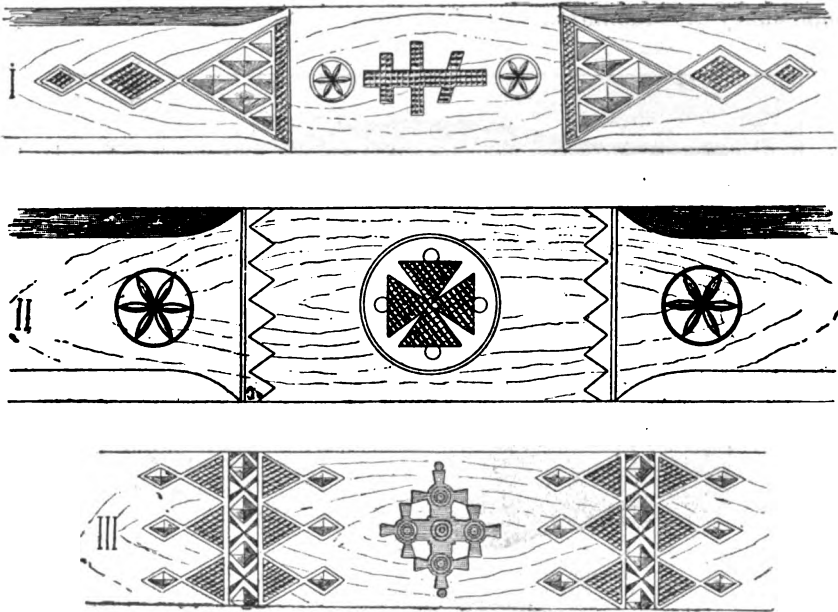
214. Образ на дереві в Яворова.

даня виразистости взорови втирають Гуцули — у вирізані взори вуголь, той заходить у рівчики, через що виступає чорний взір на ясовім тлі, як се бачимо на обр. 216. Вуголь держить ся у рівчиках так сильно, що ніяка сила не вибере його відтам, хіба що знищить і ціле *письмо*.

Може ще давнішам, бо примітивнішам способом украшування, в виколюванє взорів при помочи звичайного цвяха, яке бачимо особливо на більших площах ярмів, кісят, кужівок, палиць, стрільб пістолів, тарниць і т. др. Площі в такий спосіб орнаментовані не представляють ніяких спеціальних мотивів, вони без ладу *поцятко-*

Безперечно належав спосіб вирізування звичайним ножиком, якого взори бачимо на образах 213, 214, на сволоках (обр. 215), на намиснику (обр. 45), на скринях (обр. 40, 41 на стор. 98) до найдавніших, що вже виходить з примітивного виконання різьби, а надто і з того, що такий спосіб украшування дуже легкий, бо до того не треба осібних знарядів, ані особлившої вправи, тільки звичайного ножика і трохи терпеливості; цілі сотки палиць, сошівок, фльоєр, кужівок, кісят, сволоків, ярмів, хрестів і т. н. украшені в той примітивний спосіб і то краще або ні, залежно від вправніщої руки і терпеливості; для на-

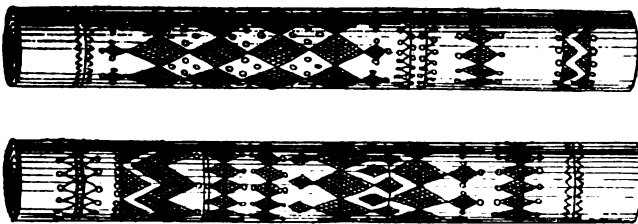
вані. — Таке украсенє бачимо на кресу обр. 155. 2., де краї ложка поцятковані.

215. Сволоки. I. з Яворова, II. з Красноїгі, III. з Ясенова горішнього.

Один з найцінніших предметів, якого різьба виконана ножиком а який сягає передшкрібляківських часів, се фірма на сир, з'ображена на обр. 217.

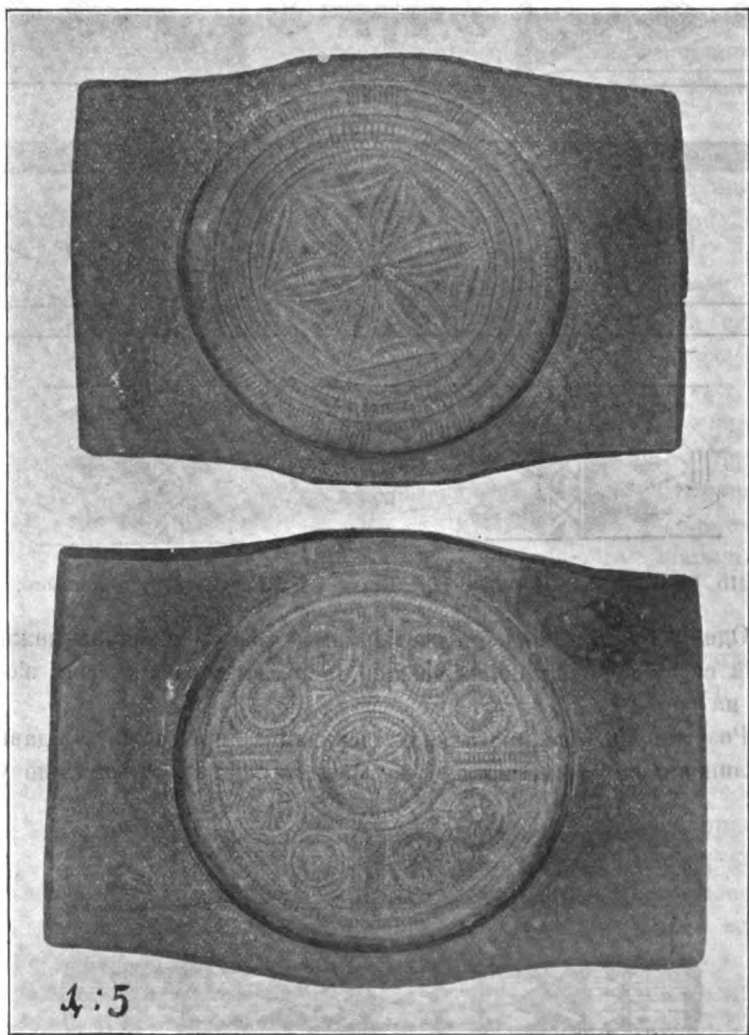
Розуміє ся, що різьблених дерев'яних предметів з давнішо доби лишило ся дуже мало, і то лише таких, що були мало ужи-

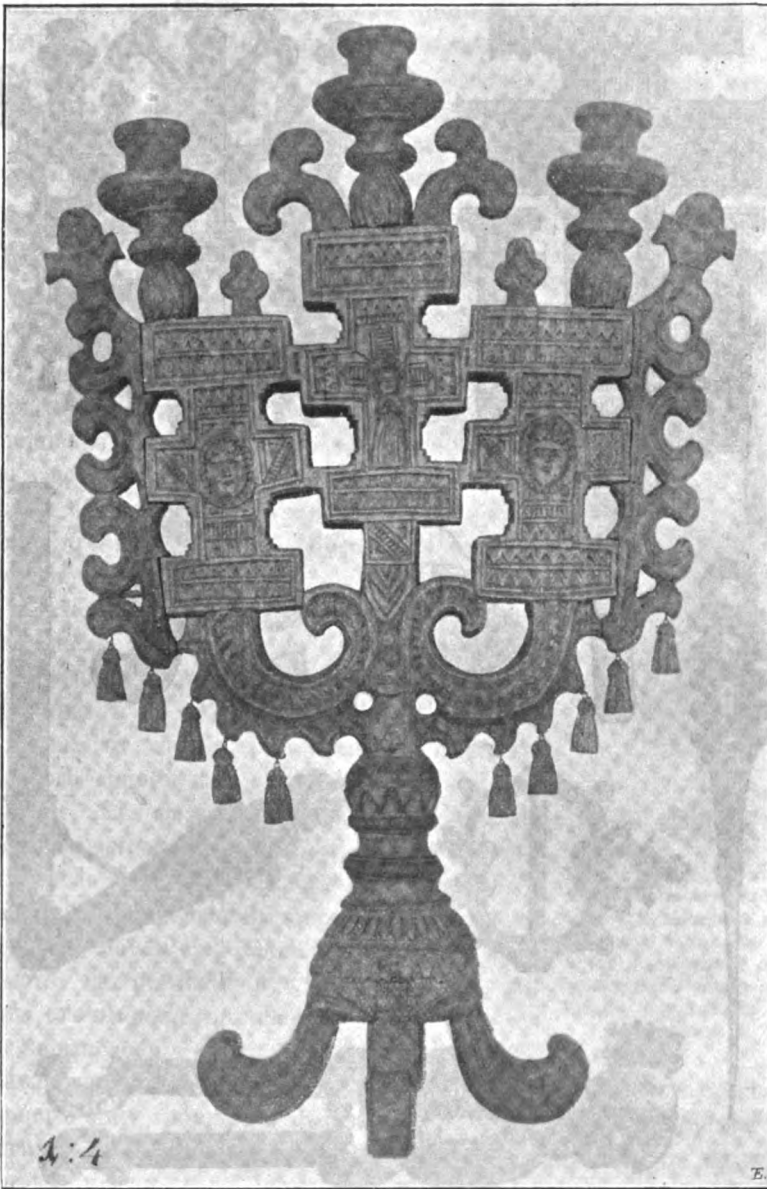
216. Два взори письма ножиком на палицях. Для вирівности повтарано вуглем нарізані рівчки.

вані, що не підпадали скорому знищеню, а такими є власне образи, скрині, намисники і фірми на сир. За те лишило ся з давнішої доби

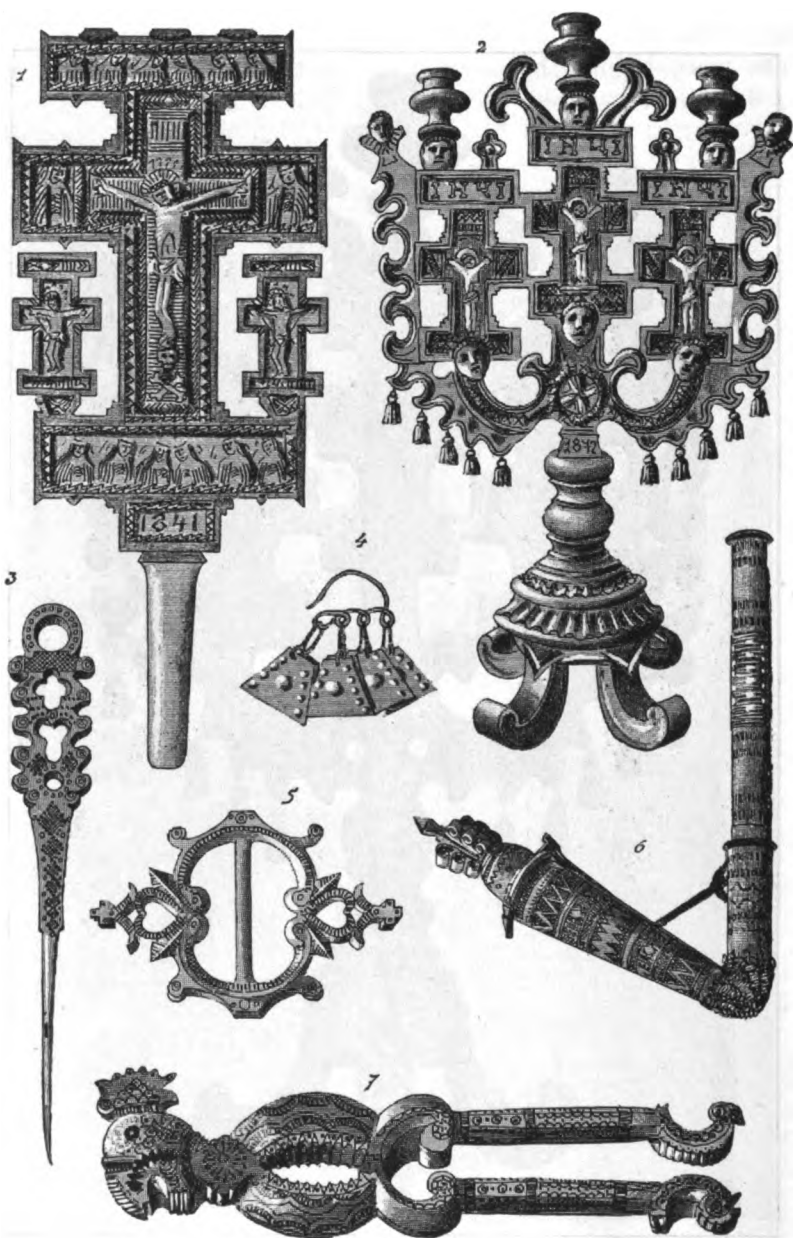
далеко більше свідочств різьби на оленевих рогах, як нпр.: порошницї — (обр. 157.) на металю, як: чепраги, бсзтиці, бартки, келефи і т. н. (обр. 193., 209 і 210), про що було сказано обширніше з нагоди опису мосяжництва.

217. Фірма на сир. Образки представляють горішню і долішню частину форми; боки тої форми творять звичайна коло 20 см. висока вистругана *обичайка* (обруч); Сир, натовчений в тоту обичайку, набирає орнаменту два долішньої частини фірми; обичайку сиром добре набиту, прикривають другою частиною фірми, притискаючи її з верха камінем. Сир, що так через який час на вітрі і сухім місци полежить, висихає а опісля винятий з фірми, має на собі витиснені взори фірми. Сира такого уживано давніше на „коровай“ і до сьвячени на Великдень.

218. На тій трійці бачимо на плоскорізьблених хрестах перші проби фігуральної різьби; підставка й обрамоване хрестів виконані бароком, що вказує на вплив церковної різьби; у споду звисають *дармовіси*, а поверх хрестів уміщені *лілкі* на сьвічки.

219. 1. Хрест; плоскорізьба виконана ножиком; на ній видно примітивні проби фігуральної різьби; 2. Трійця; комбінація плоскорізьби з фігуральною, до чого приторований барок під впливом церковної різьби, яку виконували спеціалісти різьбярі церковні; 3. Протичка; 4. Ковтки; 5. Пряжка; 6. Люлька; 7. Лускач на горіхи. — Мосажні вироби 3—7 показують виразно окраси, виконані в мосажи, про які було подано при частині: Мосажництво.

По деяких церквах, як напр.: у Криворівни, Жабю, Ростоках, заховали ся свідощтва гуцульської різьби на різнородних хрестах, патерниках, трійцях, світочах і поставниках.

Обр. 218. представляє трійцю, різьблену під впливом церковного бароку, який ввели у наш обряд різьбярі — спеціалісти; а трійця на обр. 219. 2. уявляє вже далеко більше барокового стилю, який у трійци на обр. 220 взяв цілковито верх над народньою плоскорізьбою. — Усі ті три трійці зроблені з м'якого дерева різьбярями Гуцулами.

Велике число трійць, які Гуцули переховують то у своїх хатах, то у церквах, аби їх уживати особливо в часі Йордану, тисячі різьблених палиць, топорниц, сволоків, сотки кресів, pistolів, намысників, полиць, жердок і т. н., а надто саме виконане тих різьб, принаровлюване до них окрас з мосяжи — доказують, що виконавців мусіло бути багато, що, значить, був час у Гуцульщині, коли різьбив кожний, *один мудріще, другий ні, як хто стьик, та едав.*

А вжеж нема сумніву, що посеред того великого числа людей мусіло бути і такі, яких роботи визначувались незвичайною ніжністю в виконаню і не аби якою вдачею; се доказують теж, от хоч би ті численні образки гуцульського виробу, які тут подано.

Обр. 221. змальовує ложка двох пушок, одної *старовіцької*, другої *новітної*; перша з них сягає давньої минувшини; незвичайний естетичний уклад взорів, викликаних різьбою, вкладуване мосяжних бляшок, дротиків і т. н. вказують, що ремісник був би став певно народним *сточником*, наколиб був посвятив ся тому промислови, — як не менше і той, що так незвичайно по містецьки вирізьбив новітню лож, зображену з правого боку обр. 221. Колиж нині імя одного і другого як і многих иньших забуто, або цілком незвісне, то стало се тому, що вони *писали* лише для себе, не шукали в різьбярстві побічного заробку, а надто не мали того замилюваня, яке визначило посеред усіх Юрка Шкрибляка, і вчинило з него народнього сточника, славного на усю Гуцульщину.

220. Трійця, тут затретьмає цілковито плоскорізьба, а виступає в цілій повни барок, що озназуєсь з вповнення орнаментального овалю ціхуючими бароковими мотивами.

Поява Юрка Шкрибляка*) підтяла одним замахом того загальне заняття, а сталося се завдяки тому, що Юрко Шкрибляк, бувалий на той час довголітний жовнір, завів до різьбярства ще й токарство, якому придивився у світі, а якого доси Гуцульщина не знала. Предмети, виточені на його токарни, прибрали красші форми, а тим самим представляла се і різьба далеко красше, а се тому, що Юрко „доробив собі кілька умисних долітців, які він сам упле-

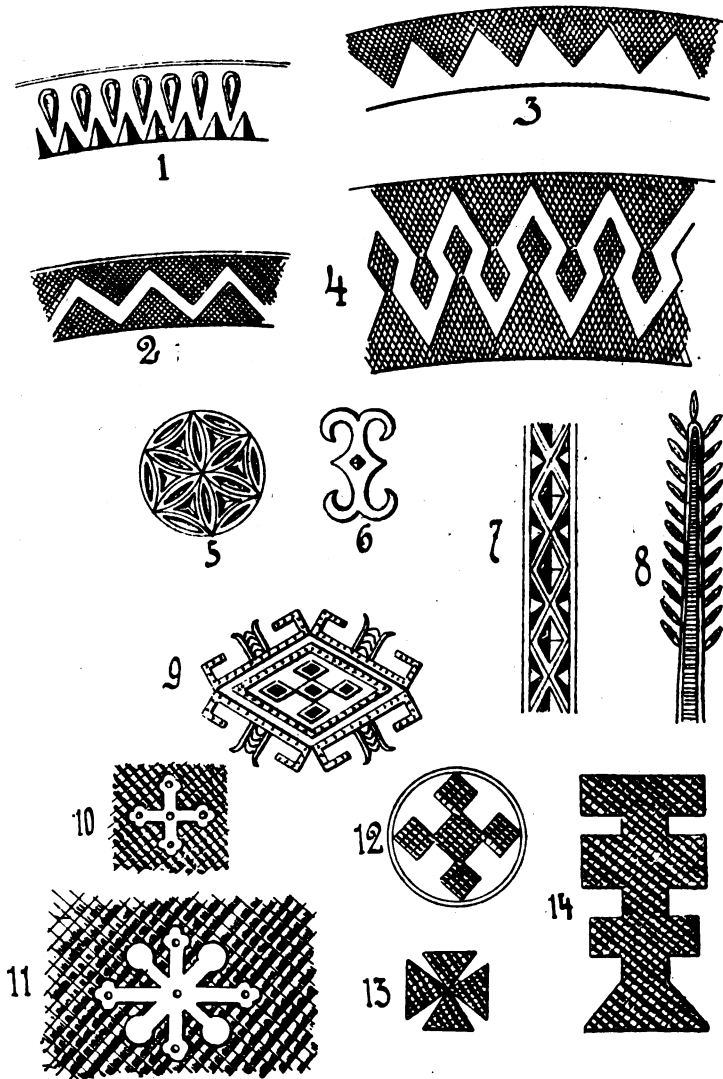

221. Два ложа до пушок, посеред них гуцульське пістолє.

скав у печі, випалив, виострив і загартував“. Такими долітцями міг він писати скорше і гладше, як його товариші попередники, але при тім він уживав тих самих мотивів, яких уживано загально в Гуцульщині. А були се ось які: (див. обр. 222) 1. *рвзкі*; 2. 3. *кривулькі*; 4. *головкате* (письмо); 5. *рўжя*; 6. *кўчєрі*; 7. *сливкі*; 8. *колоскі*; 9. *рўвклиня*; 10 - 14 *арєстї*; з тих 2. 3. 4. на тлі *їльчєтого* (письма).

*) Житєпись його подаю понизше.

Подані тут мотиви сягають далекої минувшини; їх легко віднайти і на образах понизше поданих, що з'ображують різьбу давньої доби як на дереві, так і на розі, а вкінці і на писаних мосьяжних старовіцьких хрестах, чепрагах і т. и. Деякі з тих мотивів, як: ружя, кривульки, звісні по цілій Словянщині, як се бачимо

222. Мотиви уживані в гуцульській різьбі. 1. Різки; 2. кривульки посеред ільчєтого письма; 3. кривульки гладкі, верх них ільчєте письмо; 4. головк'ате (письмо) посеред ільчєтого; 5. ружє; 6. кучері; 7. слиаки; 8. колоски; 9. розкляне; 10—14. арєщички.

нпр. на закарпатських виробках та чесько-моравських з околиці Рожнова (Rožnau).

З сего показує ся, що мотиви, уживані Юрком Шкрибляком — традиційні, що вони не так дуже різнородні, як виглядають на перший погляд, а тільки сила їх комбінацій, надто добре приноврєленє — *знав, де і що добре покласти* — і сумлінне виконанє чинять се, що вироби його формою нераз однакі, виглядають *вписані* як цілком ріжні; надто стали вони тим великої ваги, що виконані чоловіком цілком неписьменним.

Юрко Шкрибляк мав незвичайний змисл гармонійного прикладу орнаментики до материялу, з якого вирабляв предмет, знав прикласти орнамент до простору, який мав украсити, а нарешті розумів прикласти орнамент предмету до ціли його вжитку. Через се ставали його вироби, не затрачуючи народнього характеру, благородніші, а тим самим прибирали незвичайно милий вигляд; хто дививсь на виріб Юрка Шкрибляка, той не заспокоїв себе тим, що бачив його, що чудував ся незвичайно докладному і виразному викінченю різьби, чудував ся над терпеливостію з якою Юрко працював над своїм ділом — але просто залюблював ся в предметі, а за тим бажав його посїсти, — а набувши його раз, не радо позбував ся його.

Тому не дивно, що вістка про такого *сточника* залунала дуже скоро по цілій Гуцульщині, яка і без того на кождім кроці оказувала велике замилуванє до *письма* (орнаментики); кождий горнув ся до Юрка з жаданєм, аби *вточив і вписав* тому ракву, другому боклаг, иньшому берівочку, топорець, палицю, пугарчик і т. и. Юрко радий був тому, бо не тільки заспокоював своє замилуванє до різьбарства але надто приносило воно йому і *прожиток*, якого він і потребував, бо не мав майже ніякого газдівства.

Вдачу батька унасліднили і його три сини а з тих два, Василь і Микола, віддали ся цілком *тока́рству*, від чого й називають їх загально: *тока́риками*.

Розповсюдненє Шкрибляківських виробів не було без впливу на цілу Гуцульщину; трохи, появою Юрка, спинений розвій різьбарства, ожив на ново, але вже в формі красшій, більше викінченій, основаній на взорах праць Шкрибляків! Нині віддає ся тій штуці знов чимало Гуцулів, а деякі з них стали самі вже народніми *сточниками*, посеред яких займає перше місце Марко Мегеденюк із Річки (сусідне село до Яворова), а то завдяки спеціальному способови *письма*, якого він перший став уживати, іменню *підцьорками*.

Подавши короткий погляд на розвій різьбярства в Гуцульщині, приступаю тепер до опису різьбярської техніки в її найдоскональшій формі, значить такій, якої уживають нинішні найбільші народні сточники: Василь Шкрибляк і Марко Мегеденюк. Техніка уживана ними, обіймає тим самим і всяку другу різьбярську техніку, плекану в Гуцульщині.

223 Василь Шкрибляк при токарни. 1. Підстава; 2. стовпц; 3. огниво; 4. заць; 5. валок; 6. матерьял на ракву; 7. решітце; 8. кривули; 9. постіл; 10. воротило, яке ходить у жабках а. а.; 11. стовп; 12. жердка; 13. ремінь; 14. сідець.

Техніка Шкрибляківських виробів. Василь Шкрибляк, званий Токариком, уживає до своїх виробів передовсім яворового дерева, а се тому, що воно до тої роботи найбільше придає ся, бо не коле ся, а легко і в міру піддає ся під долотом; — відтак уживає він дерева сливового і грушкового, що стоять на рівні з яворовим, але твердші; він приладжує дерево сокирою з грубшої, а теслицею з менчої тріски, а виробляє його остаточно на токарни (обр. 223),

полишеній йому вітцем Юрком, яку той (отець) сам до свого вжитку був зладив.

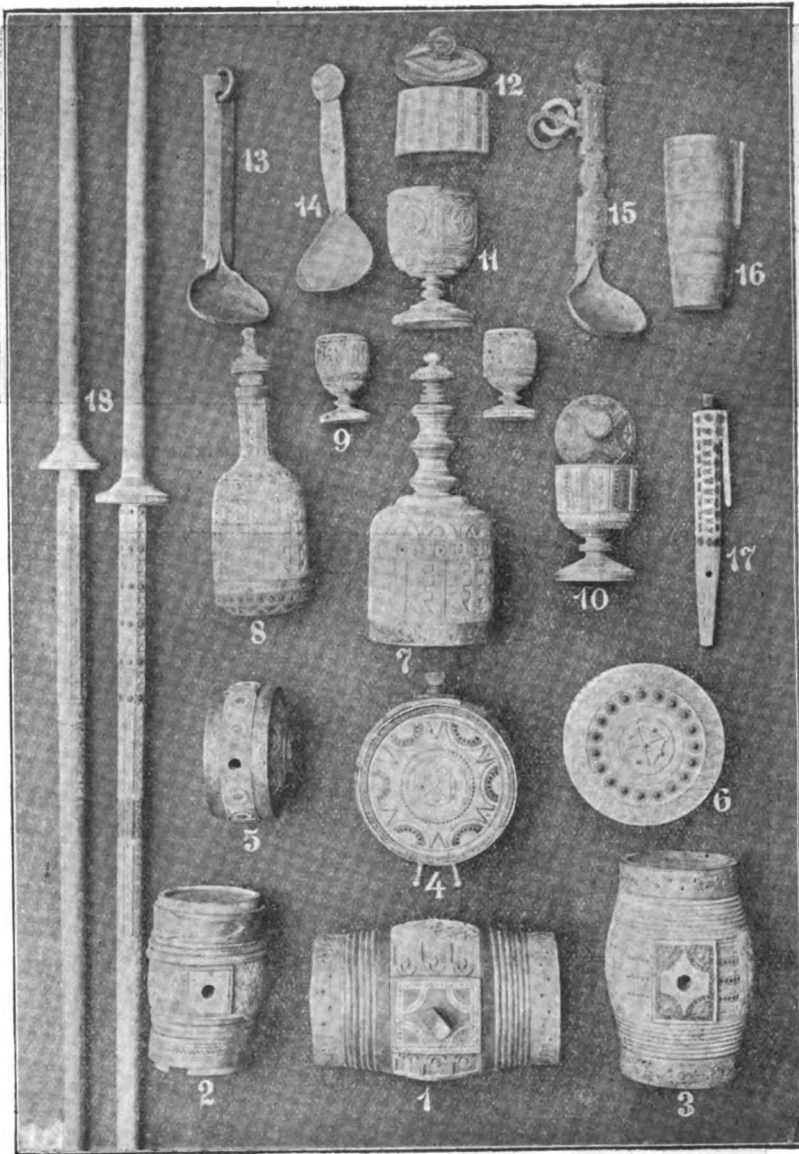
У *підстави* (1) токарні (обр. 223), зроблену з трьох чотиригранних грубих куснів твердого дерева, запуснені прямовисно два *стовпи* (2. 2.), з яких один висший; ті стовпи сполучені з собою продовбанним (по середині) *огнівом* (3), в яке входить *заяц* (4); його можна в продовбанім місци огнива пересувати то в право то в ліво в міру, як треба уточити щось більшого або меншого; в горішнім кінци заяця і в вистаючім висшім стовпі ходить *валок* (5); сей має з одного кінця зелізняй фіст, що ходить у стовпу (2) а з другого кінця зелізни зуби, які ловлять материял (6), призначений до оброблення; валок дає ся обертати ременем (13), присиленим у споду до *постола* (9) а у горі до гнучкої жердки (12); приготований до точеня материял (6) на ракву, чи на що друге, уміщений поміж зубами валу і заяцем; до висшого стовпа задобане ще *решітче* (7), — карбована груба дошка, від якої веде *кривуля* (8) до заяця (4); у стовпи під огнівом заходять іще підпори на *сідці* (14), на якім власне сидить Василь Шкрибляк; опираючи ліву руку на кривули, придержує він материял (6), а в правій держить *різці* — ніж з півокруглим вістрем і довгою деревяною ручкою; постіл (9), натисканий лівою ногою, тягне за собою у долину ремінь (13), а той крутить валком (5) то в один то в другий бік, потягаючи у долину то випростовуючи гнучку жердку (12), через що крутить виробленим деревом (6), призначеним до точеня, а збираючи з того дерева різцем тільки, тай як і де треба — виточує його; обточивши так частину дерева, підкладає дальшу частину у зубці і виточує як попередше; так поступає дальше, аж дістане форму ракви, пушки, тареля чи чого другого, що *заклає виточити*.

По *віточеню* іде *писанє* трьома способами: *вирізуванєм*, *жируванєм*, *викладанєм* або *впусканєм пачьорок*, або *писанє* і *впусканє* разом.

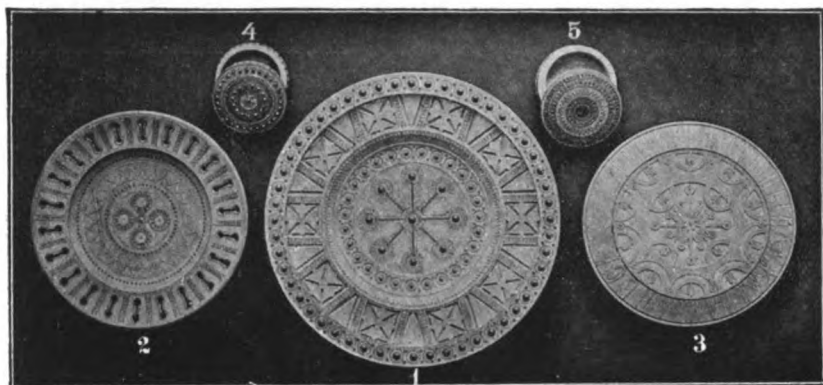
Перед *писанєм* ділить Шкрибляк поле, на те призначене, шапкірнею — цирклем, зробленим із забганого, заостреного цвяха на менчі поля, зазначаючи з легка кожде з них; опісля *вирізує* взори відповідними долітцями власної роботи. Мотивів уживає Василь Шкрибляк тих самих, що вживав отець його Юрко; вони представлені на обр. 222.

Обр. 224 показує цілий ряд різьблених okazів, вироблених Шкрибляками.

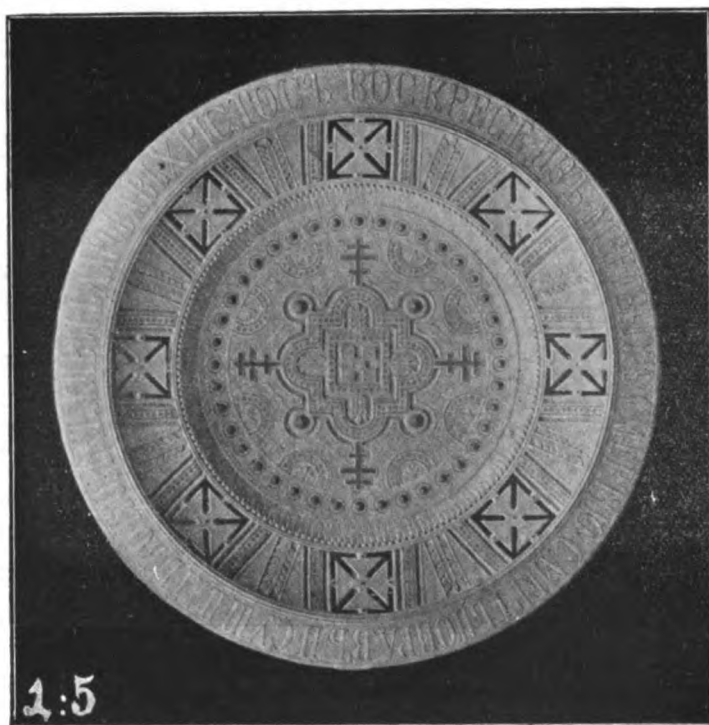
Аби *писанє* було мудріще, треба предмет по *вирізаню* ще *вижирувати* дротиками, ціточками і т. и. в такий спосіб, як було пояснене при *мосяжництві*.

224. Вироби Шкрібляків, виконані плоскорізьбою на яворовім дереві; деякі з них укращені цїточками, або владуванем грушевого дерева. 1. 2. 3. берівочки на горівку; берівочки 1. 3. вірубані і виточені з одного кусня дерева; 2. збитя з діг (дога); у всіх трьох праябитий *пчмліг* — дощинка з діркою на чіп; 4. 5. *бокляги* (болгар. бокліца) на горівку; *Ракви* на масло; 7. 8. *блєші*; 9. *пугарчик* з *кочелом* (підставкою); 10. *пушка*; 11. *пугар*; 12. *пушка* на табаку; 13. 14. 15. *лижки* до повниці (див. Весіля); 16. *кушка* з вухом на брус; 17. *Бабчер* в бабцю; 18. *кужівки*; у яких верхня частина *кужівник*, відділена *кочелом* від довшньої: *деронька*.

225. 1. 2. 3. тарелі, 4. 5. тубакерки; виріб В. Шкрибляка.

226. Таріль в окрузі з написом: „Христос воскрес...“
Виріб В. Шкрибляка.

Обр. 225 і 226, показують тарелі вирізблені і багато вижирувані; барва мосяжна затратила ся в знімці фотографічній, а все таки знати докладно жируване від писаня.

Дальшим родом писаня є *віклядуванє*; на се видовбує Шкрибляк долітцем у дереві рівчики, жолобці і ямки, дороблює до них відповідні фірмаки з тисини, грушки, рогу або кости і намастивши їх каруком, вкладає їх у рівчики, жолобці чи ямки.

Обр. 227 представляє трійцю *вєліко писану*: вирізьблену, вижирувану і багато викладувану, а 228 жезл, так само виконаний В. Шкрибляком для Високопреосвященного Андрея Шептицького.

Виписавши так предмет, вигладжує його Шкрибляк скляним папером.

Впусканє пацьорок подаю понизше при техніці виробів М. Мегеденюка.

Техніка виробів М. Мегеденюка. Вироблений, вигладжений до чиста і виполітерований предмет, ділчить Марко шашкірею, або лійкою на поля; у відповідних місцях тих піль робить він сердечником *друлівника* (обр. 196) в дереві ямки величини пацьорки; після того набирає пацьорку загаданої барви на насмолену шпильку і *впускає* її у ямку; витягнувши шпильку придавлює зелізним макогонцем пацьорку, яка лишилась у ямці, від чого пацьорка *ускобчить* глибоко у ямку, де її держить уже смола.

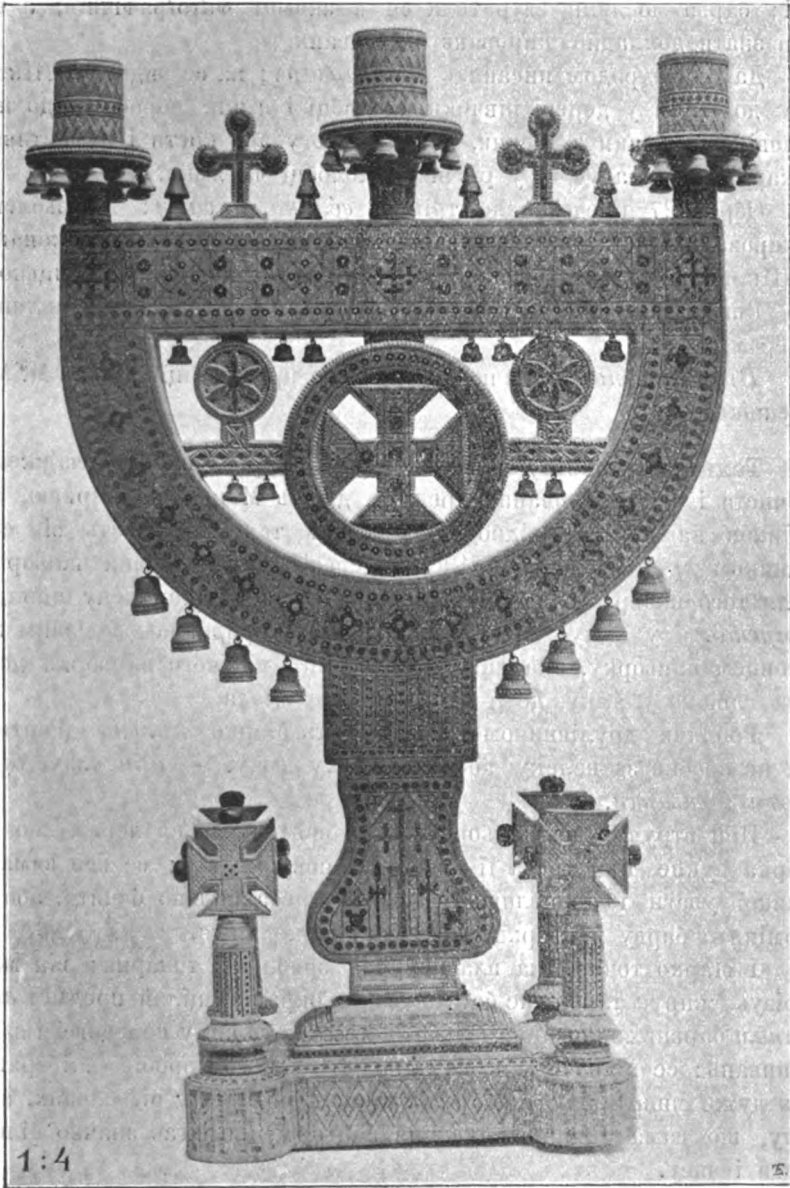
Роблячи друлівником ямку мусить Марко *пильно* дивитись, аби не зробив за велику або за глибоку ямку, — *аби вмя була проти пацьорки*.

При втручваню пацьорки макогоном лучає ся нераз, що пацьорка пукне, тоді треба її вибрати і нову класти; се все вимагає великої уваги і терпеливості, надто треба пильно бачити, аби не проміняти барву пацьорки, як шваля вічко шитя.

І Марко точить на власноручно зробленій токарни; він мало вирізує, жирує також не багато, за те окрашає цілий предмет *впусканєм* барвних пацьорок; за мотиви служать йому передовсім взори вишивань; се підносить незвичайно красу його виробів, які вражають дуже мило; вироби Марка значно дорозші від різьблених, а се тому, що сама техніка впусканя пацьорок вимагає значно більше уваги і часу.

Обр. 229 подає фотографічну знімку хреста, виробленого Марком Мегеденюком.

Пояснивши коротко значіне домашнього промислу і його роди, плекані на Гуцульщині, надто як замилуванє до окрас витворило

227. Трійця з яворового дерева, укрaшена плоскорізьбою, вкладуванем тисни-
груші, жирована мосяжними цїточками, копитцями і дротинками. Виріб В. Шкрібляка,
Власність музея ім. Дїдушицьких.

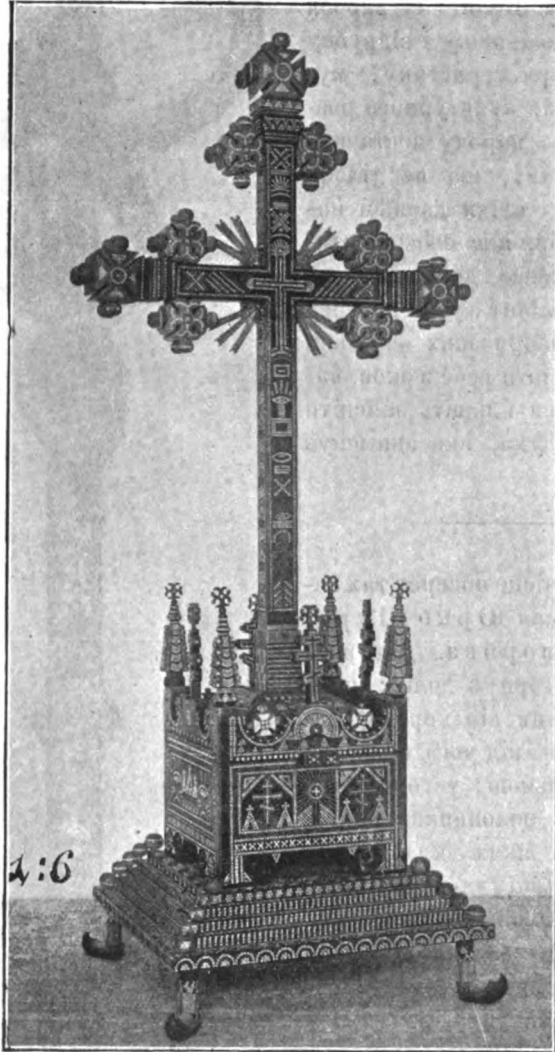
посеред Гуцулів народніх сточників, — думаю, що не буде від річі згадати тут про визначніших сточників, що втішають ся високим поважанем не тільки у Гуцулів, але й зуміли заінтересувати своїми виробами ширший світ знавців. Колиж їх вироби носять на собі різку і відрубну народню характеристику, мусить і історія культурного розвитку нашого народу поставити їх в ряди тих, що не тільки зберегли нам сліди давньої нашої культури, але своєю артистичною вдачею доказали, що правдивий талант з'уміє посеред найбільше неприязних обставин життя, визволити себе з оков, виобразувати ся і навіть заяснити тою силою духа, яка знаменує вибранців.

Перше місце посеред тих вибранців займає Юрко Шкрибляк з Яворова. Дід його прийшов у гори з долів; шкіблею вирабляв він корита, дерев'яні миски, від чого прозвано його Шкібелькою; у горах став він довбати полонники, ракви, полиці, на яких клав лише *ільчете письмо* (див. обр. 222.); так зарабляв він на прожиток. Внук того Шкібельки по доньці, се Юра Шкрибляк (обр. 230.), що родив ся 1823 р. в селі Яворові коло Косова. Родичі його були бідні і працювали в поті чола на маленькім окрайку нужденної гірської рілі. В молодечих літах помагав Юра

228. Жезл, зроблений як 227 для Митрополита Андрея Шептицького — Василем Шкрибляком.

родичам газдувати, а що в той час народня школа в Галичині була дуже рідким явищем, то Юра не мав нагоди учити ся в школі, і до смерти не знав ні читати ні писати. Отець Юри займав ся в вільних хвилях найпростійшим боднарством і не міг дати синові

229. Хрест зі сливового дерева, багато інкрустований маленькими різнобарвними скляними пацьорками. Підстанка творить скриночку багато украшену роєм, костою, пацьорочками, мосьяжними дротиками; спочиває на 4 постолах ошовитих мосьяжною дрітю (волоки). Виріб Марка Мегеденюва з Річки в дарунку для Цісаря Франц Йосифа в ювілейний рік.

ні найменших вказівок, котрі би помогли розвинути в молодім і бистрім умі розумінє краси і розбудити замиленє до різьбярства, якому пізнійше він віддав ся цілою душею. Отже молоді його літа зійшли коло гадівства, а тільки у вільний від роботи час пробував він вирізувати в дереві, і то звичайним — складаним ножем; се була його одинока і улюблена розривка.

230. Юра Шкрібляк з донькою.

В 1842 р. взяли Шкрібляка до війська. При уланах, що в тім часі стояли на Уграх, відслужив Юра капітуляцію; в 1849 р. брав участь в угорській війні. Коли вернув ся домів, відозвала ся в нїм родима, до тепер приспана охота до різьбярства. Передовсім зла-

див він собі сам токарню, на якій точив звичайні барілочки та куделі. Напсував він немало дерева, а надто висьміювали його і сусіди за те, що змарнував кілька золотих на закупню того дерева. Не вважаючи на те, Шкрибляк витривав у своїм намірі і небавом счудував сусідів незвичайною зручністю в роботах та окрасах, які надають його виробам принадну простоту і питоменну характеристику. Поволи слава Шкрибляка розходилась все даліше і даліше, його стали уважати справдешнім сточником, а за його виробами — як барілочками на воду і на горівку, куделями, табачарками, скриньками, раквами на масло і сир, фляшками, порошницями і таким иньшим — питали дуже Гуцули.

Місцевий сьвященник, нині вже покійний о. І. Кобринський і старші газди повірили йому прикрашене деяких церковних предметів в Яворівській церкві. Сю роботу викінчив Юра з правдивим артизмом і від того часу вславився він першим різьбярем на цілу Гуцульщину.

Дуже малі матеріяльні зиски, які Шкрибляк придбав із праці, що вимагала незвичайної терпеливості і старанности, спонукали його наново віддатись газдівству, інакше не був би міг вижити себе і родину. З того часу займався він різьбярством тільки деколи, а про те все, що Юра Шкрибляк випустив зі своїх рук, носило на собі знамя артизму та гармонії в композиції й викінченю. Предмети, виточені на токарни власної роботи, вирізував і викладав Юра Шкрибляк. У всіх його виробах бачимо незвичайно красну і благородну будову. Твори його рук будили загальне зачудоване на виставах у Львові, Коломиї й Триєсті. Шкрибляк удостоївся двох медалів заслуги на виставах у Львові і в Триєсті та цісарського дарунку в дукатах.

Перед Великодними Сьвятами 1885 р. занедужав Шкрибляк на тиф і по недовгій хоробі віддав Богу духа на самий Великдень в 63. році життя. Вість про його смерть дуже прикро вразила Русинів, бо се зійшов зі сьвіта незвичайний талант, що як би був мав можливість виобразувати ся в своїй штуці, безперечно поніс би був на весь сьвіт славу свого імени.

Умираючи, не лишив по собі ніякого майна, тільки славу найбільшого сточника на всю Гуцульщину.

Ще перед появою Юрка Шкрибляка жив у Криворівні також славний різьбяр Андрій Дячук Дерек, що родився там 1817 р. Він виробляв до церковий сьвіточі, хрести, трійці, патериці; його брали з собою малярі, що украшали гуцульські церкви і повіряли

йому різьбярську роботу. З огляду на се, що він займав ся церковним різьбярством, помер він в р. 1889. без впливу на розвій народного різьбярства. — Вироби його, виконані під впливом церковного бароку, представляють трійці на обр. 215, 216, 217.

231. Василь Шкрибляк, сточник — різьбяр в Яворова.

Вдачу Юри Шкрибляка одідичили його три сини: Василь, Микола і Федько; Василь (обр. 231.) хромий від дитини, займає ся нині виключно токарством; він пише, жирує більше ніж його батько, а вироби його ідуть нині далеко за границі Галичини і находять заєдно і що раз більше любителів. Василь уродив ся $\frac{7}{1}$ 1856 р., а оженивши ся $\frac{15}{10}$ 1871, осїв на батьківщині, де має славу не

тільки найліпшого токарика на всі гори, але й супокійного, порядного середно-маючого газди.

Молодший брат його Микола (* $20/4$ 1858 р.) займає ся по при різьбярство і газдівством, а наймолодший, Федор, закинув цілком різьбярство, пильнує тільки газдівства, яке придбав собі, оженивши ся в Барвінковій, де осів на стало.

Незвичайно богатою колекцією виробів пок. Юрка і його синів Миколи а найбільше Василя красує ся музей ім. Дідушицьких у Львові.

На рівні з Шкрибляками стоїть що до артистичної вдачі Марко Мегеденюк із Річки (обр. 232); він заслугує на визначенє тим, що як вже згадано передше, він перший впровадив пацьоркове *письмо*, яким він, окрім питомих мотивів, наслідуює на дереві взори вишивок, писанок і т. и.

232. Марко Мегеденюк, сточник різьбяр з Річки.

Подаю тут житєпись Марка Мегеденюка дословно за його власним оповіданєм: „Я родив сї 42. (1842) р. на весні такої у Річці. Тато мій Стефан, а мати Марія з роду Петрових з Брустур. Нас було 7 братів: Федор, я (Марко), Гаврило, Іван, Микола, Юра і Петро. Мама любили мене дуже за се, що я бавив моїх братів; вона позваляла мнї, як я був ще маціцьким хлопцем, робити малі топірці, ставити млини то що. Найбільше зрадїв сї я, коли поставив малий млинец, та

з хлопцями молон на нїм сїме, що-м украв у мами. Але дїд мій, Юрко, побивав мене дуже за мою роботу, якої я не пускав сї. Аби зпередь дїда сховати сї, поставив я собі млинец горі на Буківци (частина громади Річки) у потоці Крисївка під Межиріками, де був малий гук по трох *ўскоках* (каскадах). Під першим ускоюком був *ковбур*, его вибила вода у таким місци, що не мож було туди зайти; я продовбав собі у скалі *заступці* — сходи, дїбрав сї до ковбура і поставив млинец; коло него сидїв я все, нераз цілу

днину. Дід мій зміркував, що я мав дес поставити млин і став мене підглядати, тай так дійшов аж до мого млинця, тай зараз пустив сі ід ковбуревн, аби млин розкинути; ледви став коло ковбура, зсунуло сі під ним каміне і він упав, щіств що в ковбур, бо був би забув сі. Я стояв з делеку, та дивив сі на се усе; жель мині стало млинця тай діда, але я бовв сі єго ратувати, аби мене не побив; аж як обіцєв, шо не ме бити і млина не розбере, я показав єму заступці, і він відрапав сі ними у гору. З того часу перестав мене мій дід бити. Мині було тогди 8 років. Але з того часу відривав мене мій тато від моїх забавок, хоть мині платили вже тогди за топірчики для дітий по 3, 4 кр. — Так було зо мнов аж до парубочих літ; я пішов до бранки, та не здав сі; та тато мині все докучали за мою роботу топірців, які я робив на усу Гуцульщину. Аби збути сі, я оженив сі, як мав літ 27 з одиначков і пристав на ві ґрунт. Але і тут не було мині гаразду. Тесть пропивав усе, а я пішов *роботами* перший раз до Перемишля, відси на Кальварію, до Санока, до Унгвару, Сиготу, а відти через Черногору перебрав сі назад у село Та не довго посидів я дома, згодив людей, шо робили лижки ялівцеві, набрав лижки на шкапе, та з сям крамом пішов у Чернівці, а відти перебрав сі на Угри; — потому заходив я ще три рази з лижками на Угри, на послідок в 77 (1877) році. Але дома не міг я довго всидіти, я пішов в Росію. Був у Проскуреві а відси до Одесся, де сме робив *швелі* при залізній дорозі. По 4 місяцях вернув я до дому і від того часу не виходжу більше, хіба от що був з кардиналом у Римі, та на виставі у Празі, Львові. Дітий у мене дасть Біг (нема); маю своїх 14 моргів, 2 коровці і трохи дробет. — Я дав нашому цісареві через пана (себ то через мене — Шухевича) сливовий хрест (обр. 225), за що дістав від пана цісаря 30 дукатів в золоті; я їх ховаю, і одного не проміняв сме. — Як скінчу нову хату ставити, зробю такий віз, що сам буде їздив“, впевнив мене Марко, покінчивши сям свою автобіоґрафію.

Помежи слюсарями визначував ся передше, нині вже пок. Никора Дутчек із Брустур, що подібно, як Юрко Шкрібляк різьбярству, надав своїм відливам з мосяжи більше тепла і краси а надто був у формах *вігадливиций*, як його попередники та тодішні товариші по ремеслу.

Його прибори, фірмаки та й вдачу унаслідив син його Дмитро (обр. 233), що, живучи в Брустурах газдою на 20 моргах, займає ся у вільних хвилях слюсарством.

Окрім сих, звісних цілій Гуцульщині, народніх сточників має ще кожде село своїх *ремісників*, що займають ся у вільних хвилях або в потребі виробом і окрашенем виробів домашнього промыслу.

Подаю тут для памяти тих, що мені звісні.

Боднарі, що рівночасно і віписують судину: Ілько Габорак, Павло Олесюк і Іван Петрів — з Брустур; Никола Ковбчук Іванишин і Проць Ковчук Кушньирук — з Яворова.

Мосяжники: Василь Самокищук Фоків — з Соколівки; Петро Гондурак Кікіндяк, Юрко Ковчук Яковейчин, Никола Ковчук

233. Дмитро Дутчек, мосяжник з Брустур.

Іванчиків і Федор Шкрибляк Козмишин — з Яворова; Федор Боринський, Роман Петрів, Володимир, Гаврило і Пилип Дручків і Петро Габорак — з Брустур; Василь Якібюк, Василь Харук, Лукин Харук — з Криворівні; Павло Томащук — з Ясенова гор.; Юра Дробок Джо-голюк, Кифор Шестунів Гуцин, Іван Гуцинюк, Юрко Розкорищук — з Жабя; Лукин Якібюк — з Річки; Іван Танасічук Горбоватюк — з Голов; Мих. Мицканюк в Безулці (в Яворові); Никола Ковчук — з Яворова.

Токарі і різьбярі: Іван Юрїїв і Стефан Варзарук — з Брустур; Михайло Готич, Олекса Іванчук і Якібюк — з Криворівні; Макій Зузяк Михайлюк, Никола і Дмитро Івасюк, Дмитро Соломийчук, Юра Джоголюк, Іван Ріжанюк, Юра Козменюк — з Жабя; Олекса Довганюк Тюдеван — з Ферескулі, Михайло Дідушко — з Перехресного, Марко Шпитчук, Василь і Іван Шикерук — з Голов, Василь Пітросанк — з Полянк, Іван Ферканк — зі Стебного.

Кінець першого тому.

Зміст першого тому.

Перша часть*) :

	Стор.
I. Фізикографічний огляд	1
II. Етнольоґічний	25
III. Статистичний	54
IV. Гуцульське село	71
V. Гуцульський оседок	86
VI. Гуцульська церков	115
VII. Гуцульська ноша	120
VIII. Гуцульський харч	139

Друга часть :

	Стор.
IX. Звичайні занятя Гуцулів	146—239
1. <i>Праця в оседку</i>	145
Жорна	146
Робота коло лену і коноплів	147
Робота коло вовни	151
Шпате	153
Олій	161
Копане	164
Оране	164
2. <i>Сінокоси</i>	168
3. <i>Бутини. Сплавачка</i>	173
4. <i>Полонина</i>	184
5. <i>Рибарство</i>	222
6. <i>Стрілецтво</i>	229
X. Домашний промисл	240—318
1. <i>Лижкарство</i>	247
2. <i>Коритарство</i>	248
3. <i>Боднарство</i>	249

*) Див.: „Матеріяли до укр.-русь. Етнольоґії, том. II.“

	Стор.
4. Столярство	252
5. Кушнірство	252
6. Ткацтво	254
7. Гончарство	259
8. Мосяжництво	272
9. Вироби в ременя	292
10. Різьбярство	292

Другий том буде містити:

- В першій часті: 1. Родни.
 2. Весіле.
 3. Сьпіви і пісні.
 4. Музика.
 5. Танець.
 6. Смерть і похорони.
- В другій часті: 1. Церковні обряди.
 2. Космогонія.
 3. Демонологія.
 4. Словарець.

DK 508.42
. N295
v.4

3 2000 007 252 408

